IVAN EVSEEV

SEMANTICA VERBULUI

EDITURA FACLA

Scanned with OKEN Scanner

--Gramatică --Verb

IVAN EVSEEV

SEMANTICA VERBULUI

Categoriile de acțiune, devenire și stare

Biblioteca Academiei Române - Iași
C182499

Cota SL Filiala 0355
ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAȘI
BIBLIOTECA
Inv.: 182499

EDITURA FACLA
TIMIȘOARA, 1974

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

CUVÎNT ÎNAINTE 5

INTRODUCERE 7

I. VERBUL, CORELAT LINGVISTIC AL PROCESUALITĂŢII ONTICE 27

1. Verbul în tradiţia gramaticii 27
2. Verbul într-o viziune antropo-genetică 29
3. Verbul în ansamblul părţilor de vorbire 30
4. Nota de „proces" — caracteristica semantică fundamentală a verbului 34
5. Acţiunea, devenirea şi starea — forme calitativ diferite ale proceselor 40

II. VERBELE DE ACŢIUNE 45

1. Spectrul semantic al verbelor de acţiune 45
2. Caracterul orientat al acţiunii şi tranzitivitatea 56
3. Diatezele verbale — forme morfologice de exprimare a orientării acţiunii în raport cu subiectul 62
4. Caracteristicile spaţiale ale acţiunii. Verbele de mişcare 71
5. Determinările calitativ-cantitative în sfera semantică a verbului. Categoria modului de acţiune (Aktionsart) 86

III. VERBELE DE DEVENIRE 94

1. Devenirea ca formă specifică a procesualităţii 94
2. Spectrul semantic al verbelor de devenire 100
3. Opoziţia *factitiv/eventiv* în structura semantică a verbului .. 102

IV. VERBELE DE STARE 115

1. Caracteristicile generale ale verbelor de stare 115
2. Verbele existenţiale 119

Scanned with OKEN Scanner

3. Verbele poziţionale 121
4. Verbele de comportament sau mod de existenţă 123
5. Verbele de relaţie 127

V. POLISEMIA VERBELOR 140
1. Polisemia lexicală — categorie universală a limbilor naturale 140
2. Specificul polisemiei verbale 146
3. Tipurile polisemiei verbale 150

CONCLUZII 159

BIBLIOGRAFIE 165

THE SEMANTICS OF THE VERB (the category of action, becoming and being) 175

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛА (категория действия, становления и состояния) 179

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT ÎNAINTE

Lucrarea de față își propune să analizeze conținutul unor categorii semantice ale verbului românesc, care nu au constituit pînă în prezent obiectul unor studii speciale consacrate acestei părți de vorbire. Deși în domeniul cercetării semnificațiilor lingvistice s-au obținut în ultimele decenii o serie de rezultate remarcabile, în limbă au rămas încă neexplorate zone vaste ale planului conținutului. Această constatare se referă în mod special la semantica părților de vorbire, domeniu din care lipsesc lucrări cu caracter monografic sau tratate sistematice. Încercarea noastră trebuie privită ca o etapă pregătitoare în vederea elaborării unei lucrări de sinteză despre semantica verbului românesc. Ne-am propus să analizăm categoriile semantice ale verbelor de acțiune, devenire și stare, care reprezintă forme calitativ diferite ale proceselor obiective, reflectate în limbă. Descrierea spectrului semantic al fiecăreia din aceste categorii, situate în zona de interferență dintre lexic și gramatică, este realizată cu ajutorul metodei analizei semice, folosită într-o variantă neformalizată. Categoriile studiate sînt integrate într-o concepție ontico-structurală asupra organizării sferei semantice a verbului. Autorul consideră că descrierea conținutului semantic al părților de vorbire presupune o ieșire din sfera strict lingvistică și o proiectare în planul realității pentru a stabili modul specific în care limba își organizează mijloacele în vederea redării cît mai adecvate a structurii onticului. Majoritatea categoriilor limbii reflectă, prin conținutul lor, anumite însușiri ale obiectelor, fenomenelor, și proceselor lumii reale. Printre categoriile semantice ale verbului cu un pronunțat substrat ontic se numără categoriile de „proces", „acțiune", „devenire", „stare", „tranzitivitate", „mod de acțiune" (Aktionsart) etc. Ele au stat în centrul atenției acestei lucrări. Prezența

Scanned with OKEN Scanner

lor în limbă se relevă la nivelul lexicului, morfologiei, sintaxei şi derivării, iar mecanismul complex al interacţiunii dintre ele determină în multe privinţe specificul structurii verbului în fiecare limbă. De aceea, în unele părţi ale lucrării am apelat la comparaţia cu faptele din alte limbi pentru a sublinia o serie de particularităţi ale verbului românesc.

Autorul exprimă profunda sa recunoştinţă prof. dr. doc. G. Ivănescu, prof. dr. Şt. Munteanu, prof. dr. doc. E. Tănase, prof. dr. Ecaterina Fodor, prof. dr. C. Poghirc, conf. dr. M. Bucă, lect. univ. D. Craşoveanu, asist. univ. B. Ispas şi V. Moldovan, care au avut bunăvoinţa de a citi această lucrare în diferite faze de elaborare, făcînd observaţii şi sugestii menite să ducă la îmbunătăţirea ei.

Timișoara, 20 decembrie 1973 I. EVSEEV

Scanned with OKEN Scanner

INTRODUCERE

Deceniile șase și șapte ale secolului nostru au marcat în lingvistică începutul unei perioade de dezvoltare tumultoasă a cercetărilor de semantică. După numeroase încercări de a descifra tainele limbii, pornind numai de la planul formei, fără a se apela la substanța semantică, lingviștii au fost puși în situația de a reabilita semnificația, de a introduce problemele de semantică în diverse domenii de cercetare lingvistică.

După cum se știe, problemele de sens devin obiectul unei discipline lingvistice independente abia la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Noua știință, care s-a desprins din trunchiul lingvisticii comparativ-istorice, denumită de fondatorii ei francezi *semantică* (*la sémantique*), iar de cei germani *semasiologie* (*die Semasiologie*), își propunea descoperirea legilor care guvernează schimbările înțelesului cuvintelor.

În lucrările reprezentanților semanticii de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX (M. Bréal, A. Darmesteter[2], L. Șăineanu[3], K. Erdmann[4], G. Stern[5] și alții) au fost studiate mecanismele de modificare a sensului cuvintelor (metafora, metonimia, sinecdoca), care duc la strîmtarea sau lărgirea, la degradarea sau înnobilarea sensului lexical.

Reprezentanții primei generații de semanticieni au reușit să atragă atenția lingviștilor și a unui public larg asupra

---

[1] M. Bréal, *Essai de sémantique. Science des significations,* Paris, 1897.
[2] A. Darmesteter, *La vie des mots,* Paris, 1886.
[3] L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române,* București, 1887.
[4] K. Erdmann, *Die Bedeutung des Wortes,* Leipzig, 1925.
[5] G. Stern, *Meaning and Change of Meaning,* Göteborg, 1931.

Scanned with OKEN Scanner

lumii fascinante și complexe a semnificațiilor și să formuleze o serie de principii ale semanticii diacronice. Dar fondatorii acestei discipline, cu tot talentul lor, nu au reușit să elaboreze o concepție unitară asupra sensului și, în consecință, să schițeze o viziune de ansamblu asupra organizării vocabularului limbii.

În prima jumătate a secolului nostru, semantica, fără a se constitui definitiv într-o știință cu un obiect și metode proprii de investigație, ajunge la un impas, epuizîndu-și problematica. Este momentul apariției și dezvoltării impetuoase a fonologiei. Această disciplină aducea un suflu nou în lingvistică, întrucît propunea o nouă metodologie, afirmînd și confirmînd tezele structuralismului. Semantica cedează locul tinerei sale rivale, trecînd pe un plan secundar.

Subestimarea sensului ca urmare, în special, a antimentalismului „militant" al unora din reprezentanții structuralismului lingvistic (școala lui L. Bloomfield) duce la discreditarea semanticii sau chiar la izgonirea problematicii sensului din cercetările de limbă. Semantica este dată „în arendă" psihologiei (behaviorismul), logicii (B. Russel, R. Carnap), antropologiei (școala americană) sau sociologiei și istoriei culturii (C. Levy-Strauss). „Paralizia semantică" care, după expresia lui U. Weinrich, caracterizează unele școli și curente din lingvistica primei jumătăți a secolului nostru, a fost generată și menținută și datorită mirajului formalizării, care apare o dată cu primele experiențe de traducere automată și cu elaborarea primelor variante ale gramaticii generative. A devenit celebră fraza lui N. Chomsky, inițiatorul gramaticii generative, că în gramatică semnificațiile au aceeași importanță ca și culoarea părului vorbitorilor limbii respective. Dar iluzia că se poate face o descriere științifică a limbii evitînd conținutul începe curînd să se destrame. Spre sfîrșitul deceniului al VI-lea, tot mai mulți specialiști își dau seama că „limba în sine și pentru sine", privată de conținutul ei, nu este decît o himeră. Chiar N. Chomsky, condotierul ideii formalizării, în noua sa variantă a gramaticii generativ-transformaționale, renunță la vechile sale postulate, introducînd în schema dispozitivului generativ o componentă semantică, menită să completeze componenta gramaticală și cea fonologică[6].

---

[6] N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, The MIT-Press, 1965.

Scanned with OKEN Scanner

Odată cu creşterea interesului pentru problemele semnificaţiei din partea lingviştilor structuralişti şi nestructuralişti, cît şi din partea filozofilor, logicienilor, semioticienilor şi psihologilor, au apărut o serie de puncte de vedere divergente privind obiectul semanticii, metodele ei de cercetare şi principalele categorii cu care operează această disciplină. În afara semanticii pur lingvistice, există o *semantică filozofică,* care studiază aspectele gnoseologice ale semnelor lingvistice şi se ocupă de interpretarea logică a propoziţiilor, precum şi o *semantică generală*, care se interesează de aspectele psihologice şi sociale ale unităţilor semnificative în procesul comunicării umane[7]. Chiar în interiorul semanticii lingvistice au apărut curente şi orientări noi. Alături de o semantică (semasiologie) tradiţională, care continuă să se preocupe de problematica semnificaţiilor strict lexicale, privite sub aspect diacronic (evoluţia sensurilor) sau descriptiv-sincronic (raporturile de sinonimie, antonimie, polisemie sau omonimie dintre cuvinte şi sensuri), a apărut şi o variantă nouă a acestei discipline: *semantica structurală.*

În opoziţie cu semasiologia clasică, semantica structurală postulează caracterul de sistem al planului conţinutului limbii, caută să descopere izomorfisme între planul conţinutului şi planul formei.

Primele încercări de a extinde concepţiile structuraliste în domeniul studiului semnificaţiilor cuvintelor au fost făcute de către reprezentanţii structuralismului lexicologic german J. Trier[8], G. Ipsen[9], W. Porzig[10] şi alţii. Teoria „cîmpurilor semantice", elaborată în special de J. Trier, pleca de la recunoaşterea caracterului de sistem al vocabularului, manifestat în interdependenţa dintre sensurile cuvintelor ce aparţin aceluiaşi grup conceptual (tematic). Semasiologul englez

---

[7] În legătură cu aceasta, vezi: P. Guiraud, *La sémantique,* Paris, p. 94—113; A. Schaff, *Introducere în semantică,* Bucureşti, 1966, p. 34—105.

[8] J. Trier, *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes,* Heidelberg, 1931; *Sprachliche Felder,* „Zeitschrift für deutsche Bildung", VIII, 1932.

[9] G. Ipsen, *Der Alte Orient und die Indogermanen,* „Stand und Aufgaben de Sprachwissenschaft", Heidelberg, 1924.

[10] W. Porzig, *Sprachform und Bedeutung,*" Indogermanisches Jahrbuch", XII, 1928.

Scanned with OKEN Scanner

St. Ullmann aprecia contribuţia lui Trier la dezvoltarea semanticii ca o adevărată revoluţie („une révolution copernicéenne dans notre science")[11]. Dar ideile lui Trier şi ale şcolii sale au avut un răsunet mare în lingvistică abia peste cîteva decenii cînd semantica revine în actualitate, iar metoda „cîmpurilor semantice" este completată prin noi procedee de analiză, preluate din fonologie (metoda analizei semice), din sintaxă (metoda distribuţională) sau din alte ştiinţe (matematică, logică simbolică etc) [12].

Integrarea semanticii în concepţia structuralistă asupra limbii a întîmpinat o serie de greutăţi, datorate specificului organizării vocabularului în raport cu alte compartimente ale limbii.

Natura complexă a unităţilor lexicale, instabilitatea şi caracterul deschis al lexicului, varietatea semantică şi funcţională a cuvintelor, ambiguitatea sensului lexical ridicau o serie de obiecţii în legătură cu posibilitatea abordării structurale a semanticii lexicale. De aceea, nu este întîmplător faptul că o serie de lucrări, care îşi propuneau abordarea sistematică a domeniului semnificaţiilor, erau formulate, nu la un mod afirmativ-categoric, ci la un mod deziderativ-ipotetic[13].

În ciuda acestor dificultăţi, ideea de sistem al lexicului şi al semnificaţiilor, în general, a cîştigat tot mai mult teren, fiind probată prin numeroase cercetări ale materialului concret din diverse limbi. În prezent, semantica se află în stadiul elaborării unei concepţii unitare asupra tuturor semnificaţiilor, lărgindu-şi problematica şi îmbogăţindu-se cu metode şi procedee noi de cercetare.

---

[11] St. Ullmann, *Précis de sémantique française,* ed. a III-a, Bèrne, 1965, p. 30.

[12] La sfîrşitul anilor 60 şi începutul anilor 70 apare un număr impresionant de lucrări consacrate teoriei „cîmpurilor semantice" (cf. A. A. Ufimceva, *Opyt izučenija leksiki kak sistemy,* Moscova, 1962; E. A. Kuznecova, *O ponijatii leksičeskoj sistemy jazyka,* Moscova, 1963; Ruth Kisch şi Heinrich Mantsch, *Note asupra teoriei cîmpurilor semantice,* LR, XVIII, 1969, nr. 1, p. 25—30 etc.).

[13] R. Wells, *Is a structural treatment of meaning possible ?,* în „Proceedings of the 8-th International Congress of Linguists", Oslo, 1958, p. 654—668; L. Hjelmslev, *Dans quelle mesure les significations des mots pouvent-elles être considérées comme formant une structure ?* în „Proceedings . . . . . ., p. 636—654.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă în trecut termenii *semantică* și *semasiologie* se foloseau ca două denumiri ale uneia și aceleași discipline, acum se observă tendința de a separa problematica și obiectul lor. În timp ce semasiologia tinde să rămînă un domeniu exclusiv de cercetare a sensului lexical și să reprezinte un capitol din lexicologie [14], semantica (cea structurală în special) își deplasează interesul de la cuvînt spre studiul unităților comunicative ale limbii, cum sînt propoziția și fraza. „Caracteristica de bază a semanticii contemporane — afirmă J. D. Apresjan — constă în aceea că, spre deosebire de semantica clasică, ea se ocupă nu atît de studiul sensurilor lexicale ale unor cuvinte izolate, ci în primul rînd de descrierea sensului propozițiilor"[15]. În felul acesta, semantica lingvistică tinde să se apropie de semantica filozofică și logică.

Interferența cu logica matematică este vizibilă în semantica generativ-transformațională, inițiată de N. Chomsky și continuată în lucrările unor semanticieni americani ca J. A. Fodor, J. J. Katz[16], J. Lyons [17], P. Postal[18] etc. Ideile semanticii generative, care înscrie printre obiectivele sale stabilirea sensului unei propoziții, detectarea anomaliilor semantice, stabilirea raportului de perifrază dintre propoziții etc., au fost preluate și de către unii reprezentanți ai lingvisticii europene. La noi în țară, o variantă a semanticii generative care se bazează pe modelul logicii de tip Carnap-Quine a fost propusă de Em. Vasiliu[19].

O altă orientare în semantică, care are multiple variante naționale răspîndite mai ales în lingvistica țărilor europene, o reprezintă *semantica paradigmatică*. Dezvoltînd ideile lui F. de Saussure despre natura semnului lingvistic, majoritatea

---

[14] „Obiectul de studiu al semasiologiei îl reprezintă nu sensul în general, ci numai acea realitate lingvistică pe care o denumim sens lexical" (V. A. Zvegincev, *Semasiologija*, Moscova, 1957, p. 83.)

[15] J. D. Apresjan, *Eksperimental' noe issledovanie semantiki russkogo glagola*, Moscova, 1967, p. 8.

[16] Jerrold J. Katz and Jerry A. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory*, in „Language", 39, 1963, p. 170—210.

[17] John Lyons, *Structural Semantics. An Analysis of Part of the Vocabulary of Plato*, Oxford, 1963.

[18] J. J. Katz and P. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, M.I.T.— Press, 1964.

[19] Emanuel Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1970.

Scanned with OKEN Scanner

reprezentanților semanticii structurale din Europa consideră cuvîntul drept unitate semnificativă de bază a limbii. Ca purtător al informației despre însușirile obiectelor aflate în afara limbii și ca element al limbii, în același timp, cuvîntul se găsește într-o dublă determinare : lingvistică și extralingvistică. Locul cuvîntului în cadrul sistemului lexical este determinat nu numai de sensul denotativ (referențial), ci și de valoarea (*valeur*) care rezultă din opozițiile cuvîntului cu alte unități lexicale pe axa paradigmatică și sintagmatică a limbii. De exemplu, cuvîntul *copac* „plantă cu trunchi lemnos, înalt și cu coroană" în limba română poate fi definit pe deplin numai dacă îl raportăm la alți membri ai paradigmei lexicale din care fac parte sinonimele sale *pom* și *arbore*. Cuvintele *doctor* și *medic*, deși au aceeași valoare denotativă „persoană care practică medicina pe baza studiilor superioare de specialitate", diferă prin valențele lor combinatorii cu alte cuvinte : se spune *medic primar, medic specialist* etc., fără să existe posibilitatea de a înlocui cuvîntul *medic* prin sinonimul său *doctor*. Ca termen de adresare, putem însă utiliza doar cuvîntul *doctor* : *Doctore, spuneți-mi ce am.*

Semnificația unui cuvînt este concepută ca o structură formată din elemente minimale (necompozabile) de sens, denumite *trăsături pertinente (distinctive)*. Ideea descompunerii sensului în unități mai mici are origini adînci în gîndirea europeană, întîlnindu-se pentru prima dată în lucrările lui Leibniz și R. Lulle[20]. Ea a fost folosită în lingvistică pentru descrierea fonemelor. Orice fonem este conceput ca un fascicol de trăsături fonologice distinctive de tipul : „sonor", „surd", „labial", „dental", „palatal" etc. Mai tîrziu, acest tip de analiză a fost extins de către L. Hjelmslev și în domeniul semanticii, posibilitatea aplicării ei fiind considerată ca o manifestare a izomorfismului structural dintre planul formei și planul conținutului[21]. Procedeul descompunerii sensului lexical în trăsă-

[20] Cf. Georges Mounin, *Clefs pour la linguistique,* ediția a II-a, Paris 1972, p. 157, ; Cornel Popa, *Analiza limbajului la Leibniz, Boole și Frege,* în „Limbaj, logică, filozofie", București, 1968, p. 87—100.

[21] De exemplu : a) fonemul *b* se analizează ca reuniune a trăsăturilor distinctive : „sonoritate"+„labialitate"+„oralitate" („non-nazalitate") + „oclusivitate" ; tot astfel : sememul *bunic* este reunirea semelor : „rudă "+ „naturală" („de sînge") + „în linie directă" (nu „colateral")+ „în direcție ascendentă"+„de gradul doi" (*tată* este de „gradul întîi")+„de sex masculin" (cf. Sorin Stati, *Interferențe lingvistice,* București, 1971, p. 208).

Scanned with OKEN Scanner

turi pertinente, cunoscut în lingvistică sub denumirea de *analiză semică* sau *analiză componențială*, și-a găsit o fundamentare teoretică și o confirmare a utilității practice în lucrările unor lingviști ca L. Prieto [22], B. Pottier[23], A. Greimas[24], E. Coseriu[25], G. Mounin[26], T. De Mauro[27], J. D. Apresjan [28] etc. În lingvistica românească procedeul analizei semice a fost de asemenea folosit cu succes într-o serie de lucrări consacrate descrierii unor microsisteme ale lexicului limbii române.[29]

O altă caracteristică a semanticii structurale o reprezintă tendința ei spre abordarea integrală a planului semnificațiilor, incluzînd atît semantica lexicală, cît și semantica gramaticală (valoarea sau conținutul categoriilor și formelor gramaticale). Integrarea semanticii lexicale și semanticii gramaticale într-o singură disciplină a semnificațiilor lingvistice corespunde întru totul unei viziuni moderne asupra limbii, concepută ca un sistem alcătuit din nivele, subnivele, subsisteme și microsisteme ale căror elemente servesc aceluiași scop : comunicării ideilor.

Clasificarea sensurilor în sensuri lexicale și sensuri gramaticale, deși a fost utilă în lingvistică, nu a avut întotdeauna o bază metodologică solidă. Accentuarea deosebirii dintre cele două tipuri de sensuri sau opunerea lor au adus adesea prejudicii atît semanticii, cît și gramaticii. Reprezentanții semasiologiei tradiționale au acordat atenție numai sensurilor strict individuale ale cuvintelor, considerînd că studiul unor sensuri mai generale, care se repetă și se reproduc în sfera unor grupuri și clase de lexeme, aparține gramaticii. Dar gramatica, deși nu a negat necesitatea de a interpreta con-

---

[22] L. Prieto, *Rapport paradigmatique et rapport syntagmatique sur le plan de contenu,* în *Omagiu lui Iorgu Iordan,* București, 1958.

[23] B. Pottier, *Vers une sémantique moderne,* TLL, **II**, 1964, 1.

[24] A. J. Greimas, *Sémantique structurale,* Paris, 1966.

[25] E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale,* TLL, **II**, 1964, **I**, p. 139—186.

[26] G. Mounin, *Clefs pour la sémantique,* Paris, 1972.

[27] T. de Mauro, *Senso e significato. Studi di semantica teoretica e storica,* Bari, 1971.

[28] J. D. Apresjan, *Sovremennye metody izučenija značenij i nekotorye problemy strukturnoj lingvistiki,* în „Problemy strukturnoj lingvistiki", Moscova, 1963, p. 116—120.

[29] C. Maneca, *Analiza semică a lexicului. Cu aplicare la lexicul de origine latină al limbii române,* LR, **XVIII**, 1969, **nr. 1.**

Scanned with OKEN Scanner

ținutul formelor și categoriilor gramaticale, se mulțumea adesea să efectueze catalogarea paradigmelor și formelor, fără a le însoți de o analiză semantică mai aprofundată. Criticile care se aduc gramaticii din partea unor lingviști contemporani[30] pentru caracterul ei schematic, formalist și antimentalist, pot fi aplicate atît gramaticii tradiționale, cît și celei structurale.

Gramatica s-a preocupat în special de interpretarea categoriilor aflate la „suprafața limbii" (gen, număr, caz, timp, persoană etc)., neglijînd o serie de valori și sensuri care se află în zona de interferență dintre lexic și gramatică. Aceste valori, denumite uneori categorii lexical-gramaticale, au rămas de cele mai multe ori „teritorii ale nimănui". Categoriile lexical-gramaticale au o natură hibridă, căci se relevă atît la nivelul lexicului, cît și la nivelul gramaticii. De exemplu, categoria de *proces*, categoria *tranzitivității*, categoria *aspectului* etc. în limba română sînt legate direct de sensul lexical al cuvintelor, avînd în același timp și unele „rudimente" de exprimare gramaticală. Chiar și categoriile pur gramaticale se prelungesc întotdeauna în lexic. De pildă, valorile temporale se exprimă nu numai prin formele gramaticale ale timpului, ci și prin intermediul unor prefixe (*a* **pre***zice*, *a* **pre***vedea*), prin verbe (*a anticipa*, *a urma*) sau prin adverbe (*acum*, *atunci*, *cîndva*) etc.

Urmările nefaste pe care le are pentru știința limbii separarea netă a morfologiei de sintaxă și lexic au fost sesizate de o serie de lingviști de la începutul secolului nostru. F. Brunot[31] O. Jespersen[32], A. Sechehaye[33], Ch. Bally[34] au ajuns la constatarea că orice categorie a spiritului este redată în limbă în mod complex și prin mijloace multiple. Categoriile logice (noționale), care reflectă laturile esențiale ale realității, nu se identifică total cu nici una dintre categoriile gramaticale ale limbii. Orice categorie noțională își găsește o pluralitate de procedee de exprimare, aparținînd diverselor nivele ale

---

[30] L. Weisgerber, *Die vier Stufen in der Erforschung der Sprache*, Düsseldorf, 1963, p. 14.

[31] F. Brunot, *La pensée et la langue*, ed. a II-a, Paris, 1927.

[32] O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, 1924.

[33] A. Sechehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1926.

[34] Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris, 1923.

Scanned with OKEN Scanner

limbii: morfologiei, sintaxei și lexicului. Acest principiu teoretic și-a găsit aplicarea în cartea lui F. Brunot *La pensée et la langue*, în care sînt analizate diversele modalități morfologice, sintactice și lexicale ale limbii franceze, folosite pentru redarea diverselor categorii logice.

Principiile lui F. Brunot au fost readuse în actualitate odată cu răspîndirea unei concepții structural-funcționaliste asupra limbii. În lingvistica germană această concepție stă la baza teoriei *gramaticilor funcționale*[35] sau a *gramaticii orientate spre conținut (inhaltbezogene Grammatik)*[36]. Despre necesitatea studierii limbii plecînd de la conținut a vorbit și I. I. Meščaninov[37]. În lucrările sale despre tipologie lingvistică, Meščaninov arăta că una și aceeași categorie noțională este redată într-o limbă prin mijloace gramaticale, iar în alte limbi nu se dezvăluie decît la nivelul lexicului.

Abordarea complexă a semnificațiilor prezente în planul de conținut al limbii a necesitat introducerea unor noțiuni și principii noi de descriere. Din domeniul lexicului a fost împrumutată noțiunea de „cîmp". Orice categorie noțională, împreună cu toate procedeele care se folosesc pentru redarea ei în limbă, formează un *cîmp lexico-gramatical*[38] sau un *cîmp funcțional-semantic*[39]. Astfel, în orice limbă se poate constata prezența *cîmpului temporalității*, *cîmpului modalității*, *cîmpului nedeterminării*, *cîmpului tranzitivității* etc. Fiecare cîmp funcțional-semantic are o structură proprie, diferită de la o limbă la alta. El este format, de regulă, dintr-un centru, reprezentat de o categorie gramaticală și din periferia cîmpului, care include mijloacele lexicale, contextual-sintactice etc., folosite pentru redarea conceptului respectiv. Astfel, centrul cîmpului modalității în limba română va fi reprezentat de

---

[35] H. G. Glinz, *Grammatik und Sprache*, „Wirkendes Wort", Sammelband I, Sprachewissenschaft, Düsseldorf, 1962.

[36] L. Weisgerber, *Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik*, Dusseldorf, 1962.

[37] I. I. Meščaninov, *Členy predlozenija i časti reči*, Moscova-Leningrad, 1945.

[38] E. V. Gulyga, E. I. Šendel's, *Grammatiko-leksičeskie polja v sovremennom nemeckom jazyke*, Moscova, 1969.

[39] A. V. Bondarko, *K problematike funkcional'no-semantičeskix kategorij* „Voprosy jazykoznanija", nr. 2, 1967.

Scanned with OKEN Scanner

formele modurilor gramaticale ale verbului (indicativ, imperativ, conjunctiv, optativ). În jurul acestui nucleu se grupează procedeele lexicale reprezentate de verbele modale *a trebui, a dori, a vrea* etc., de adverbele de mod *desigur, neapărat, bineînțeles* etc. și mijloacele sintactice (complementele și propozițiile condiționale).

Planul conținutului unui cîmp funcțional-semantic este alcătuit dintr-un număr relativ finit de trăsături semantice (seme), care redau diverse nuanțe ale conceptului, general. De pildă, conceptul de modalitate include trăsăturile pertinente: 1. „dorință" (*aș vrea*); 2. „afirmație" (*el citește*); 3. „negație" (*el nu citește*); 4. „îndemn" (*citește*); 5. „presupunere" (*e posibil, probabil*) etc.

Din această scurtă privire asupra principalelor momente ale dezvoltării cercetărilor în domeniul semantic, rezultă că semantica structurală, în special varianta ei europeană, cunoscută sub denumirea de *semantică paradigmatică*[40], se caracterizează prin următoarele tendințe: 1. încearcă să abordeze în mod integral planul semnificațiilor depășind limitele rigide dintre semantica lexicală și cea gramaticală; 2. operează în descrierea sensurilor lexicale ale cuvintelor cu unități minimale ale conținutului (seme); 3. concepe planul conținutului limbii ca o structură ale cărei elemente sînt organizate și ierarhizate prin diverse tipuri de relații (opoziții, incluziuni etc.).

Sarcina semanticii paradigmatice, în ultimă instanță, este descrierea tuturor semelor relevante în limbă și ierarhizarea lor în funcție de gradul de relevanță, de mijloacele la care recurge limba pentru a marca prezența lor în cadrul mesajelor verbale. Realizarea acestui obiectiv este o sarcină complexă, care va necesita eforturile mai multor generații de lingviști. Dacă în fonologie numărul trăsăturilor distinctive este redus (după părerea lui R. Jakobson[41], orice sistem fonologic poate fi descris cu ajutorul a 12 perechi de trăsături distinctive), în domeniul semanticii numărul trăsăturilor perti-

---

[40] Maria Manoliu Manea, *Structuralismul lingvistic*, București, 1973. p. 118–122.

[41] Roman Jakobson and Morris Halle, *Phonology in relation to phonetics*, în *Manual of phonetics*, edited by L. Kaiser, Amsterdam, 1957, chap. 14, p. 215–251.

Scanned with OKEN Scanner

nente este probabil de ordinul miilor. Și mai dificilă este descrierea modului în care aceste seme se combină între ele, se subordonează și se opun în cadrul sensurilor cuvintelor și formelor gramaticale. Dar acest obiectiv poate fi înfăptuit treptat, prin cercetarea succesivă a unor „porțiuni" sau „zone" ale spațiului semantic. Din acest punct de vedere, semantica paradigmatică se poate sprijini și se sprijină pe principiile de analiză elaborate în cadrul teoriei „cîmpurilor lexicale" și „cîmpurilor lexico-gramaticale". Orice cîmp reprezintă o unitate structurală alcătuită dintr-un anumit număr de seme grupate în jurul unui concept mai general, care constituie *arhisemul* grupului respectiv. Prin abordarea succesivă a diverselor „cîmpuri" existente în limbă se poate ajunge la descrierea „macrosistemului" semantic. Pînă în prezent, au fost cercetate prin metoda analizei componențiale grupuri cu o extensiune redusă, cum sînt gradele de rudenie, gradele militare, denumirile culorilor, verbele de mișcare etc. Credem că semantica poate să-și prelungească aria investigațiilor sale, abordînd cîmpuri mai extinse, care să corespundă chiar unor zone atît de vaste cum sînt părțile de vorbire. Semantica părților de vorbire, ca parte integrantă a semanticii paradigmatice, trebuie să-și propună descrierea diverselor tipuri de seme care au un rol hotărîtor în configurația cîmpului respectiv, determinînd specificul fiecărei părți de vorbire.

Studiul sferei semantice a părților de vorbire se poate face pe categorii și grupuri de sensuri, după un model construit în prealabil, care să aibă în vedere tocmai specificul, individualitatea sistemului de semnificații cuprinse în aria unei părți de vorbire. Principalele componente ale schemei după care se efectuează analiza spectrală a cîmpului de semnificații, circumscris la o parte de vorbire, trebuie să fie produsul unei analize prealabile a faptelor de limbă și nu un model construit „apriori", fără a se ține seama de particularitățile materialului lingvistic care urmează să fie investigat. Dar modelarea sferei părților de vorbire, ca orice modelare în domeniul semanticii paradigmatice, presupune o ieșire din domeniul strict al lingvisticii, căci sensul lexical nu poate fi înțeles pe deplin, dacă nu este proiectat asupra planului realității, al ontologicului.

Planul conținutului limbii poate fi imaginat ca un vast cîmp de sensuri primare (seme) care reflectă totalitatea rela-

Nr. 182499

Scanned with OKEN Scanner

tiv finită a cunoștințelor oamenilor despre natură și societate. Sistemul lexical și cel gramatical al limbii structurează acest spațiu al semnificațiilor, repartizînd semele pe cuvinte, morfeme, forme gramaticale, construcții sintactice etc. Spre deosebire de J. Trier[42], care a introdus noțiunea de „cîmp" în lingvistică sau de unii reprezentanți ai neohumboldtianismului ca L. Waisgerber[43], considerăm că limba structurează realitatea reflectată nu în chip arbitrar, în discordanță cu structura obiectivă a onticului, ci se conformează cu principiul izomorfismului dintre realitate, gîndire și limbă. Limba este o realitate, materializată în forme sonore. Pentru a putea îndeplini funcția sa de principal mijloc de comunicare între oameni, limba trebuie să redea, prin totalitatea unităților sale, o imagine cît mai fidelă a lumii. Diferențele dintre limbi se manifestă nu atît în planul conținutului, cît, mai ales, prin modalitățile în care sînt exprimate diverse concepte și categorii. F. de Saussure făcea constatarea că o serie de noțiuni redate în unele limbi prin mijloace analitice sînt exprimate în alte limbi cu ajutorul unui cuvînt simplu (cf. în franceză *bois de chauffage,* în rusă *drova* ; în franceză *bois de construction,* în rusă *les*[44]. Apropierea dintre numărul și calitatea denotatelor cuprinse în spațiul semantic al limbilor creează posibilitatea traducerii dintr-o limbă în alta. Există însă și situații cînd un denotat exprimat într-o limbă lipsește din planul conținutului altei limbi. Aceasta înseamnă că ideea, conceptul, nu au fost încă elaborate în spiritualitatea comunității lingvistice respective, iar realitatea pe care urmau să o desemneze este fie inexistentă, fie nerelevantă pentru viața poporului.

Dacă admitem că limba, prin conținutul unităților sale semnificative, reflectă realitatea, atunci trebuie să recunoaștem, în mod implicit, că analiza semantică a faptelor de limbă este neapărat o proiecție asupra lumii. Valoarea unui semn lingvistic se stabilește în primul rînd prin identificarea suportului său

---

[42] J. Trier, *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes,* Heidelberg, 1931.

[43] L. Weisgerber, *Die vier Stufen in der Erforschung der Sprache,* Düsseldorf, 1963 ; *Muttersprache und Geistesbildung,* Göttingen, 1929.

[44] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale,* Payot, Paris, 1971, p. 187.

Scanned with OKEN Scanner

ontic. Sensul denotativ constituie acel element al semnificației care determină, în ultimă instanță, locul semnului în sistemul limbii. Desigur, orice cuvînt, pe lîngă o valoare denotativă, poartă și o informație de ordin afectiv-stilistic, el are, de asemenea, și o valoare structurală, care rezultă din locul ce îl ocupă în sistemul limbii. Dar aceste valori sînt într-o strînsă corelație cu sensul denotativ al cuvîntului, fiind condiționate de natura denotatului.

În lumina acestor considerente, se poate afirma că semantica, ca știință despre semnificațiile limbii, este întotdeauna orientată spre realitate, spre lumea obiectelor și fenomenelor denotate prin intermediul semnelor lingvistice.

Cuvintele care reflectă fenomenele și obiectele realității nu sînt entități izolate. Prin intermediul sensului lor lexical, ele intră în relații de interdependență, opoziție, incluziune și asemănare cu alte cuvinte din vocabular, alcătuind structuri și microstructuri ale lexicului. Noțiunea de „structură", cheia de boltă a lingvisticii contemporane, este astăzi un principiu metodologic care se aplică atît în cercetările asupra planului formal al limbii, cît și în studiile privind planul semnificațiilor. Caracterul structurat al lexicului se concretizează în existența unor grupuri de cuvinte reunite prin sensul lor (grupuri tematice, grupuri lexical-gramaticale, serii sinonimice, antonimice, derivaționale etc.), în care locul fiecărui element este determinat și precizat în raport cu alte elemente. Ar fi însă greșit să se creadă că structura vocabularului nu are nimic comun cu modul de organizare a realității. Sistemul de grupare a cuvintelor în funcție de sensul lor este în multe privințe izomorf cu structura onticului, căci el reflectă raporturile reale dintre obiectele și fenomenele denotate. Este edificator în acest sens exemplul dicționarelor tematice sau analogice, în care cuvintele sînt grupate nu în ordine alfabetică, ci în funcție de asemănările și apropierile de sens[45]. Modul în care se repartizează cuvintele pe teme, grupuri și subgrupuri, schema generală care structurează cuvintele ne sugerează un adevărat *imago mundi*, redat prin intermediul vocabularului.

---

[45] Franz Dornseif, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Berlin, 1959 ; Ch. Maquet, *Dictionnaire analogique*, Paris, 1936.

Scanned with OKEN Scanner

Semantica lexicală și cea gramaticală care își propun să analizeze sensurile denotative ale cuvintelor, respectiv ale morfemelor, să descrie modul lor de organizare și sistematizare, au întotdeauna un caracter *ontico-structural*. Modelul unei asemenea semantici, urmărind descrierea sensurilor unităților lingvistice, ne duce spre universul denotatelor. Propunîndu-și dezvăluirea structurii vocabularului sau gramaticii, el are în vedere în același timp modul de organizare a realității.

Spațiul semantic al limbii este fragmentat în zone și porțiuni într-un chip asemănător cu distribuirea și organizarea lumii fenomenologice. Acest lucru se poate constata și din analiza suportului ontologic al sensurilor generale specifice părților de vorbire. Fiecare parte de vorbire este orientată în mod prevalențial spre desemnarea anumitor componente ale realității : substantivele denumesc, de obicei, ființe și lucruri, verbele sînt specializate în redarea proceselor, adjectivele exprimă calități etc. Datorită specificului realității denotate, orice parte de vorbire formează o „zonă" sau un „cîmp" aparte în spațiul semantic al limbii. În interiorul spațiului semantic se poate vorbi de *cîmpul semantic al substantivelor,* de *cîmpul semantic al verbelor,* de *cîmpul semantic al adjectivelor* etc.

Lucrarea de față reprezintă o încercare de a descrie spațiul semantic al verbului, plecînd de la constatarea că această parte de vorbire nu s-a bucurat pînă în prezent de atenția cuvenită din partea semanticienilor. Numărul de lucrări care privesc laturile formale ale verbului este cu mult mai mare decît numărul studiilor consacrate semanticii acestei părți de vorbire. Dacă în domeniul flexiunii verbului românesc dispunem de lucrări cu caracter monografic (cf. Alf Lombard, *Le verbe roumain,* vol. I—II, Lund, 1954—1955), semantica verbului își așteaptă încă lucrările de sinteză. *Gramatica limbii române* a Academiei R.S.R. suplinește numai în parte această lipsă, deoarece își concentrează atenția asupra categoriilor fundamentale ale verbului, trecînd cu ușurință sau neglijînd o serie de categorii semantice ale verbului[46].

---

[46] Lucrul acesta rezultă din amplul comentariu la *Gramatica Academiei* publicat de B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române* (reconsiderare), București, 1971.

Scanned with OKEN Scanner

Categoria semantică centrală, care reprezintă obiectul analizei noastre, este categoria *procesualității*. Procesele exprimate de verbe se împart în trei tipuri: *acțiuni, deveniri* și *stări*. Fiecare din aceste trei categorii alcătuiește un „cîmp" aparte în sfera semantică a acestei părți de vorbire. Aceste trei categorii semantice, deși nu se află la „suprafața" sistemului gramatical, sînt niște coordonate fundamentale care ordonează totalitatea valorilor și sensurilor verbale. Opozițiile dintre acțiune, devenire și stare se realizează prin mijloace variate, antrenînd lexicul, sistemul de derivare, morfologia și sintaxa. În lucrarea de față vom acorda atenție specială paradigmelor lexico-semantice prin care se exprimă în limba română cele trei forme ale procesualității. Grupurile lexico-semantice ale verbelor de acțiune, devenire și stare vor fi analizate în capitole speciale ale lucrării, urmărindu-se modul specific în care se ordonează lexemele și sememele (sensurile unui verb polisemantic) în interiorul grupului respectiv.

Procesele lumii obiective, ca manifestări ale materiei în continuă mișcare și dezvoltare, se desfășoară în t i m p și în s p a ț i u; ele se diferențiază prin anumite însușiri de ordin c a l i t a t i v și c a n t i t a t i v. Verbul, corelat lingvistic al procesualității, pentru a reda cît mai adecvat realitatea, trebuie să conțină o informație ce se referă la cele patru determinări ale proceselor ontice: timp, spațiu, calitate și cantitate. Informația respectivă poate fi vehiculată de verb sau să fie redată prin intermediul determinanților săi contextuali. De exemplu, în propoziția: *Ieri, la orele 14, nava spațială „Apollo" a aselenizat lin în regiunea Mării Furtunilor* sînt marcate prin intermediul complementelor circumstanțiale următoarele aspecte ale acțiunii „a aselenizat":

— determinarea temporală: *a aselenizat* **ieri, la orele 14**

— determinarea locală: *a aselenizat în* **regiunea Mării Furtunilor;**

— determinarea calitativă: *a aselenizat* **lin.**

Dar informația privitoare la acțiunea efectuată nu se obține numai din context. Verbul *a aselenizat*, prin el însuși, este purtătorul unei cantități considerabile de informație.

În sfera semantică a acestui verb sînt cuprinse unități minimale de conținut (seme), care relevă următoarele aspecte ale procesului:

— „acțiune de deplasare“ — ca și verbele *a zbura, a naviga*, etc., lexemul *a aselenizat* face parte din grupul verbelor de mișcare;

— „apropiere de punctul terminus“ — această precizare este marcată prin intermediul prefixului *a-* (cf. *a alipi, a ataşa, a acosta* etc.);

— „atingerea suprafeței lunii“ — în opoziție cu *a ateriza* („a atinge pămîntul“), *a ameriza* („a atinge suprafața mării“);

— „acțiune efectuată înaintea momentului vorbirii — sens redat prin intermediul formei timpului trecut;

— „acțiune terminată“ — sens redat prin forma perfectului compus, care, în limba română se asociază cu acțiuni terminate, rezultative;

— „acțiune noniterativă“ — una din funcțiile perfectului compus, spre deosebire de imperfect, este redarea acțiunilor noniterative.

După cum se poate vedea, unele dintre semele cuprinse în sfera verbului reprezintă părți integrante ale sensului său lexical, iar altele sînt redate prin intermediul formelor sale gramaticale. Ambele tipuri de seme interacționează între ele, alcătuind structura semantică a verbului. Semele redate prin intermediul categoriilor gramaticale sînt întotdeauna seme *marcate* sau *explicite*. Semele care intră în componența sensului lexical al verbului pot fi și ele *marcate* (*explicite*), dacă prezența lor este semnalată prin intermediul unui morfem lexical (temă, prefix, sufix, etc.). Astfel, semele a) „ apropiere, cuplare“ și b) „atingerea suprafeței lunii“ din componența verbului *a aseleniza* pot fi considerate seme marcate, căci prezența lor ne este indicată prin prefixul *a* — („apropiere, cuplare“) și tema verbului (*a aseleniza* provine din *Selene* „luna“). Atunci cînd anumite seme nu sînt indicate sau sugerate măcar de forma sonoră a cuvîntului, ele trebuie incluse în categoria semelor *implicite*. Prezența lor în sfera semantică a verbului poate fi dedusă printr-o analiză semantică comparativă a cuvîntului, prin raportarea la alte lexeme din aceeași

paradigmă lexicală. De exemplu, semul „apropiere", inclus în sfera verbului *a veni*, se poate desprinde prin raportare la antonimul său *a pleca*.

Sensul unui lexem verbal (sememul) este de regulă individual și particular. El rezultă din combinarea mai multor seme care vizează diverse aspecte ale acțiunilor și proceselor denotate. Cu toate acestea, există anumite legități după care se combină diverse tipuri de seme în structura semantică a unor grupuri întregi de verbe. În unele limbi anumite categorii de seme sînt redate cu mai multă regularitate decît în alte limbi. De multă vreme lingviștii au remarcat că verbele diferă de la o limbă la alta prin caracterul concret sau abstract al sensului lor. De exemplu, în limba germană sau rusă verbele au o încărcătură informațională mai mare, o structură semică mai complexă decît în limbile romanice[47]. Descrierea sistemului de seme relevante pentru o limbă, pentru o anumită parte de vorbire sau pentru un grup de cuvinte, constituie o etapă necesară de cercetare care poate servi ca punct de plecare în analizele contrastive și cercetările din domeniul tipologiei lexicale.

Semantica dispune astăzi de mai multe procedee de analiză și descriere a sensului cuvintelor. Printre metodele care au fost folosite cu succes în cercetările de semantică pot fi numite *metoda identificării* a lui Ch. Bally [48], *metoda comutației, metoda distribuției, metoda transformației, metoda analizei componențiale, metoda anchetei psiho-lingvistice* etc.

Pentru descrierea „spectrului semantic" al verbelor de acțiune, devenire și stare ne-am folosit cu precădere de *metoda analizei componențiale,* denumită de asemenea și *metoda analizei semice.*

Metoda analizei componențiale, mai mult decît oricare dintre metodele de descriere a semnificațiilor, corespunde principiilor unei semantici ontico-structurale. Descompunerea

---

[47] St. Ullmann, *Descriptive Semantics and Linguistic Typology*, „Word", 1953, vol. 9, nr. 3, p. 225—240.

[48] Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, Paris—Genève, 1951, cap. II.

Scanned with OKEN Scanner

sensului cuvintelor în trăsături distinctive (seme) este o operaţie de identificare a unor însuşiri relevante ale obiectelor şi fenomenelor denotate. De exemplu, cînd stabilim că lexemul *elev* include în structura sa semantică trăsăturile distinctive: „fiinţă umană "+„ sex masculin "+„ se află în proces de instruire "+„ frecventează şcoala", fixăm prin aceasta nu numai locul lexemului în cadrul paradigmei compuse din cuvintele *elev, elevă, student, profesor, învăţător* etc; analiza lingvistică în acest caz este concomitent şi o operaţie de desprindere a unor însuşiri relevante ale obiectului „elev" incluse în sfera cuvîntului-concept. Stabilirea numărului şi calităţii semelor cuprinse în sfera cuvintelor şi repartizarea lor în cadrul unui grup lexical ne permit să determinăm modul specific în care lexicul limbii fragmentează realitatea.

În funcţie de aspectele realităţii reflectate, trăsăturile pertinente le-am împărţit în patru tipuri: *seme locale, seme temporale, seme calitative, seme cantitative.*

Încercarea de faţă nu pretinde a fi o analiză exhaustivă a tuturor semelor cuprinse în spaţiul semantic al verbului. Am căutat să relevăm acele seme din sfera „procesualităţii" care sînt marcate prin intermediul structurii sonore a lexemelor verbale, prin tipul rădăcinii, prin prefixe, prin diverse mijloace analitice, iar, uneori, şi prin procedee gramaticale. Într-o măsură mai mică, ne-am ocupat de conţinutul unor categorii morfologice ca *timpul, modul* sau *persoana*, considerînd că descrierea lor a fost într-o bună parte înfăptuită în studiile de gramatică şi semantică [49].

Configuraţia *cîmpului procesualităţii* poate fi ilustrată cu ajutorul următoarei scheme, care într-o anumită măsură reflectă şi structura lucrării noastre:

---

[49] Rezultatele unor cercetări din domeniul semanticii formelor temporale şi modale sînt prezentate în studiul lui Iulian Paşaliu, *Le verbe dans le cadre des préoccupations de sémantique structurale*, CLTA, 1970, nr. 7, p. 113–142.

Scanned with OKEN Scanner

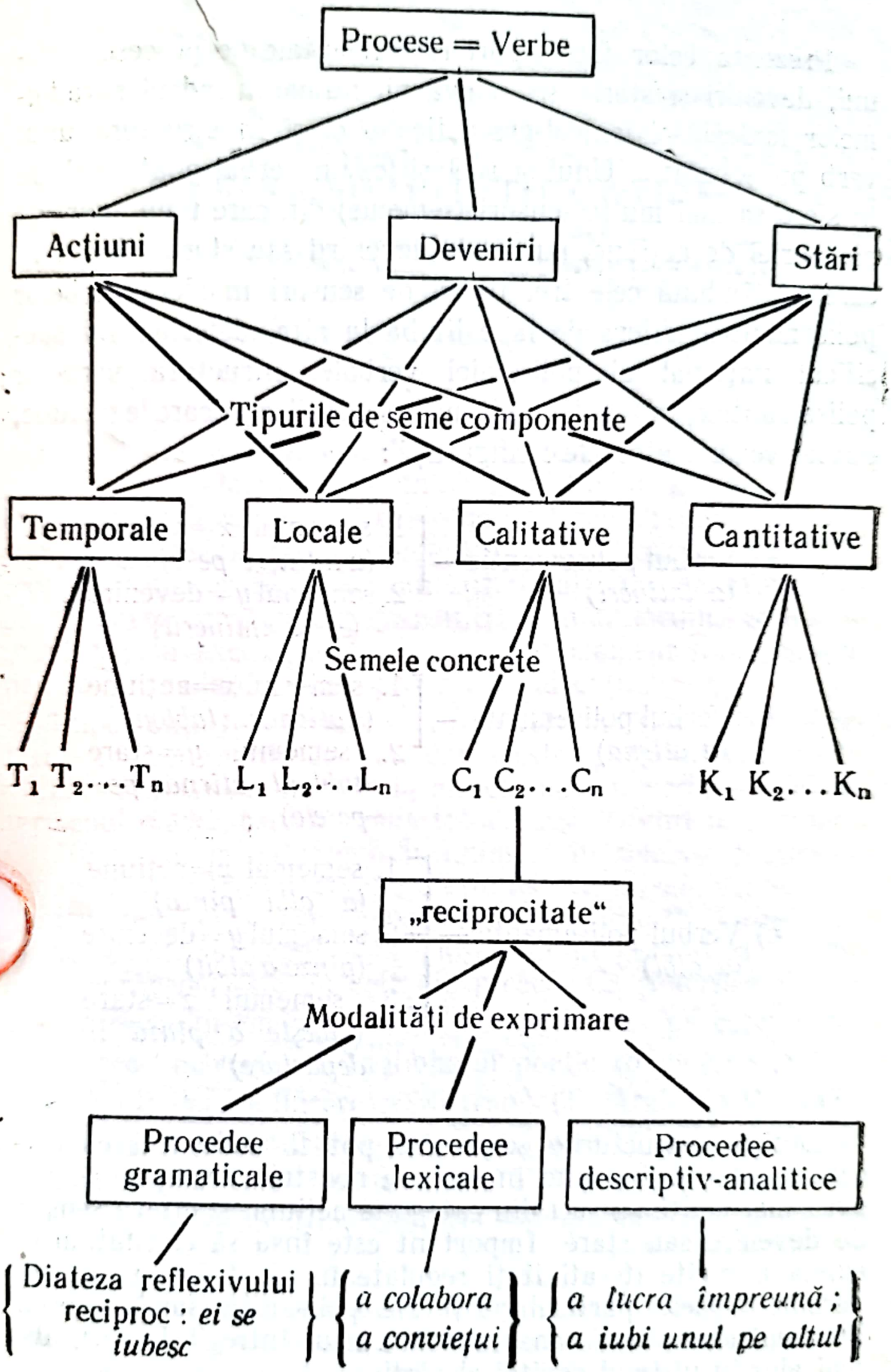

Scanned with OKEN Scanner

Prezența celor trei tipuri fundamentale de procese (acțiuni, deveniri și stări) se relevă nu numai în cadrul paradigmelor lexicale și lexical-gramaticale, ci și în structura unui verb polisemantic. Unul și același lexem verbal poate include în sfera sa mai multe sensuri (sememe) din care unul aparține categoriei de acțiune, iar altele devenirii sau stării. Modul în care se îmbină cele trei tipuri de sensuri în sfera verbelor polisemantice diferă de la o limbă la alta, determinînd specificul național al polisemiei verbale. Structura verbelor polisemantice, în funcție de tipurile sensurilor pe care le include, poate avea următoarele configurații :

a) Verbul polisemantic — (*a întineri*)
   1. sememul *x* = *acțiune* (*a întineri pe cineva*)
   2. sememul *y* = devenire (*el a întinerit*)

b) Verbul polisemantic — (*a atîrna*)
   1. sememul *x* = acțiune (*a atîrna un tablou*)
   2. sememul *y* = stare (*tabloul atîrnă pe perete*)

c) Verbul polisemantic — (*a albi*)
   1. sememul *x* = acțiune (*a albi pînza*)
   2. sememul *y* = devenire (*pînza a albit*)
   3. sememul *z* = stare (*albește o pînză în depărtare*)

Desigur, structurile semantice pot fi mult mai complicate decît cele indicate în schema noastră. Unele verbe pot avea mai multe sensuri din categoria acțiunii și cîteva sensuri de devenire sau stare. Important este însă să constatăm că există anumite iterativități regulate în alcătuirea polisemiei verbale. Unele particularități ale polisemantismului verbelor românești vor fi analizate în cursul întregii lucrări, dar mai ales în ultimul capitol al cărții.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL I

VERBUL, CORELAT LINGVISTIC AL PROCESUALITĂȚII ONTICE

1. Verbul în tradiția gramaticii

Din cele mai vechi timpuri, tradiția gramaticală a rezervat verbului locul central în sistemul limbii. Platon și Aristotel au identificat această parte de vorbire cu predicatul logic, component primordial al judecății. În concepția diverselor școli filozofice și filologice din antichitate, iar mai tîrziu, în gîndirea reprezentanților gramaticii Evului mediu, verbul — „cuvînt prin excelență" — era socotit element indispensabil pentru formularea unei propoziții-judecăți.

Importanța funcțională acordată verbului și-a găsit reflectarea în denumirile ce s-au dat acestei părți de vorbire în vechile gramatici. În Grecia antică, pentru verb, s-a folosit termenul *rhēma*, care însemna totodată și „cuvînt în general". O situație asemănătoare o întîlnim și în celebra gramatică sanscrită a lui Panini, care folosește termenul *padám* nu numai pentru verb, ci și pentru noțiunea de „cuvînt". Denumirea latinească *verbum*, care a fost moștenită în gramatica multor limbi europene, este un calc din greacă. Ca și termenul grecesc, *verbum* însemna „cuvînt, vorbă"; sens pe care îl are uneori acest neologism și în limbajul poetic românesc: „Să-mi fie *verbul* limbă/De flăcări ce distrug" (T. Arghezi, V., 147).

În primele gramatici românești (D. Eustatevici-Brașoveanul, *Gramatică rumânească*, manuscris, 1757)[1], verbul era denumit *grai*. Acest termen calchia cuvîntul slav *glagolъ* care, la rîndul

[1] Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatică rumânească*, 1757. *Prima gramatică a limbii române*, Ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, Editura științifică, 1969, p. 46.

său, reprezenta o traducere a termenului grecesc *rhēma*. Ienăchiță Văcărescu în ale sale *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor și orînduielilor gramaticii românești* (Rîmnicu-Vîlcea, 1787) numește această parte de vorbire atît *verb*, cît și *grai*.

Se poate afirma că în istoria științei limbii verbul a fost o parte de vorbire „favorizată" de către autorii tratatelor de gramatică și lingvistică generală. Reprezentanții școlii neogramatice, generalizînd situația din unele limbi indo-europene (latină, greacă, sanscrită) în care verbul se caracterizează printr-o bogăție de forme și categorii gramaticale, îl considerau drept unul din elementele cele mai viabile și expresive ale gramaticii. O atenție deosebită i-au acordat verbului și reprezentanții psihologismului lingvistic. A. A. Potebnea, dezvoltînd anumite idei ale lui W. von Humboldt și H. Steinthal, a încercat să fundamenteze o întreagă concepție despre evoluția limbilor, plecînd de la recunoașterea „supremației" verbului. În cele patru volume ale *Însemnărilor* sale (1874)[2], Potebnea caută să demonstreze că progresul, evoluția sistemului gramatical al limbilor slave și al limbii ruse, în special, sînt condiționate de separarea verbului de nume, de diversificarea formelor sale gramaticale, de creșterea ponderii lui funcționale în cadrul frazei.

Încărcătura informațională a verbului, valențele lui sintactice și expresive au fost subliniate în repetate rînduri de către diverși lingviști și scriitori din epoca modernă. Pentru Sextil Pușcariu, „verbul este sîmburele frazei"[3], căci acestuia îi revine un rol hotărîtor în determinarea structurii enunțului. Aceeași părere o împărtășea și lingvistul francez L. Tesnière, care afirma că verbul este punctul nodal al propoziției („Le verbe est le noeud des noeuds")[4]. Verbul acordă frazei dinamism și energie, permițînd surprinderea lumii în ipostazele ei active, în fazele ei de mișcare și evoluție.

Virtuțile expresive ale verbului se relevă cu o deosebită pregnanță în structura textelor poetice. T. Vianu, analizînd stilul scrierilor lui Șt. O. Iosif, ajunge la concluzia că expresivitatea unor opere ale scriitorului se datorează în special

---

[2] A. A. Potebnea, *Iz zapisok po russkoj grammatike*, ed. a III-a, vol. I—II, Moscova, 1958; vol. III, Moscova, 1968; vol. IV, Moscova-Leningrad, 1941.

[3] Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 145.

[4] L. Tesnière, *Esquisse d'une syntaxe structurale*, Paris, 1953, p. 4.

folosirii meșteșugite a verbului. „Tot felul de a scrie al lui Iosif este pătruns de importanța pe care el o acordă evenimentului, acțiunii. Genul atenției sale și icoana despre lume care se organizează pentru el sînt dominate de aceste preferințe și de corespondentul lor lingvistic, v e r b u l“[5].

2. Verbul într-o viziune antropo-genetică

Homo loquens, care este subiectul și obiectul limbajului articulat, se dezvăluie î n și p r i n limbă în multiplele sale ipostaze de individualitate și de purtător al unor însușiri și mentalități colective. Limbajul este un ecran proiectiv care ne ajută să deslușim nu numai stările prezente, ci să descifrăm și istoria devenirii speței umane. Omul s-a desprins de natură prin intermediul a c t u l u i. El este singura ființă cu adevărat „actantă“ în univers, căci orice act uman conștient are o finalitate, el este un act instrumental. Separarea numelui de verb din forma inițială sincretică a cuvîntului-propoziție a marcat conștientizarea actului, transformarea lui într-o formă de legătură dintre subiect și obiect. Conștientizarea actului a transformat omul dintr-un obiect supus legilor retroacțiunii într-un subiect capabil să domine și să prefacă natura. Înainte de apariția omului, în „lumea celor care nu cuvîntă“, existau numai evenimente și acțiuni, marcînd diverse tensiuni între cauze și efecte. Retroacțiunile devin a c t e numai în momentul în care declanșările de energie sînt emergente spre un obiect, fiind călăuzite de un anumit scop și efectuate cu ajutorul unui instrument. Verbul, privit în calitatea lui de corelat al actului ontologic, este o reflectare a unității dintre subiect, obiect, instrument și scop. Aidoma actului pe care îl reflectă, verbul este prin excelență un produs relațional. Orice verb, luat chiar în mod izolat, datorită multiplelor sale proiecții, este comparabil cu un întreg enunț. El implică un autor, un obiect, un instrument și un scop. În cazul cînd factorii enumerați au fost absorbiți de semantica verbului, ei se presupun și pot fi ușor actualizați. Verbul *a*

[5] Tudor Vianu, *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 263.

Scanned with OKEN Scanner

scrie ne duce, înainte de toate, spre un autor capabil să inițieze actul respectiv, el presupune folosirea unui instrument (toc, creion etc.), implică un obiect, care în acest caz se identifică cu un conținut supus codificării, iar informația codificată servește la ceva, destinația ei reprezentînd finalitatea actului, scopul pentru care a fost inițiat. Enunțurile rostite sau scrise reprezintă niște actualizări ale potențelor virtuale proprii actului. De aceea, orice membru al propoziției se referă, în ultimă instanță, la verb, care, la rîndul său, se definește și se individualizează prin raportare la factorii implicați în acțiunea verbului.

Integralitatea persoanei umane rezultă din capacitatea insului de a se cupla cu lumea prin intermediul actului. Destructurarea personalității începe în momentul în care actul încetează de a mai fi unicul răspuns al omului în raporturile sale cu alteritatea. Observațiile efectuate asupra limbajului unor categorii de bolnavi psihici ne arată că alienarea, ca proces de destructurare a persoanei umane se manifestă prin pierderea capacității actante. Degradarea psihismului se oglindește în degradarea structurală a mesajelor verbale, în golirea propozițiilor de predicate actante. Rarifierea sau dispariția totală a verbelor încărcate cu seva energetică indică incapacitatea suferindului psihic de a se cupla cu lumea prin *feed-back*ul permanent al actului[6].

3. Verbul în ansamblul părților de vorbire

Ca element al limbii, verbul se caracterizează printr-o multitudine de aspecte și însușiri de ordin semantic, funcțional-sintactic și morfologic care îi conferă un loc aparte în sistemul părților de vorbire. În structura majorității limbilor, verbul se opune înainte de toate numelui. Platon și Aristotel au pus la baza distincției dintre nume și verb criterii de ordin logic, identificînd substantivele cu subiectele judecății, iar verbele cu predicatele logice. În epoca elenistică, criteriile logice și semantice au fost completate prin criterii de ordin formal.

[6] Șt. Stössel, D. Ogodescu, *Normalitate psihică, boală, limbaj*, Editura științifică, București, 1972, p. 246.

Scanned with OKEN Scanner

La Dionysios Thrax, verbul este definit nu numai semantic, ci și formal ca „parte de vorbire lipsită de cazuri, capabilă să primească formele timpului, persoanei și numărului“[7].

În linii mari, acest mod de a defini verbul s-a păstrat timp îndelungat în istoria gramaticii, cu deosebirea că diverși lingviști accentuau cînd unul cînd altul din aspectele formal-gramaticale ale părții de vorbire în discuție.

Lingviștii germani, prin denumirea de *Zeitwort* (*Zeit* — „timp“, *Wort* — „cuvînt“), care se folosea pentru verb, subliniau importanța categoriei timpului în ansamblul valorilor verbale. Sextil Pușcariu era de părere că cea mai importantă caracteristică gramaticală a verbului este capacitatea sa de a primi formele persoanei[8].

Autorii unor tratate de gramatică a limbilor slave consideră drept categorii de bază ale verbului aspectul și diateza, întrucît ele sînt specifice verbelor slave atît la modurile predicative, cît și la cele nepredicative[9].

Dar criteriile formale de diferențiere a verbului de alte părți de vorbire nu sînt absolute. Relativitatea principiilor formal-gramaticale în clasificarea părților de vorbire a devenit evidentă atunci cînd lingviștii au început să studieze mai intens materialul limbilor cu o structură diferită față de sistemele gramaticale ale limbilor indo-europene. În unele din aceste limbi, cum ar fi, de exemplu, chineza, între nume și verb nu există o deosebire formală netă. Există limbi în care formele conjugării sînt specifice nu numai verbului, ci și adjectivului sau chiar substantivului[10]. În aceste condiții, o serie de lingviști au început să pună la îndoială universalitatea schemei tradiționale a părților de vorbire moștenită din antichitate, în care numelui și verbului era rezervat un loc central.

---

[7] Apud O. M. Freidenberg, *Antičnye teorii jazyka i stilja*, Moscova—Leningrad, 1936, p. 118.

[8] Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 130.

[9] A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim*, vol. II, Bratislava, 1960, p. 13—14.

[10] É. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 153.

Scanned with OKEN Scanner

L. Şăineanu afirma că „o noţiune atît de importantă ca verbul nu există în multe limbi... În genere, puţine familii lingvistice posedă o noţiune verbală propriu-zisă“[11]. Totuşi, chiar acei lingvişti care au manifestat mult scepticism faţă de schemele tradiţionale ale părţilor de vorbire (printre aceştia îi putem cita pe A. Meillet[12], J. Vendryes[13], E. Sapir[14]) au afirmat că opoziţia dintre nume şi verb reprezintă minimul structurii gramaticale din orice limbă.

Deosebirea dintre categoria numelor şi categoria verbelor nu este de natură pur formală. Ele diferă prin modul în care reflectă realitatea, prin suportul lor semantico-ontologic, prin funcţiile lor specifice în cadrul propoziţiilor-judecăţi.

Privite sub aspect ontologic, cuvintele pe care le includem în clasa verbelor exprimă anumite componente esenţiale ale realităţii care pot fi definite ca „procese“. În opoziţie cu verbul, numele este legat de reflectarea unui alt grup de fenomene ale realităţii care fac parte din categoria „substanţelor“ (obiecte, fiinţe etc.). Realităţile denotate prin nume şi verbe, ca şi raporturile ce se stabilesc între aceste două categorii de cuvinte în cadrul propoziţiei reprezintă unitatea dialectică dintre materie şi mişcare, dintre substanţă şi energie. Acţiunile, procesele nu pot fi concepute în afara substanţei, tot aşa cum substanţa nu poate fi imaginată static, în afara mişcării. Raporturile fundamentale care se stabilesc între nume şi verb în cadrul propoziţiei se exprimă prin triada *S—P—O* alcătuită din relaţia predicativ-actantă *S—P* (*Ion citeşte; omul vede*) şi relaţia emergent-obiectivă *P—O* (*citeşte o carte; vede o vulpe*). Numele, în raporturile sale cu verbul-predicat, exprimă o noţiune în toată extensiunea ei, în timp ce funcţia verbului constă în precizarea, actualizarea unor „note din cuprinsul noţiunii“[15]. Prin capacitatea sa de a reda „procesual“ diverse însuşiri ale substanţelor, verbul se apropie de

---

[11] L. Şăineanu, *Raporturile dintre gramatică şi logică*, Bucureşti, 1891, p. 69.

[12] A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. I, Paris, 1921, p. 174.

[13] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 139.

[14] E. Sapir, *Language*, New York, 1921, p. 126.

[15] G. Ivănescu, *Gramatica şi logica*, I. *Structura gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, AUT, 1963, nr. 1, p. 261.

Scanned with OKEN Scanner

adjectiv, parte de vorbire folosită exclusiv pentru exprimarea „notelor" din sfera noțiunilor substantive. Această apropiere funcțional-semantică dintre verb și adjectiv își găsește uneori expresia și într-o apropiere formală. În limbile indo-europene verbul și adjectivul se interferează în categoria participiilor, care reprezintă o formă hibridă, întrunind calitățile ambelor părți de vorbire. În alte limbi, cum ar fi, de exemplu, chineza, verbul nu diferă formal de adjectiv; autorii gramaticilor acestei limbi includ atît verbul, cît și adjectivul într-o categorie comună, așa numita clasă a *cuvintelor predicative*[16]. O situație asemănătoare găsim și în limba japoneză, unde toate cuvintele sînt împărțite în două mari categorii: *tajgen* — cuvinte cu valoare obiectuală și *jogen* — cuvinte cu valoare calificativă, care includ atît adjectivele, cît și verbele[17].

Anumite similitudini dintre verb și adjectiv au fost sesizate și de către autorii gramaticilor raționale din secolele al XVII-lea — XVIII-lea care au considerat că toate verbele, cu excepția lui *a fi*, denumit verb-substantiv, nu sînt altceva decît o îmbinare dintre verbul *a fi* și un adjectiv *(le soleil brille=le soleil est brillant)*[18]. Chiar mai tîrziu, atunci cînd principiile analizei logice au fost combătute cu vehemență, unii lingviști ca F. Brunot[19] sau A. Sechehaye[20] atrăgeau atenția asupra faptului că între categoria verbului și cea a adjectivului nu există limite tranșante, căci o idee calificativă poate fi transpusă în categoria de proces (*le soleil est lumineux—il brille*).

Deși verbele și adjectivele se apropie în multe privințe, totuși aceste părți de vorbire se separă între ele prin sensul lor fundamental. Chiar atunci cînd îndeplinește o funcție de calificare (cf. *Petre bea*—„este bețiv", *Ion fumează*—„este fumător"), verbul exprimă caracteristicile respective în mod „procesual", plasîndu-le în sfera temporalității și atribuindu-le calitatea de „evenimente".

---

[16] A. A. Dragunov, *Issledovanija po grammatike kitajskogo jazyka,* Moscova—Leningrad, 1952, p. 10.

[17] M. Kijeda, *Grammatika japonskogo jazyka,* vol. 1 (trad. din l. japoneză), Moscova, 1968.

[18] M. Beauzée, *Grammaire générale ou expositions raissonnée des éléments nécessaires du langage,* tome I—II, Paris, 1767, p. 405.

[19] F. Brunot, *La pensée et la langue,* ed. a II-a, Paris, 1927, p. 187

[20] A. Sechehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase,* Paris, 1926, p. 57.

Scanned with OKEN Scanner

4. Nota de „proces", caracteristica semantică fundamentală a verbului

Privit din perspectiva unei analize ontico-semantice, verbul apare ca un corelat lingvistic al mișcării, care este atribut și formă a lumii materiale. Nota de „proces" (germ. *Vorgang*) este o caracteristică fundamentală a verbului, o constantă semantică care este prezentă în înțelesul fiecărui verb concret. Orice lexem verbal arată că „se întîmplă ceva", că are loc un „eveniment". Nota procesuală este proprie nu numai verbelor care arată acțiuni sau evenimente dinamice (*a lucra. a alerga, a sparge, a țipa*), ci și verbelor care indică transformări lente (*a îmbătrîni, a se vesteji*), stări sau moduri de a fi ale substanțelor și fenomenelor (*a dormi, a boli, a viețui, a sta*). În fiecare limbă există verbe care nu sînt altceva decît expresii lingvistice ale unor raporturi nonactante dintre substanțe. De exemplu: *În societatea socialistă puterea* **aparține** *celor ce muncesc; Copilul* **seamănă** *cu părinții; Cartea* **costă** *10 lei* etc. Predicatele verbale din aceste propoziții, deși lipsite de tensiunea specifică verbelor de acțiune, ne înfățișează relațiile predicative ca „procese". Trăsătura semantică de „proces" este atît de tipică pentru verb, încît orice fenomen denotat prin intermediul acestei părți de vorbire este asimilat cu un „act", este „stilizat" sub forma unui eveniment, avînd o anumită durată și un mod specific de desfășurare.

Adversarii interpretării și clasificării ontico-semantice a părților de vorbire își motivează refuzul lor de a vedea o anumită corelație între categoriile ontologice și formele lingvistice prin aceea că un conținut identic poate fi redat în limbă în forme diferite. Astfel, afirmă ei, acțiunile sînt exprimate nu numai prin verbe, ci și prin substantive (*a merge —mers, a munci — muncă*); calitățile pot fi numite atît prin adjective, cît și prin nume (*ușor—ușurință, viteaz—vitejie, bun—bunătate*). Într-adevăr, izomorfismul celor trei planuri (realitate —gîndire —limbă), de care trebuie să țină seama o analiză lingvistică, nu este întotdeauna perfect. Transpunerea unui conținut identic sau foarte apropiat în forme sau tipare lingvistice diferite

Scanned with OKEN Scanner

(*alb—a albi—albul*) nu este o îndepărtare de realitate. Fenomenul transpoziției reflectă capacitatea gîndirii noastre de a surprinde fenomenele lumii atît în varietatea lor, cît și în ceea ce au ele comun. În planul realității, substanțele nu sînt separate de manifestările, acțiunile și atributele lor. De exemplu, un fenomen natural ca ploaia este în același timp o substanță („mici particule de apă în atmosferă"), dar și un proces („căderea particulelor de apă"). Vorbitorii, reflectînd acest fenomen pot acorda o mai mare importanță laturii „substanțiale," alegînd pentru redarea lui lingvistică forma unui substantiv (*azi a început* **ploaia**) sau să accentueze aspectul procesual al fenomenului, folosind în acest scop verbul *a ploua* (*azi a început* **să plouă**).

Gruparea cuvintelor în părți de vorbire, în funcție de natura valorii lor extensionale, ne arată că principiul izomorfismului dintre ontic și lingvistic se respectă în mod prevalențial. Aceeași categorie a realității este redată, de obicei, în majoritatea limbilor prin intermediul aceleiași părți de vorbire: procesele sînt exprimate, de regulă, prin intermediul verbelor, substanțele capătă forma numelui, calitățile sînt modelate în tiparele adjectivului etc.

Natura procesuală a realităților denumite prin verbe se concretizează și se complinește prin intermediul categoriilor gramaticale specifice acestei părți de vorbire. Trebuie însă avut în vedere faptul că nu toate categoriile morfologice sînt purtătoare ale unei informații ce se referă la însușirile reale ale proceselor. Există forme și categorii verbale care țin de funcția predicativă a acestei părți de vorbire, iar valoarea lor nu are un suport ontic. Astfel, categoria numărului la verbe este de natură pur relațională, formal-sintactică, căci exprimă numai acordul formal dintre verb și subiect, fără a indica o particularitate reală a procesului. Același lucru se poate spune și despre categoria persoanei. Punerea verbului la persoana I (*eu lucrez*), a II-a (*tu lucrezi*) sau a III-a (*el lucrează*) nu modifică cu nimic natura obiectivă a procesului denotat.

Un loc aparte în sistemul verbal îl ocupă categoria *modului*. Exceptînd *infinitivul, participiul* și *gerunziul*, care numai prin tradiție sînt incluse în categoria modului, restul formelor modale (*indicativul, imperativul, optativul, conjunctivul, prezumtivul*) exprimă valori ce nu se referă la aspectele reale

Scanned with OKEN Scanner

ale acţiunii verbului. Valorile lor nu au un substrat ontic, ci unul afectiv-pragmatic. Punerea verbului la unul din modurile predicative exprimă doar atitudinea vorbitorului faţă de procesul denotat, fără a adăuga sau a modifica ceva din caracteristicile obiective ale acţiunii verbului. Aceeaşi acţiune poate fi caracterizată în raport cu subiectul gramatical al propoziţiei ca o acţiune reală (modul indicativ), o acţiune dorită (modul optativ) sau necesar-impusă (modul imperativ) etc. Cînd afirmăm că modurile predicative nu vizează procesul, ca atare, aceasta nu înseamnă că negăm capacitatea lor reflectorie, valoarea gnoseologică a acestor categorii gramaticale. Ca orice categorie gramaticală, ele sînt purtătoare de informaţie. Dar informaţia lor nu vizează latura calitativă a procesului. Modalitatea este de esenţă volitivă. Ea apare pe axa raporturilor dintre om şi lumea evenimentelor reflectate, şi numai din acest punct de vedere are o natură extraontică, subiectivă.

Printre categoriile gramaticale ale verbului, care vizează laturile calitative ale procesualităţii ontologice, se numără categoria *timpului*. Orice proces se desfăşoară în timp. De aceea, categoria timpului gramatical a fost considerată întotdeauna o caracteristică esenţială a verbului. „Scaliger — spune Ch. Serrus — nu s-a înşelat deloc cînd a spus că adevărata origine a distincţiei dintre nume şi verbe este deosebirea dintre ceea ce rămîne şi ceea ce trece“[21]. În majoritatea limbilor verbul dispune de un sistem diversificat de forme şi valori temporale.

Modul în care diferitele limbi fragmentează în secvenţe spaţiul discontinuu al temporalităţii obiective poate să difere de la o limbă la alta. Atît în limbile cu un sistem ternar al timpului, cît şi în cele care au în structura lor numai două forme temporale (cum este cazul limbii *hoppy*, descrisă de B. L. Whorf[22]) temporalitatea gramaticală vizează anumite aspecte ale temporalităţii ontologice. În limbile care posedă un sistem ternar al formelor temporale sînt redate cu regularitate trei determinări ale proceselor, prin raportarea lor la momentul vorbirii :

---

[21] Ch. Serrus, *Le parallélisme logico-grammatical*, Paris, 1933, p. 315.

[22] B. L. Whorf, *The relation of habitual thought and behavior to language* (versiunea în limba rusă în „Novoe v lingvistike“, vol. I, Moscova, 1960, p. 149).

Scanned with OKEN Scanner

1. *anterioritatea* (timpul trecut) ; 2. *coincidența* (timpul prezent) ; 3. *perspectiva* (timpul viitor). Ne referim aici la valorile absolute ale timpurilor. Dar valorile temporale pot avea și un alt punct de referință, aflat în afara momentului vorbirii. Astfel, determinarea temporală a unor procese poate fi efectuată în raport cu momentul desfășurării unei alte acțiuni. În fraza : *Păsările cîntă, cîmpul înverzește, florile înfloresc,* între procesele denotate de verbele-predicate se stabilește o dublă relație temporală : 1. coincidența cu momentul vorbirii ; 2. concomitența proceselor. În alte împrejurări, între verbe poate exista numai coincidența cu momentul vorbirii, fără ca acțiunile să fie reunite între ele printr-o relație de concomitență : *Ion deschide ușa, intră în cameră și se așează pe scaun.*

Caracterizările temporale bazate pe raportarea proceselor la momentul desfășurării unui alt proces pot fi redate prin diverse prefixe : prefixul *pre-* indică anticiparea (*a prevedea, a prezice, a premerge* etc.), prefixul *co-* arată simultaneitatea (*a coincide, a coexista* etc). Faptul că valorile temporale pot fi redate atît prin intermediul formelor gramaticale, cît și prin procedee lexicale, reprezintă un argument în plus în favoarea afirmației că temporalitatea este o valoare ontico-lingvistică.

O categorie gramaticală cu un pronunțat substrat ontic o reprezintă *aspectul.* În limbile care dispun de categoria gramaticală a aspectului (limba rusă sau alte limbi slave), formele de aspect perfectiv și imperfectiv exprimă anumite însușiri calitative ale procesului denotat prin verb. Este adevărat că pînă în prezent între lingviști nu există un consens cu privire la funcția sau valoarea semantico-gramaticală de bază a formelor de aspect. După o părere existentă mai demult în gramatică, aspectul caracterizează *durata acțiunii.* „În cadrul aspectului perfectiv slav — scria F. F. Fortunatov — acțiunea se exprimă în raport cu timpul limitat, scurt sau lung, în desfășurarea sa, în timp ce la aspectul imperfectiv aceeași acțiune este privită în afara oricărei limitări pe parcursul desfășurării sale“[23]. Alți lingviști au considerat că aspectul exprimă *gradul de*

---

[23] F. F. Fortunatov, *Otčet o dejatel'nosti otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti Akademii nauk za 1910 god,* p. 17, apud V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk,* Moscova—Leningrad, 1947, p. 496.

Scanned with OKEN Scanner

realizare a acțiunii: aspectul perfectiv indică o acțiune terminată, rezultativă, iar aspectul imperfectiv arată durata acțiunii, fără referire la rezultatul ei[24]. Gradul de realizare este completat uneori și cu caracterul *repetabil/nerepetabil* al acțiunii exprimate prin intermediul formelor aspectuale: perfectivul exprimă o acțiune nerepetabilă, imperfectivul este specializat în redarea acțiunilor iterative, repetabile[25].

Este evident faptul că formele aspectuale nu redau o singură valoare, ci un mănunchi de valori care se referă la durată, grad de realizare, caracter repetabil sau nerepetabil, caracter integral sau neintegral[26] etc. Toate aceste valori au în vedere însă însușirile obiective ale proceselor și nu sînt forme ale subiectivității vorbitorului, așa cum au încercat să interpreteze aspectul unii lingviști[27]. Substratul ontic al categoriei de aspect este și mai evident în cazul așa numitelor *aspecte lexicale* (germ. *Aktionsart,* rus. *sposob dejstvija*) care reunesc grupuri de verbe exprimînd anumite momente și caracteristici ce se referă la faza inițială a procesului (verbele incoative sau inceptive), durata procesului (verbele durative), rezultatul procesului (verbe terminative) etc. *Aktionsart* se găsește într-o strînsă corelație cu aspectul gramatical, căci valorile acestor două categorii se interferează în planul conținutului. În unele limbi există concomitent ambele categorii. În acest caz, ele alcătuiesc împreună categoria funcțional-semantică a *aspectualității*[28]. Categoria aspectualității este prezentă în orice limbă; diferă doar mijloacele prin care sînt redate diverse laturi aspectuale ale acțiunilor și proceselor. Astfel în limba română, unde, după părerea majorității specialiștilor, nu avem o categorie morfologică distinctă a aspectului[29], există totuși diverse modalități gramaticale (formele

---

[24] Fr. Miklosich, *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen,* Viena, 1883, p. 274.

[25] G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes,* „Mélanges linguistiques", București, 1957, p. 29.

[26] A. V. Isačenko, *op. cit.,* p. 277–278.

[27] Herman Jakobsohn, recenzie la cartea lui Jakob Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax,* „Gnomon", Bd. 2, 1926, Heft 7, p. 369–395.

[28] A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *Russkij glagol,* Leningrad, 1967, p. 5.

[29] „Limba română nu are categoria morfologică a aspectului la verb, întrucît caracterul imperfectiv sau perfectiv al unei acțiuni nu se exprimă într-o formă organizată" (*Gramatica limbii române,* Ed. Academiei R.S.R., ed. a II-a, vol. I, p. 40).

Scanned with OKEN Scanner

trecutului perfectiv şi imperfectiv), procedee analitice (predicate compuse cu auxiliarele de aspect), mijloace lexical-gramaticale (prefixele cu valoare aspectuală) etc. prin intermediul cărora se pot preciza o serie de aspecte calitativ-cantitative sau calitativ-temporale ale proceselor, exprimate în alte limbi cu ajutorul formelor aspectului morfologic. De exemplu, acţiunea verbului *a citi* poate fi prezentată ca un proces incipient (*am început să citesc*), proces în desfăşurare (*continuu să citesc*), proces intensiv şi durativ (*citesc, citesc mereu, dar tot în zadar*), proces rezultativ (*am terminat/am isprăvit de citit*), proces reversiv (*am recitit*) etc. Toate aceste valori aspectuale au un suport ontic, căci se referă la însuşirile obiective ale procesului. Faptul că unele dintre sensurile aspectuale pot fi redate atît prin procedee morfologice, cît şi prin mijloace lexicale este un argument în plus în sprijinul afirmaţiei că aspectul, indiferent de statutul său morfologic (*Aspekt* sau *Aktionsart*) este o categorie lingvistică cu un pronunţat conţinut ontic, prin care se reflectă şi se concretizează infinitatea formelor calitative ale proceselor lumii obiective.

Procesualitatea este o formă de interacţiune dintre om şi natură sau dintre obiecte şi fenomene. O parte însemnată a proceselor denotate prin verbe exprimă acţiuni tranzitive. Ele reprezintă un transfer de energie de la o substanţă la alta, avînd ca rezultat transformarea uneia dintre substanţele implicate în proces. Emergenţa acţiunii şi direcţia finalizatoare a procesului îşi găsesc reflectarea în *categoria tranzitivităţii* verbului. Pe plan lingvistic, categoria ontico-semantică a tranzitivităţii se manifestă în forme foarte variate şi nu se reduce numai la categoria verbelor capabile să guverneze un substantiv în cazul acuzativ (complement direct), aşa cum susţin autorii majorităţii tratatelor de gramatică. În limbile indo-europene tranzitivitatea îşi găseşte o formă de exprimare gramaticală prin intermediul categoriei de *diateză*, care indică direcţia tranzitivităţii verbului în raport cu termenii gramaticali ai propoziţiei. Diateza activă exprimă noncoincidenţa subiectului cu obiectul acţiunii (*mama spală copilul*), diatezele reflexivă şi pasivă orientează tranzitivitatea verbului spre subiectul gramatical al propoziţiei (*copilul se spală; cartea se citeşte/este citită de către elev*).

Interpretarea diatezei ca formă morfologică de exprimare a tranzitivității (vezi cap. II) ne obligă să recunoaștem locul central pe care îl ocupă tranzitivitatea în sistemul categoriilor verbului, iar, pe de altă parte, ne pune în situația de a renunța la o interpretare formal-sintactică a diatezei. Ca formă a tranzitivității, diateza ne apare ca o categorie lingvistică cu un pronunțat conținut ontic.

Timpul, aspectul și tranzitivitatea, indiferent de formele lor concrete de exprimare, sînt principalele derivate lingvistice din natura procesuală a verbului, prin care se concretizează și se complinesc acțiunile, devenirile și stările.

5. Acțiunea, devenirea și starea — forme calitativ diferite ale proceselor

În funcție de natura procesului denotat, verbele pot fi grupate în trei categorii semantice: *verbe de acțiune, verbe de devenire* și *verbe de stare*. Fiecare grup reflectă o formă calitativ diferită a proceselor, caracterizîndu-se totodată printr-o serie de particularități semantice, morfologice și sintactice.

Unele din aceste categorii semantice ale verbului au fost menționate de multă vreme în gramatică. I. Heliade Rădulescu în a sa *Gramatică românească* (Sibiu, 1828) dă verbului următoarea definiție: „Verbele sînt niște ziceri care arată au ce *facem*, au ce *pătimim*, au în care *stare* ne aflăm". După cum se vede, definitorii pentru semantica verbului autorul consideră *acțiunea*, „suferința" (sensul verbelor la diateza pasivă) și *starea*. Două din aceste categorii, acțiunea și starea, sînt incluse în definiția verbelor din Gramatica Academiei: „Verbul este partea de vorbire flexibilă care se conjugă și exprimă a c ț i u n i sau s t ă r i"[30]. În afară de acțiune și stare, autorii unor tratate de gramatică au inclus în definițiile verbului și alte categorii semantice. Timotei Cipariu considera necesar să sublinieze capacitatea verbelor de a indica

[30] *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. 1, p. 202.

Scanned with OKEN Scanner

aflarea (poziţia corpurilor în spaţiu): „Verbul e cuvîntul care însemnează *lucrarea* sau numai *aflarea* căruiva lucru, precum: *io scriu, tu mori, el şede*“[31].

Printre constantele semantice ale verbului destul de frecvent este inclusă şi *existenţa* („firea“)[32] redată cu ajutorul lui *a fi* sau prin sinonimele sale: *în lume* **sînt** *multe ţări;* **există** *animale mamifere* etc.

La începutul secolului al XX-lea, în definiţiile semantice ale verbului, pe lîngă acţiune şi stare, începe să figureze tot mai des şi o a treia categorie importantă a verbului, *devenirea*. Astfel, A. Meillet, subliniind natura procesuală a semanticii verbului, consideră că procesele se concretizează în trei forme de bază: acţiuni, stări şi treceri dintr-o stare în alta („Le verbe indique les «procès», qu'il s'agisse d'actions, d'états au passages d'un état à un autre: *il marche, il dort, il brille, il pleut* — sont également des verbes“)[33].

O încercare de a dezvălui esenţa celor trei categorii semantice ale verbului o găsim într-un studiu, publicat postum, aparţinînd lui S. Karcevski[34]. Acţiunea, starea şi devenirea (fr. *devenir*) sînt considerate de Karcevski, reprezentant al şcolii lingvistice de la Geneva, drept forme calitativ diferite ale proceselor şi analizate în lumina raporturilor specifice ce se stabilesc între verb, subiect şi obiect. „Procesul“ este conceput de Karcevski ca o tensiune între doi poli, din care unul este punctul de pornire a acţiunii, sursa energiei, iar altul – punctul spre care se îndreaptă energia verbului. Verbele de acţiune, identificate în special cu verbele tranzitive, exprimă o intensitate maximă a procesului. La aceste verbe — scrie Karcevski — „le procès est extérieur par rapport au sujet. Ce qui se modifie c'est l'object direct. Le sujet est pensé comme source d'énergie déclanchant le procès, comme sa cause. Le sujet domine d'objet: *oxotnik ubil medvedja*“ „vînătorul a omorît un urs“[35].

---

[31] T. Cipariu, *Compendiu de gramateca limbei române,* Blasiu, 1855, p. 5.

[32] H. Tiktin, *Gramatică română,* ed. a II-a, Bucureşti, 1945, p. 92; I. Iordan, *Limba română contemporană,* Bucureşti, 1956, p. 405.

[33] A. Meillet, *op. cit.,* p. 175.

[34] S. Karcevski, *L'idée du procès dans la langue russe,* „Chaiers Ferdinand de Saussure“, Genève, 1956, nr. 14, p. 25—35.

[35] S. Karcevski, *op. cit.,* p. 26.

Scanned with OKEN Scanner

Verbele de stare exprimă o tensiune minimă a procesului. Starea este o calitate rezultată de pe urma unei acțiuni (*medved' ubit* – „ursul este omorît"). Verbele de stare pot exprima, de asemenea, o idee existențială (*zdes' vodjatsja volki* „pe aici sînt lupi") sau iradierea unei calități (*parus beleet* — „albește o pînză", „se zărește o pînză albă")[36].

Verbele de devenire ocupă un loc intermediar între verbele de acțiune și cele de stare. Ele indică o transformare calitativă a subiectului, trecerea lui dintr-o stare în alta. „Ici les deux pôles du procès représentent deux états d'une même qualité, mais quantitativment différents. La tension consiste en une augmentation de cette qualité: *ja gloxnu* „asurzesc, devin surd", *ja stareju* „îmbătrînesc".

După cum se poate constata, trecerea succesivă de la acțiune la devenire și stare marchează trei faze distincte ale procesualității. Verbele de acțiune exprimă o intensitate maximă a procesului. Numai verbele din această categorie exprimă o actanță în adevăratul sens al cuvîntului, căci ele implică întotdeauna un autor, un obiect al acțiunii, un instrument și un scop. Devenirile și stările sînt procese nonactante sau cu o acțiune diminuată, fiind lipsite de un subiect activ În enunțuri de tipul: *cîmpia înverzește; frunzele îngălbenesc; omul îmbătrînește; cerul* se *întunecă* etc. verbele de devenire descriu procese în desfășurarea cărora subiectele nu au un rol „actant" propriu-zis. Subiectele nu inițiază procesele, ci le suportă, fiind supuse la transformările denotate prin verbe, fără a putea interveni în vederea stagnării, intensificării sau anulării lor. Lipsa oricărei energii emergente dinspre subiect se constată mai ales la verbele de stare care descriu ca „evenimente", ca procese desfășurate în timp anumite determinări poziționale ale obiectelor (*copilul șade pe scaun*; *cartea stă pe masă*; *traista atîrnă pe umăr*), stări psihice sau fizice ale subiectului (*omul bolește*; *Ion se teme*), diverse raporturi dintre obiecte și fenomene (*albul și negrul contrastează*; *apartamentul se compune din trei camere*; *peștele cîntărește 3 kg*) etc.

Acțiunile sînt de obicei procese care cauzează un alt proces. O parte din ele determină obiectul să efectueze, la rîndul său, o altă acțiune (*a alunga* înseamnă „a pune pe cineva *să plece*"),

---

[36] *Ibidem*, p. 29–30.

Scanned with OKEN Scanner

cauzează o modificare a obiectului (*a înveseli pe cineva* înseamnă „a face ca cineva *să devină vesel*“, verbul *a omorî* presupune pe *a muri* etc.) sau provoacă o anumită stare (*a aşeza— a sta, a culca — a sta culcat, a adormi— a dormi* etc.).

Legăturile ontico-cauzale dintre acţiuni, deveniri şi stări se reflectă în limbă prin intermediul unor paradigme semantice realizate prin mijloace lexicale sau lexical-gramaticale care opun verbul de acţiune unui verb de stare sau devenire. De cele mai multe ori, aceste paradigme sînt alcătuite din opoziţii binare: a) verb de acţiune cu valoare factitiv-cauzativă/ verb de devenire (*a încălzi — a se încălzi, a întrista — a se întrista* „a deveni trist” *a obosi pe cineva — a obosi de prea multă muncă*); b) verb de acţiune/verb de stare (*a aprinde — a arde, a aşeza — a sta, a îmbolnăvi — a boli, a întrista — a fi trist, a arunca — a fi aruncat* etc.).

În alte cazuri, paradigma poate include toţi cei trei termeni ai opoziţiei: *a îmbolnăvi* (pe cineva) — *a se îmbolnăvi — a boli, a fi bolnav*; *a adormi* (pe cineva) —*a adormi* (intr.) — *a dormi*; *a albi* (tranz. fact.) — *a albi* (intr.) — *a albi* „a se vedea alb“ etc.

Opoziţia dintre verbele de acţiune şi verbele de stare a ocupat în trecutul îndepărtat al istoriei limbilor indo-europene un loc central în sistemul gramatical al verbului. Se presupune că verbul indo-european avea o paradigmă gramaticală alcătuită din trei forme de bază: formele prezentului, ale aoristului şi ale perfectului. Aceste forme nu exprimau valori temporale, ci de aspect. Formele prezentului exprimau aspectul imperfectiv, formele aoristului indicau aspectul perfectiv, iar cele ale perfectului erau folosite pentru a indica stări rezultate de pe urma acţiunii. Întrucît distincţia aspectuală se referea numai la formele de prezent şi aorist, fără a include perfectul, unii lingvişti sînt de părere că într-o fază mai veche sistemul verbal indo-european exprima cu regularitate opoziţia dintre *acţiune* (sistemul prezentului şi aoristului) şi *stare* (sistemul perfectului)[37].

Urmele opoziţiei *verb de acţiune — verb de stare* le găsim în latină la perechile de verbe opuse cu ajutorul vocalei tema-

---

[37] Jan Safarewicz, *Razvitie formativov vremeni v glagol'noj sisteme, Problemy indoevropejskogo jazykoznanija*, Moscova, 1964, p. 13.

Scanned with OKEN Scanner

tice, -e- specifică verbelor de stare: *pendo* „agăț“ —*pendeo* „atîrn, sînt agățat“, *iacio* „arunc“ — *iaceo* „sînt aruncat“. Verbele de stare care au vocala tematică -e- sînt prezente și în unele limbi slave, unde se opun verbelor de acțiune, care conțin vocala tematică *-i-*.De exemplu, în rusă: *starit'* „a îmbătrîni pe cineva“ — *staret'* „a îmbătrîni, a deveni bătrîn“.

Modalitățile de a deosebi acțiunea și starea sînt foarte diferite de la o limbă la alta. În limbile ugro-finice, uralo-altaice sau într-o serie de limbi africane opoziția *verb de acțiune* —*verb de stare* se exprimă prin intermediul categoriei morfologice a verbelor *cauzative* derivate cu ajutorul unor morfeme speciale de la temele unor verbe intranzitive de stare. De exemplu, în maghiară: *eg* „a arde“ — *eget* „a aprinde, a da foc“, *ül* „a ședea“ — *ülletet* „a așeza“.

În unele limbi ibero-caucaziene verbele de stare se diferențiază prin intermediul unor modalități sintactice. Subiectul verbelor de stare se pune în așa-zisul *caz ergativ*, asemănător cu dativul indo-european. De exemplu, în georgiană propoziția „Tata are încredere în fiu“ capătă forma: *mamas hrçams švilī* „Lui tata i se încrede fiul“. O modalitate asemănătoare de a distinge predicatul stării o găsim uneori și în limbile indo-europene. Avem în vedere punerea subiectului stării la cazul dativ sau acuzativ în locul formei obișnuite de nominativ. De exemplu, în latină: *poenitet me* „regret, îmi pare rău“, *mihi videtur* „mi se pare“; în română: *mi se pare, îmi place, îmi convine*; în germană: *mich wundert des* „mă miră acest lucru“; în engleza veche: *Me likaþ* „îmi place“; în rusă: *mne xočetsja* „eu vreau“ etc.

În limba română, ca de altfel în toate limbile indo-europene actuale, categoriile stării, devenirii și acțiunii nu se află la „suprafața“ sistemului limbii, întrucît nu dispun de mijloace uniformizate și constante de redare. Categoriile respective continuă însă să existe în sistemul valorilor verbale, alcătuind niște „cîmpuri“ funcțional-semantice care divizează spațiul semantic al verbului în zone distincte. „Cîmpul acțiunii“, „cîmpul devenirii“ și „cîmpul stării“ separă și structurează nu numai lexemele verbale, ci și sensurile unui verb polisemantic, formele sale morfologice și de derivare, construcțiile sintactice specifice. Așadar, la redarea fiecăreia dintre cele trei categorii semantice contribuie și conlucrează atît lexicul, cît și morfologia și sintaxa.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL II

VERBELE DE ACȚIUNE

1. Spectrul semantic al verbelor de acțiune

Verbele de acțiune ocupă un loc central în spațiul semantic al „procesualității". Importanța lor rezultă din numărul mare de lexeme ce intră în acest grup, din varietatea lor structurală, din multiplele lor valențe semantice, sintactice și stilistice. În gramatică acțiunea este adesea considerată ca fiind valoarea fundamentală a verbului. Unii autori identifică acțiunea cu categoria procesului în general. „Verbele — scrie L. V. Șcerba — exprimă numai acțiuni, dar nu și stări, cum erau înclinați să creadă reprezentanții vechii gramatici"[1].

Principala caracteristică ontico-semantică a verbelor de acțiune constă în *caracterul orientat,* emergent, al procesului denotat prin verb. Verbele de acțiune descriu procese, reprezentînd o translație de energie dintre un pol activ, care este sursa energiei, și un pol pasiv, reprezentînd substanța afectată de acest proces. Energia declanșată de un subiect actant are ca scop producerea, modificarea, perceperea sau cunoașterea substanței denumite prin intermediul substantivului-obiect: *muncitorii construiesc o casă; omul transformă natura; copilul vede jucăria; fizicienii studiază atomul.*

Caracteristica semantico-sintactică fundamentală a verbelor de acțiune, care decurge din specificul procesului denotat, este tranzitivitatea. Cu excepția verbelor de mișcare, care arată autodeplasarea corpurilor în spațiu (*a merge, a se plimba, a alerga, a veni, a sosi, a pleca* etc.), restul verbelor de acțiune sînt tranzitive. Prin tranzitivitate nu înțelegem

---

[1] L. V. Ščerba, *O častjax reči v russkom jazyke,* „Izbrannye raboty po russkomu jazyku", Moscova, 1957, p. 76.

Scanned with OKEN Scanner

numai o însușire formal-sintactică manifestată în capacitatea verbului de a avea un complement direct (substantiv în acuzativ fără prepoziție). Tranzitive sînt și verbele care au obiectul acțiunii exprimat prin forme indirecte: *medicii luptă* **împotriva cancerului**; *pictorul privește* **la tabloul** *său*; *vorbim* **despre un coleg**; *eleva ajută* **colegului** *la matematică* etc.

Tranzitive, sub aspect semantic, sînt și verbele de acțiune la diatezele reflexivă și pasivă, cînd arată că obiectul real al acțiunii este subiectul gramatical al propoziției: *casa este construită de muncitori*; *copilul se spală în fiecare dimineață* etc.

Verbele de acțiune descriu evenimente, acte în care este implicat un autor, un obiect, un instrument și un scop. Într-o propoziție pot fi exprimați în mod explicit toți acești factori: *colegul de cameră mi-a scris cu creionul cîteva cuvinte pentru a ști unde să-l caut — colegul meu de cameră* (autor); *a scris* (act); *cu creionul* (instrument); *cîteva cuvinte* (obiect); *pentru a ști unde să-l caut* (scop).

În alte situații, pe lîngă un verb de acțiune pot fi prezenți numai unii dintre factorii acțiunii. Absența lor poate avea mai multe cauze. Unii dintre acești factori sînt absorbiți de semantica verbului, fără a necesita o formulare explicită. De pildă, instrumentul acțiunii unor verbe ca *a dăltui, a secera, a vîsli* este inclus în semantica verbului. Verbele *a cina* „a servi cina", *a se oua* „a face un ou", *a colinda* „ a cînta un colind" conțin o indicație cu privire la obiectul acțiunii etc.

Foarte frecvent unul și același termen al propoziției, guvernat de verb, poate îndeplini mai multe funcții semantico-sintactice. Acest gen de interferență se observă între obiect și scop. Scopul imediat al acțiunilor constă în realizarea procesului de cuplare cu o substanță, urmărind: 1. producerea unui obiect nou din substanțe preexistente actului (*a construi, a confecționa, a coace, a fabrica* etc.); 2. modificarea obiectelor (*a îndulci, a lungi, a vopsi, a tăia* etc.); 3. modificarea poziției obiectelor (*a cără, a disloca, a muta, a transporta*); 4. perceperea obiectelor prin intermediul organelor de simț (*a auzi, a mirosi, a pipăi, a vedea, a simți*); 5. producerea unor sunete (*a striga, a mieuna, a zăngăni*); 6. efectuarea unor operații mentale asupra obiectelor (*a asocia, a deosebi, a confrunta, a compara, a subordona*); 7. manifestarea unor atitudini morale și afective (*a iubi, a disprețui, a stima*) etc.

Scanned with OKEN Scanner

Realizarea unei actări asupra obiectului, urmărind unul din scopurile menţionate mai sus, acoperă, de fapt, o bună parte a vectorului finalităţii actului. Suprapunerea dintre obiect şi scop îşi găseşte reflectarea pe plan sintactic în faptul că adesea obiectul acţiunii este introdus prin mijloace specifice scopului: *a lupta* **pentru pace**; *a tinde* **spre perfecţiune.**

Noţiunea de scop este o categorie complexă care, de cele mai multe ori, nu se reduce numai la producerea obiectului sau transformarea lui. Finalitatea unui act concret rezidă deseori în înscrierea lui într-o întreagă suită de acţiuni succesive în care acţiunile sînt niște „subacte" ale unui proces finalizator. Scopul acţiunii de *a căuta* este acţiunea de *a găsi*. *Explicăm* cuiva ceva pentru ca respectivul *să* ne *înţeleagă* etc. felul acesta, descoperim o altă caracteristică a verbelor de acţiune: *caracterul lor cauzativ*. Orice verb de acţiune indică un proces care poate declanșa o altă acţiune, poate genera un proces de devenire sau cauza o stare. Caracterul cauzativ, ca manifestare a finalităţii actului, se concretizează în limbă în capacitatea verbelor de acţiune de a intra în raporturi paradigmatice cu verbele de devenire sau stare; *a aprinde/a arde, a aşeza/a sta, a şedea, a adormi/a dormi, a schimba/a se schimba* etc.

Dacă scopul este „expresia cea mai deplină a răzvrătirii omului împotriva naturii"[2], iar obiectul exprimă capacitatea insului de a se distanţa de natură prin adăugarea unor obiecte noi, inexistente în natură, *instrumentul*, implicat în orice act, este mijlocul prin care omul domină lumea, supunînd-o voinţei şi energiei sale creatoare. Realizarea oricărui act creator presupune folosirea unui instrument. Spre deosebire de verbele de devenire şi stare, care exprimă procese noninstrumentale, procesele denotate prin intermediul verbelor de acţiune au un caracter *instrumental*. Relaţia de implicaţie *acţiune—instrument* se actualizează în limbă în raportul sintactic dintre verb şi complement cu valoare instrumentală (*a scrie cu creionul, a săpa cu lopata, a călători cu vaporul*), în paradigmele de derivare (*lopată — a lopăta, coasă — a cosi, tampon — a tampona*), în implicaţiile semantice de tipul: *a*

---

[2] Henri Wald, *Realitate şi limbaj*, Bucureşti, 1968, p. 128.

Scanned with OKEN Scanner

împuşca — armă, a clipi — ochi, a muşca — dinţi, a umbla — picioare, a mirosi —nas, a coase — ac etc.[3]

Verbele de acţiune presupun existenţa unui subiect activ care iniţiază acţiunea, o canalizează spre un anumit scop. De aceea, verbele de acţiune sînt, de regulă, *verbe subiective*, adică au pe lîngă ele un subiect gramatical. Prin aceasta ele se opun verbelor de stare sau devenire din care provin majoritatea verbelor *impersonale*: *a se înnopta, a se întuneca, a ninge, se cade, trebuie* etc.

Subiectele verbelor de acţiune sînt în majoritatea cazurilor persoane umane, căci numai omul este capabil de a iniţia o gamă variată de acţiuni, practic nelimitate în diversitatea lor calitativă. Caracterul subiectiv al verbelor de acţiune îşi găseşte expresia pe plan gramatical în faptul că ele au de obicei o paradigmă completă a conjugării, putînd să fie folosite la toate persoanele (*eu muncesc, tu munceşti, el munceşte, noi muncim* etc.) şi la toate modurile (*munceşte, aş munci, să fi muncit* etc.). Numărul covîrşitor al verbelor cu paradigme incomplete ale conjugării aparţin verbelor de stare sau devenire. De exemplu, verbe ca *a costa, a prevala, a predomina, a se însera, a ploua* etc. nu se folosesc decît la persoana a III-a.

În limbă sînt relativ puţine verbe care denumesc acţiuni specifice numai obiectelor, fără a fi folosite şi pentru acţiuni umane. Dimpotrivă, omul priveşte natura prin prisma activităţii şi experienţei proprii, atribuind obiectelor şi fenomenelor acţiuni specific umane. Antropocentrismul, caracteristic modului de organizare şi folosire a limbii, în general, se manifestă deosebit de pregnant la nivelul verbului. Dacă la alte părţi de vorbire, în special la substantive, zonele *însufleţit/neînsufleţit* se delimitează prin diverse procedee morfologice, sintactice şi lexicale, la verbe această opoziţie se neutralizează. Cele mai multe dintre verbe pot fi folosite atît pentru acţiuni specific umane, cît şi pentru acţiuni ale materiei neînsufleţite. Interferenţa dintre cele două tipuri de acte este atît de frecventă şi obişnuită în limbă, încît vorbitorii nici nu mai simt sensurile metaforice ale unor verbe în contexte de tipul: *creionul scrie, maşina calculează, plantele respiră, legile acţionează* etc.

[3] Raporturile semantico-sintagmatice de implicaţie de tipul *a lătra-cîine, a muşca - dinţi* sînt denumite de E. Coşeriu *solidarităţi lexicale* (cf. *Lexikalische Solidaritäten*, in „Poetica, Zeitschrift für Sprach-und Literaturwissenschaft" I, Band, Heft, 3, 1967, p. 293—303).

Scanned with OKEN Scanner

Legătura dintre acțiune și subiect (autor) se manifestă în faptul că între verbele de acțiune și substantive *nomen agentis* există frecvente raporturi paradigmatice de derivare: *a pescui —pescar, a scrie— scriitor, haiduc — a haiduci călăuză — a călăuzi* etc.

Interdependența dintre acțiune și subiectul ei apare sub forma *acordului semantic*, cînd un anumit subiect cere folosirea unui verb specializat dintr-o paradigmă lexicală alcătuită din verbe care exprimă, de fapt, aceeași acțiune. De exemplu, despre procesul procreației la oameni (femei) se spune *a naște*, pentru animale se folosește verbul *a făta*.

Raporturile de implicație ontologică dintre act, subiect, obiect și instrument, reflectate în interdependențele semantico-sintactice dintre verbele de acțiune și partenerii lor contextuali, determină natura *relațională* a semanticii verbului. Este cunoscut faptul că verbele au o deosebită „predispoziție" pentru polisemie. Modificările în structura semantică a unui lexem verbal, înlocuirea unui sens prin altul sînt în strînsă corelație cu factori contextuali. Sensul unui verb polisemantic se modifică în funcție de natura subiectului, obiectului sau instrumentului, de prezența sau absența lor pe lîngă verbul respectiv. De exemplu, verbul *a prinde*, în funcție de context, poate exprima următoarele valori:

1. Subiectul este ființa umană, instrumentul este mîna= „a apuca";
2. Subiectul este om, instrumentul — un organ de simț sau intelectul =„a percepe": *a prinde cu privirea, a prinde cu urechea*;
3. Subiectul este omul, obiectul este un vehicul=„a sosi la timp, înainte de plecare": *a prinde autobuzul, a prinde cursa*;
4. Subiectul este un substantiv care denumește stări fizice sau psihice, obiectul — persoana umană=„a copleși": *l-a prins jalea, m-a prins tristețea* etc.
5. Subiectul este un substantiv care denumește îmbrăcămintea sau gesturi și atitudini, obiectul — persoana umană=„a sta bine, a se potrivi": *haina îl prinde bine;*

Scanned with OKEN Scanner

6. Subiectul este o denumire de plantă, obiectul lipsește=„a dezvolta rădăcini, a se dovedi viu“: *copacul s-a prins, floarea s-a prins* etc.

Dependența contextuală a sensului lexical este mult mai accentuată la verb, decît la alte părți de vorbire. Verbul posedă o „deschidere“ mai mare spre partenerii săi de context, în comparație cu substantivul și adjectivul. Numărul cel mai mare de sensuri le au verbele de acțiune, căci acțiunea se precizează în raport cu subiectul verbului, obiectul, instrumentul și scopul actului. „Iradierea“ semantico-sintactică a verbelor de devenire sau stare este mult mai limitată, deoarece ele nu pot avea un obiect și nu implică un instrument.

Dintre toate verbele de acțiune cel mai abstract ca sens este verbul *a face*. El exprimă ideea acțiunii în general, fără a specifica obiectul, instrumentul, scopul sau alte aspecte calitativ-cantitative ale procesului. Datorită caracterului său abstract, verbul *a face* este folosit ca element component al unor verbe analitice: *a face o vizită, a face o analiză, a face de mîncare* etc. Rolul acestui component în structura expresiilor și locuțiunilor verbale constă în redarea semului „acțiune“, concretizarea naturii acțiunii revenind elementului nominal. Acesta din urmă indică obiectul acțiunii (*a face găuri, a face cunoștință, a face calcule*), instrumentul (*a face cu ochiul*), însușirea rezultată de pe urma acțiunii (*a face pe cineva sănătos*), precizează aspectul cantitativ sau local al acțiunii (*a face două ceasuri, a face cale-ntoarsă* etc.).

Raportarea acțiunii la unii dintre factorii implicați în desfășurarea ei poate fi reflectată și în structura semantică a unui verb sintetic. Este cazul verbelor denominale obținute de la teme nominale prin adăugarea sufixelor *-a*, *-i* (*lopată — a lopăta, aur — a auri*), procedeu denumit *derivare imediată*[4] sau *conversiune*[5].

În acest caz, între elementele paradigmei de derivare se stabilesc raporturi semantice de tipul: „instrument“ — „acțiunea efectuată cu acest instrument“, „acțiune“ — „obiectul

---

[4] Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, vol. I. *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 233; G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, LR, XIV, 1956, nr. 1, p. 36.

[5] Petru Zugun, *Conversiunea numelor în verbe*, LR, XXI, 1972, nr. 5, p. 436.

Scanned with OKEN Scanner

rezultat de pe urma acțiunii", „acțiune" — „autor". Analiza locului pe care îl ocupă elementul de origine nominală în structura semantică a verbelor ne permite să distingem cîteva categorii semantice de verbe, tipice pentru limba română[6].

Verba instrumentalia. În această categorie semantică intră verbele derivate de la teme substantivale denumind instrumente, unelte. Structura semantică a verbelor instrumentale cuprinde două seme principale. 1 : „acțiune"+2.„ instrumentul cu care este efectuată acțiunea". Primul sem are o valoare generică, căci se reproduce și în sfera semantică a altor verbe, cel de al doilea are o funcție distinctivă, individualizînd acțiunea în raport cu acțiunile altor verbe din grup. De exemplu, *a forfeca* are un sem comun cu verbele *a tăia, a secera, a cosi* etc. și un sem distinctiv referitor la instrumentul acțiunii indicat în tema verbului : *a forfeca*=„a tăia cu foarfeca", care a generat sensul figurat pe care îl are verbul în limba actuală. Grupul *verba instrumentalia* cuprinde următoarele verbe mai frecvente în în limba română :

a arăci=„a sprijini (vița de vie cu a r a c i")
a biciui=„a lovi, a bate cu b i c i u l"
a buciuma=„a cînta din b u c i u m"
a claxona=„a semnaliza cu c l a x o n u l"
a cosi=„a tăia (iarbă, nutreț) cu c o a s a"
a dăltui=„a ciopli cu d a l t a"
a freza=„a prelucra (un metal) cu f r e z a"
a frîna=„a opri (un autovehicul) cu f r î n a"
a gorni=„a cînta din g o a r n ă"
a grăpa=„a mărunți (pămîntul) cu g r a p a"
a grebla=„a aduna, a nivela cu g r e b l a"
a lopăta=„a vîntura, a răscoli (grîul) cu l o p a t a"
a luntri=„a merge cu l u n t r e a"

---

[6] Rezultate deosebit de interesante privind clasificarea semantică a verbelor, în funcție de imaginea sugerată de elementul nominal cuprins în tema verbului, găsim în lucrările cercetătoarei clujene Rita Chiricuță-Marinovici *Încercare asupra grupării verbelor din punct de vedere semantic*, CL, **X**, 1965, nr. **2**, p. 299—310 ; *Cu privire la o nouă grupare a verbelor pe baza anumitor caractere ale conținutului lor semantic*, CL, **XI**, 1966, nr. **1**, p. 43—46 ; *Probleme de grupare semantică a verbelor*, CL, **XI**, 1966, nr. **2**, p. 229—235), și în lucrarea Mariei-Luiza Purdelea, *Derivarea verbală imediată (nemijlocită)*, SCL, **XXI**, 1970, nr. **1**, p. 9—25.

Scanned with OKEN Scanner

a mătura=„a curăța o suprafață cu m ă t u r a“
a paraşuta=„a lansa cu p a r a ş u t a“
a patina=„a merge pe ghiață cu p a t i n e l e“
a peria=„a curăța (de praf) cu p e r i a“
a pieptăna=„a aranja (părul) cu p i e p t e n u l“
a pili=„a prelucra (o piesă) cu p i l a“
a secera=„a tăia (cereale) cu s e c e r a“
a sfredeli=„a găuri cu s f r e d e l u l“
a şapirografia=„a multiplica (un text) cu ş a p i r o g r a f u l“
a telefona=„a comunica prin t e l e f o n“
a telegrafia=„a comunica prin t e l e g r a f“
a trîmbița=„a cînta, a suna din t r î m b i ț ă“
a trompeti=„a cînta, a suna din t r o m p e t ă“
a zăvorî=„a încuia cu z ă v o r u l“
a vîsli=„a pune în mișcare o ambarcațiune cu v î s l e l e“.

După cum se poate vedea din această listă, grupul verbelor instrumentale, pe lîngă formații mai vechi (*a biciui, a arcăni*), include și o serie de verbe neologice provenite din limbajul tehnic și profesional (*a şapirografia, a ştanța, a claxona*). Dacă la acestea mai adăugăm și numeroase formații regionale sau populare (*a băltăgi, a ciorpăci, a cosorî, a cuțitoi, a maşina, a şumuiogi* etc.), putem constata productivitatea acestui model semantic de derivare verbală specific tuturor stilurilor și formelor limbii române.

Verba ornandi. Lexemele verbale din acest grup indică acțiuni de modificare a aspectului exterior prin aplicarea pe suprafața obiectului a unei alte substanțe .Elementul nominal din tema verbului indică substanța, materialul cu care se realizează „ornarea“. Sensul verbului este compus din două seme principale : 1) „a acoperi“+2.) „cu substanța indicată în tema verbului“. De exemplu : *a auri*=„a acoperi (un obiect) cu un strat de a u r“ ; *a alămi*=„a acoperi (un obiect) cu un strat subțire de a l a m ă“.

Spre deosebire de *verba instrumentalia*, elementul nominal din structura verbelor ornative îndeplinește, de fapt, o dublă funcțiune : el sugerează nu numai mijlocul de realizare a acțiunii, ci și un al doilea obiect al acțiunii. Cînd zicem *am nichela*

Scanned with OKEN Scanner

lingura acțiunea verbului *a nichela* vizează nu numai obiectul *lingura*, dar și obiectul *nichel*. Dubla valoare a elementului nominal, cea instrumentală și cea obiectuală, se evidențiază prin intermediul transformației la care pot fi supuse verbele din această categorie: *a nichela — a aplica nichel (pe ceva), a alămi — a aplica alamă (pe ceva)* etc.

În grupul verbelor ornative pot fi incluse următoarele lexeme: *a alămi, a arginta, a auri, a cerui, a emaila, a găităni, a îmblăni, a lăcui, a metaliza, a pietrui, a ruja, a smălțui, a zinca* etc.

Un grup semantic apropiat de *verba ornandi* îl formează verbele care exprimă modificări ale gustului sau mirosului prin adăugarea de substanțe (condimente, arome etc.) indicate în tema verbului: *a ardeia, a parfuma, a pipera, a săra, a tămîia, a vanila* etc.

Verba efficiendi. Structura semantică a acestor verbe reflectă raportul dintre acțiune și obiectul ei. Sensul lor încorporează semele: 1. „a produce, a face"+2. „obiectul indicat în tema verbului": *a așchia, a bucăți, a ciobi, a contura, a fărîma, a fisura, a găuri, a programa, a stivui, a (se) oua, a țîndări* etc.

Verba efficiendi arată efectuarea unor procese și acțiuni „tipizate", indicate în tema verbului. Verbele din această categorie se află în raporturi semantico-derivaționale cu substantivele care indică procese (*a controla — control, a analiza — analiză*). Structura semantică a verbului este mai complexă decît a substantivului respectiv, căci îl include pe acesta din urmă adăugînd și semul „a face, a efectua" sau semul unui alt proces. De exemplu: *a controla=a efectua un* **control**", *a valsa=a dansa un* **vals**, *a cina=a lua* **cina** etc.

În categoria semantică analizată pot fi incluse verbele: *a autopsia, a colinda, a comanda, a controla, a cina, a duela, a prînzi, a șantaja, a tutela, a valsa, a vămui, a viersui* (pop.), *a vrăji* etc. Raporturile semantice dintre verb și substantiv în cadrul acestei paradigme sînt atît de intime, încît este foarte greu de precizat care din cei doi termeni este primar. De exemplu, *a vrăji* este explicat prin intermediul substantivului *vrajă*: „a face vrăji" (DLRM), ceea ce presupune

Scanned with OKEN Scanner

că el este un derivat al acestuia din urmă. Dar această impresie dispare în momentul în care consultăm definiția substantivului *vrajă*, care ne raportează la acțiunea verbului *a vrăji*: *vrajă*=„acțiunea de a vrăji și rezultatul său".

Verba onomatopeica alcătuiesc un grup foarte numeros în toate limbile. El include verbele care, prin învelișul lor sonor și prin sensul lexical, redau acțiuni de producere a sunetelor. Structura semantică a verbelor onomatopeice este compusă din două seme principale: 1. „a produce, a scoate"+ 2. „sunetul specific indicat în tema verbului". De exemplu: *a măcăi*=„a scoate sunetul m a c - m a c".

Verbele onomatopeice, deși exprimă acțiuni, sînt de obicei intranzitive. Obiectul acțiunii acestor verbe este sunetul, emis de aparatul fonator sau de diferite obiecte asupra cărora se exercită o acțiune mecanică. Verbele onomatopeice, ca și interjecțiile sau onomatopeele de la care derivă, nu redau decît aproximativ manifestările sonore reale [7]. Lucrul acesta se poate constata comparînd modul în care diverse limbi redau unul și același fenomen. Strigătul caracteristic speciei rațelor este redat în limba română prin verbul *a măcăi*, în rusă *krjakat'*, în engleză *quack*, în germană *schnattern*. Relativitatea redării sunetelor își găsește manifestarea și în existența unor dublete sau variante pentru a denota aceeași manifestare sonoră: *a behăi — a mehăi* (despre oi), *a zdrăngăni — a zăngăni*, *a zurui — a zornăi*, *a chițcăi — a chițăi*, *a tropoti — a topoti* etc.

Verba similandi sînt de origine adnominală și au un sens metaforic. Ele denumesc acțiuni prin comparația și asemănarea cu modul de efectuare cu o altă acțiune specifică ființei sau obiectului denumite în tema verbului: *a flutura*=„a se legăna cu mișcări aidoma unui fluture". *a pendula*=„a se balansa ca o p e n d u l ă", *a roi*=„a se mișca în număr mare și haotic ca un r o i", *a săgeta*=„a străbate văzduhul ca o s ă g e a t ă" etc.

Verba agendi sînt derivate de la substantive care denumesc diverse profesiuni, ocupații, îndeletniciri, funcții. Sensul acestor verbe cuprinde două seme: 1. „a face, a exercita"

[7] A. Rosetti, *Zametki ob upotreblenii onomatopei*, „Voprosy jazykoznanija", 1962, nr. 3, p. 91; A. Sauvageot, *Le portrait du vocabulaire français*, Paris, 1964, p. 175.

Scanned with OKEN Scanner

+„slujba, meseria etc. indicată în tema verbului". De exemplu : *a ciobăni* „a face slujba de cioban", *a isprăvnici* (înv.)=„a exercita funcţia de ispravnic", *a vornici* (înv.)=„a exercita funcţia de vornic", *a morări*=„a practica meseria de morar" etc. Acest model semantico-derivaţional nu este astăzi productiv în limba română. O parte din verbele din acest grup sînt formaţii învechite (*a vornici, a isprăvnici, a clăcăşi* etc.), iar altele manifestă o tendinţă pronunţată de a primi o funcţie de calificare a modului de a fi sau a se comporta al subiectului, trecînd în felul acesta din categoria verbelor de acţiune în categoria verbelor de stare : *a domni*=„a trăi ca un domn", *a trîntori*=„a trăi ca un trîntor", *a hoţi*=„a duce viaţă de hoţ" etc.

În limba română actuală între substantivele-nume de agent şi verbe există raporturi de derivare în sens invers : substantivele derivă de la verbe, şi nu verbele de la nume de agent. De exemplu : *a citi — cititor, a calcula — calculator, a delapida — delapidator.* Acţiunile care au în vedere exercitarea unei meserii sau ocupaţii se exprimă, de obicei, prin procedee analitice : *a lucra ca inginer, a lucra ca strungar, a lucra ca şofer* etc., în locul unor virtuale formaţii verbale de tipul „a ingineri", „a strungări", „a şoferi".

Verba factitiva exprimă acţiuni de transformare a calităţii obiectelor : *a albi* (pînza)=a face să devină albă", *a rumeni* (pîinea) =„a face să devină rumenă", *a întineri* (pe cineva)=„a face (să pară) mai tînăr" etc. Noua calitate cauzată de acţiunea verbelor factitive este indicată în tema verbului prin intermediul elementului nominal de origine adjectivală. Sensurile verbelor factitive, care constituie unul din grupurile cele mai numeroase şi mai productive ale verbului românesc, pot exprima cîteva nuanţe : a) producerea unei calităţi noi : *a albi* (pînza), *a goli* (sacul), *a rumeni* (pîinea), *a încălzi* (camera) etc. ; b) privarea obiectului de o anumită calitate existentă înainte : *a despăduri, a dezgheţa, a dezechilibra, a dezamorţi, a desţeleni* etc. ; *c*) intensificarea, accentuarea unei calităţi existente : *a adînci*=„a face mai adînc", *a îmbunătăţi*=„a face mai bun", *a înrăutăţi*=„a face mai rău" etc.

Verbele factitive intră în raporturi semantice intime cu verbele de devenire şi stare, determinînd specificul sistemului verbal românesc (vezi cap. III, 3).

Scanned with OKEN Scanner

2. Caracterul orentat al acțiunii și tranzitivitatea

Clasificarea verbelor în tranzitive și intranzitive pe care o întîlnim în toate manualele școlare și în tratatele academice pare, la prima vedere, atît de simplă, încît gramaticienii nu consideră necesar să supună această categorie unei interpretări mai aprofundate. În realitate, în gramatică nu există un lucru mai puțin precizat și mai contradictoriu decît categoria în discuție[8].

Termenul *tranzitivitate* este folosit nu numai în lingvistică ci și în logică, matematică și filozofie. Se pare că termenu, a fost inițial un concept filozofic, transplantat apoi în lingvistică de către autorii gramaticilor raționale. La filozofii Evului mediu, *causa (actio) transiens* era folosit în opoziție cu *actio (cauza) imanens* pentru a denumi acțiuni ce vizau alte substanțe decît subiectul acțiunii[9].

În istoria lingvisticii conceptul de tranzitivitate a avut interpretări diferite. Clasificarea cuvintelor în două categorii, în funcție de caracterul „iradiant" al sensului lor în cadrul propoziției, este efectuată pentru prima dată în gramatica sanscrită a lui Pānini. El distingea două categorii de cuvinte: *prasmaipáda* „cuvînt pentru altul" și *ātmanepáda* „cuvînt pentru sine"[10]. Interpretarea tranzitivității ca o categorie specifică nu numai verbului, ci și altor tipuri de cuvinte o găsim și la alți lingviști. M. Bréal înțelegea prin tranzitivitate capacitatea cuvîntului de a intra în raporturi sintactice cu alte cuvinte prin intermediul recțiunii, susținînd că „la force transitive est ce qui donne à la phrase l'unité et la cohésion"[11].

Tranzitivitatea este o categorie circumscrisă numai la clasa verbelor. Ea nu este specifică substantivelor, adjectivelor sau altor părți de vorbire. Trebuie menționat însă că o serie

---

[8] J. Vendryes, *Le langage,* Paris, 1921, p. 125.

[9] Istoricul problemei îl găsim în cartea lui A. Blinkenberg, *Le problème de la transitivité en français moderne,* Copenhague, 1960.

[10] Cf. Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale,* Paris, 1966, cap. XVI.

[11] M. Bréal, *Essai de sémantique,* Paris, 1897, cap. XX.

Scanned with OKEN Scanner

de cuvinte, aparţinînd altor părţi de vorbire decît verbul, pot conţine în sensul lor anumiţi indici de ordin topologic, care raportează substanţele sau însuşirile denumite la o altă substanţă. De exemplu: *iubire de ţară, folositor societăţii, dăunător sănătăţii* etc. Dar, spre deosebire de construcţiile verbale *a iubi ţara, a folosi societăţii, a dăuna sănătăţii,* sintagmele nominale sau adjectivale exprimă nişte raporturi de atribuire a unei calităţi (*iubire de ţară*) sau delimitează aria de răspîndire a calităţii (*folositor societăţii*).

Tranzitivitatea, deşi este o categorie semantică, un component al sensului verbelor de acţiune, exprimînd emergenţa acţiunii dinspre subiect spre obiect, în majoritatea gramaticilor este definită formal—sintactic. Sînt considerate tranzitive acele verbe care pot primi un complement direct exprimat printr-un substantiv la cazul acuzativ fără prepoziţie: *Ion taie lemne; învăţ lecţia; scriu o carte.* Verbele care nu pot primi un complement direct (*mă plictisesc; stau liniştit*) sau cele care guvernează complementele exprimate prin alte forme decît acuzativul fără prepoziţie sînt socotite verbe intranzitive: *a mulţumi cuiva, a lupta pentru pace, a privi la un tablou.*

Clasificarea verbelor în tranzitive şi intranzitive după tipul recţiunii lor îşi are justificarea în faptul că în limbile indo-europene obiectul acţiunii se exprimă de regulă prin intermediul substantivelor în cazul acuzativ fără prepoziţie: lat. *amo patrem,* rom. *iubesc patria,* fr. *j'aime ma patrie,* germ. *ich liebe mein Vaterland,* rus. *ljublju rodinu* etc. Construcţia $V_{tr.} + N_{acuz.}$ este însă numai una din formele de exprimare a tranzitivităţii. Orice categorie semantică mai generală îşi găseşte în limbă o pluralitate de mijloace de exprimare, aparţinînd diverselor nivele ale limbii. În limbile indo-europene, centrul cîmpului funcţional-semantic al tranzitivităţii, nucleul ei, îl formează categoria complementului direct (substantiv în acuzativ fără prepoziţie). În jurul acestui nucleu se grupează alte procedee morfologice şi sintactice care servesc la indicarea raportului dintre acţiune şi obiectul ei.

Ca formă morfologică de exprimare a tranzitivităţii verbului trebuie considerată categoria diatezei. Diatezele reflexivă (*copilul se spală în fiecare zi*) şi cea pasivă (*cămăşile se spală cu săpun, scrisorile sînt distribuite de poştaş*) indică orientarea acţiunii spre subiectul gramatical al propoziţiei, precizează

Scanned with OKEN Scanner

coincidența dintre subiectul gramatical și obiectul acțiunii exprimate printr-un predicat verbal. În această privință, ne asociem părerii acelor lingviști care consideră că tranzitivitatea, ca însușire semantică imanentă a unor verbe active, se păstrează și atunci cînd verbul respectiv este folosit la diateza reflexivă sau pasivă[12].

Deosebit de variate sînt mijloacele sintactice de exprimare a tranzitivității. Obiectul acțiunii verbului tranzitiv poate fi indicat nu numai prin intermediul formei acuzativului fără prepoziție, ci și printr-o serie de complemente indirecte: *a mulțumi cuiva, a urma exemplul cuiva, a rîvni la glorie, a insista asupra unui lucru* etc. Din acest punct de vedere, ni se pare justă propunerea[13] să se introducă și în gramatica limbii române categoria așa-ziselor *verbe tranzitive indirecte* existentă în gramatica altor limbi[14]. Denumirea respectivă arată că verbele rămîn tranzitive din punct de vedere semantic, deși au un regim indirect. Delimitarea complementelor cu valoare de obiect al acțiunii de restul complementelor este o operație dificilă, care trebuie să se bazeze pe o analiză logico-semantică. De exemplu, în construcția *a apăsa pe un buton,* deși complementul este introdus prin prepoziția *pe,* el trebuie socotit un obiect al acțiunii verbului, căci este suportul real spre care se orientează acțiunea. Analiza ontico-semantică poate fi completată și prin cîteva procedee operaționale. Printre acestea se numără procedeul *transformației* și *comparația interglotică.* Transformația poate fi utilizată atunci cînd o construcție indirectă poate fi înlocuită printr-o construcție sinonimică în care același verb apare însoțit de un complement direct. De exemplu:

---

[12] Gh. Trandafir, *Considerații asupra diatezelor*, LL, VI, 1962, p. 126

[13] *Ibidem*, p. 125.

[14] În gramatica limbii ruse verbele folosite cu substantive la cazul genitiv (*izbegat' opasnosti* „a evita pericolul"), la instrumental (*upravljat' snarjadom* „a ghida un proiectil") sînt denumite *kosvenno-perexodnye glagoly* (cf. *Grammatika russkogo jazyka,* vol. 1, Moscova, 1960, p. 414). Despre verbele tranzitive indirecte în limba franceză scrie A. Blinkenberg în cartea sa *Le problème de la transitivité en français moderne,* Copenhague, 1960.

Scanned with OKEN Scanner

a discuta despre ceva — a discuta ceva;
a influența asupra eredității — a influența ereditatea;
a mulțumi cuiva — a mulțumi pe cineva;
a asculta de părinți — a asculta pe părinți;
a gusta din plăcerile vieții — a gusta plăcerile vieții etc.

Procedeul comparației interglotice ne permite să identificăm caracterul tranzitiv al unor verbe cu complemente indirecte, cărora într-o altă limbă le corespund verbe tranzitive directe. Astfel, verbul *a ajuta* are un sens tranzitiv, deși în limba română se construiește atît cu acuzativul (*a ajuta pe cineva*), cît și cu dativul (*a ajuta cuiva*), în rusă și germană cu dativul (*ja pomogaju materi*; *ich helfe der Mutter*).

Este știut faptul că între sensul cuvintelor și formele distribuției sintactice există raporturi intime de interdependență. Verbele cu sens identic sau apropiat au o distribuție sintactică asemănătoare. Acest principiu stă la baza descrierii sensului cu ajutorul *metodei distribuționale*[15]. Adeseori acest paralelism este încălcat prin acțiunea unor factori de ordin istoric și stilistic care au consacrat în uzul limbii o anumită formulă distribuțională. Faptul că un verb cu sens tranzitiv cere un alt caz decît acuzativul fără prepoziție se poate datora factorului analogiei. Verbul *a privi* se construiește și cu prepoziția *la* (*a privi la tablou*), probabil, sub influența sinonimului său *a se uita* (mă uit la tablou). În alte cazuri, forma indirectă a complementului cu valoare de obiect este folosită pentru a reda și alte sensuri suplimentare (obiectul partitiv, obiectul însuflețit sau personal etc.). De exemplu, tranzitivele românești au un complement precedat de prepoziția *pe*, atunci cînd acțiunea vizează o persoană: *o văd pe mama*; *îl rog pe Ion*; *o desenez pe Maria* etc. În vorbirea populară și familiară complementul cu funcția de obiect poate fi introdus prin prepoziția *la*, avînd rolul de a sublinia latura cantitativă a obiectelor afectate de acțiune: *a cumpăra la cărți*; *a culege la flori*; *a mînca la fructe* etc.

---

[15] Valeria Guțu-Romalo, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 291–305; J. D. Apresjan, *Eksperimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola*, Moscova, 1967.

Scanned with OKEN Scanner

Sînt foarte frecvente cazurile cînd valoarea de obiect este completată cu un sens local. Obiectul acţiunii în astfel de situaţii este precedat de o prepoziţie cu nuanţă locală: *a apăsa pe buton, a privi la tablou, a lovi în ţintă* etc.

Tranzitive trebuie să fie considerate şi verbele folosite într-un sens *absolut,* cînd lipsa complementului cu funcţia de obiect indică capacitatea subiectului de a executa acţiunea respectivă (*Ion bea; Petre fumează*; *copilul citeşte demult* etc.). În asemenea situaţii, obiectul acţiunii corespunde unei clase întregi de obiecte care pot fi supuse acţiunii. Cînd sfera acţiunii este limitată, atunci verbul se cere a fi complinit printr-un substantiv cu valoare de obiect; *Ion bea numai sirop*; *Petre fumează ţigări scumpe*; *copilul citeşte poveşti.*

O formă a tranzitivităţii este şi aşa-zisul *complement intern*[16], exprimînd un obiect implicat în tema verbului: *a visa un vis, a cînta un cîntec* etc. Verbele capabile să aibă un complement intern sînt tranzitive din punct de vedere semantic şi atunci cînd sînt folosite fără complement. În acest caz, obiectul acţiunii este implicat în tema verbului: *găina s-a ouat=găina a făcut un ou, a hori=a cînta o horă, a valsa=a dansa un vals* etc.

Un număr însemnat de verbe tranzitive se folosesc în construcţii cu două complemente. De obicei unul din cele două complemente se pune în acuzativ, iar altul în dativ: *a cumpăra un cadou mamei*; *a scrie o scrisoare prietenului* etc. Într-un sens larg, ambele complemente pot fi socotite obiecte ale acţiunii. Totuşi, cel de al doilea complement, exprimat printr-un dativ, nu se află pe acelaşi plan cu complementul direct. Dativul destinatarului, privit în raporturile sale cu acţiunea, are o funcţie mai apropiată de subiect decît de obiect. Persoana destinatarului poate fi socotită drept subiect pasiv al acţiunii, pentru că ea participă într-un fel sau altul la desfăşurarea actului de translaţie. De lucrul acesta ne conving transformaţiile conversive: *Ion vinde o carte lui Petru — Petru cumpără o carte de la Ion; tata dă bani fiului — fiul primeşte bani de la tata.*

Se poate afirma că diferenţierea formală dintre un complement direct şi un complement indirect corespunde unei dis-

---

[16] Petru Creţia, *Complementul intern*, în *Studii de gramatică*, I, 1956, p. 115—120.

tincţii reale dintre gradul în care cele două substanţe sînt afectate de acţiunea verbului. Într-o măsură mai mică, deosebirea dintre cele două tipuri de complemente de obiect este sesizabilă în cazul verbelor care exprimă acţiuni de combinare sau separare: *a despărţi oile de capre; a separa făina de tărîţe; a izola pe bolnavi de cei sănătoşi; a rupe forma de conţinut; a compara poezia cu proza; a opune ştiinţa artei; a confrunta visele cu realitatea; a amesteca vinul cu apa; a asocia poezia cu muzica; a combina roşul cu negrul* etc.

Valoarea de obiect a celor două complemente rezultă din aceea că locul lor poate fi schimbat, fără ca această inversiune să modifice în chip substanţial realitatea descrisă: *a despărţi oile de capre — a despărţi caprele de oi, a rupe forma de conţinut — a rupe conţinutul de formă.* Cele două complemente obligatorii de pe lîngă verbele de mai sus pot fi puse în raporturi copulative, prin intermediul conjuncţiei *şi: a compara poezia şi proza, a opune ştiinţa şi arta, a confrunta visele şi realitatea* etc.

Ponderea diverselor modalităţi de exprimare a tranzitivităţii diferă de la o limbă la alta. După cum arată studiile comparative, unele limbi manifestă o preferinţă mai pronunţată pentru exprimarea obiectului acţiunii cu ajutorul complementelor în acuzativ.

De exemplu, numărul tranzitivelor indirecte în limba rusă este mult mai mare în comparaţie cu limba franceză[17]. Această constatare se poate face comparînd limba română cu limba rusă. Un mare număr de verbe tranzitive indirecte ruseşti au drept corespondente în limba română verbe cu o recţiune directă: *dobit'sja pobedy—a obţine victoria, izbegat' opasnosti —a evita pericolul, aplodirovat' artistu — a aplauda pe artist, pravit' stranoj — a conduce ţara* etc.

Tranzitivitatea, ca reflectare a emergenţei acţiunii verbului dinspre autor spre obiect, este o notă semantică definitorie a verbelor de acţiune. Eliminarea acestui component semantic din sfera verbului duce la o modificare a sensului lexical. Pierzînd capacitatea de a exprima o acţiune tranzitivă, orientată spre un obiect oarecare, verbul respectiv trece din categoria verbelor de acţiune în grupul verbelor de devenire

---

[17] V. G. Gak, E. E. Rojzenblit, *Očerki...*, p. 119.

Scanned with OKEN Scanner

sau stare. Edificatoare în acest sens sînt verbele românești care pot fi folosite ca tranzitive și ca intranzitive. Cînd sînt însoțite de un complement cu valoare de obiect, ele exprimă acțiuni cauzative; pierzînd capacitatea de a avea un complement cu valoare de obiect, ele indică deveniri sau stări. De exemplu:

Acțiune	Devenire/Stare
Își *atîrnă* tolba cu săgețile la spate (Ispirescu L., 74).	De inima căruței *atîrnau* păcornița, feleștiocul și posteuca (Creangă, P. 30).
Ulițele orașelor europenești ... *obosesc* vederea (Negruzzi, S. I, 70).	Cînd îi *obosesc* ochii s-apucă de altceva (Stancu, D., 90).

3. Diatezele verbale — forme morfologice de exprimare a orientării acțiunii în raport cu subiectul

Categoria diatezei a constituit obiectul unor ample și controversate discuții purtate în revistele noastre de specialitate în ultimele două decenii. Lingviștii au abordat o serie de aspecte ale diatezei, legate de esența acestei categorii gramaticale, de valorile formelor de diateză, de numărul diatezelor în limba română, de raporturile dintre diateză și tranzitivitate.

În problema raporturilor dintre diateză și tranzitivitate s-au exprimat două puncte de vedere total diferite. O parte dintre specialiști consideră că problema diatezei poate fi elucidată numai cu condiția separării celor două categorii ale verbului. Tranzitivitatea și diateza — susțin ei — se referă la două tipuri distincte de raporturi între termenii prepoziției, avînd structura *S—V—O* (*subiect—verb—obiect*). Se consideră că diateza se referă la raportul dintre *S—V*, în timp ce tranzitivitatea caracterizează, exclusiv, relația *V—O*. Acest punct de vedere și-a găsit reflectarea în definiția diatezei acceptată

Scanned with OKEN Scanner

de autorii *Gramaticii Academiei*: „Diateza este forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acțiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acțiuni"[18]. Propuneri de a separa cele două categorii ale verbului le găsim și în gramatica altor limbi[19].

Mult mai răspîndit în lingvistică este un alt punct de vedere, mai apropiat de realitate, după care tranzitivitatea și diateza sînt două categorii ce se întrepătrund, formînd un sistem de corelații foarte complex. „Sferele noțiunilor „verb activ", „verb pasiv" și „verb reflexiv" — scrie S. Stati — se încrucișează cu sferele noțiunilor „verb tranzitiv" și „verb intranzitiv", dar nu se suprapun"[20].

Interacțiunea dintre categoria tranzitivității și diateză este privită sub următoarele două aspecte principale: 1) care dintre verbe — numai cele tranzitive sau și cele intranzitive — pot fi incluse în sfera diatezelor?; 2) ce se întîmplă cu un verb tranzitiv la diateza reflexivă sau pasivă: își păstrează trăsătura specifică, tranzitivitatea, sau devine un verb intranzitiv?. La ambele întrebări lingviștii răspund în mod diferit. După opinia unora, în sfera diatezelor pot fi incluse numai verbele tranzitive, deoarece numai ele formează opoziții gramaticale: activ—reflexiv—pasiv (*a spăla — a se spăla —a fi spălat*). Verbele intranzitive (*a sta, a merge, a dormi*) nu alcătuiesc forme paradigmatice ale diatezei.

Dominant în lingvistica românească este, totuși, punctul de vedere, după care toate verbele atît cele tranzitive, cît și cele intranzitive se încadrează în una din diatezele limbii române: activă, reflexivă sau pasivă[21]. Încercările unor cercetători de a circumscrie categoria diatezei numai la verbele tranzitive care formează opoziții cu formele corelative cu sens reflexiv sau pasiv[22], precum și limitarea sferei diatezelor prin

---

[18] *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. 1, p. 208.

[19] S. Karcevski, *Système du verbe russe*, Prague, 1927, p. 81; A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim*, II, Bratislava, 1960, p. 348.

[20] S. Stati, *Problema diatezelor*, LR, VII (1958), nr. 2, p. 41.

[21] N. Goga, *Observații și sugestii teoretice și metodice cu privire la diateza verbală în limba română*, LR, VI, 1957, nr. 5, p. 68; A. Vraciu, A. Hîrlăoanu, T. Vraciu, *Unele probleme ale diatezei verbului*, în „*Studii și cercetări științifice*", Inst. pedagogic din Bacău, 1972, p. 110.

[22] Gabriela Pană, *Tranzitivitate și diateză*, SCL, XVIII, 1967, nr. 1, p. 22.

Scanned with OKEN Scanner

eliminarea unor categorii de verbe reflexive (soluție propusă de S. Stati[23] și acceptată de *Gramatica Academiei* (ediția a II-a) au fost combătute de Al. Graur[24]. Pentru a putea include toate valorile concrete pe care le exprimă diversele forme de diateză, Al. Graur propune o definiție a diatezei mult mai generală decît cele întîlnite în gramatică: „Diateza este dispoziția verbului, marcînd răsfrîngerea acțiunii asupra obiectului, lipsa obiectului, lipsa subiectului, participarea specială a subiectului, identificarea subiectului cu obiectul"[25]. În această accepțiune, diateza apare ca o categorie eterogenă care prin formele sale exprimă un număr însemnat de sensuri și valori concrete. Într-adevăr, orice categorie gramaticală se caracterizează printr-un polifuncționalism. În limbă sînt foarte rare cazurile cînd o anumită formă exprimă cu regularitate un singur sens. Afirmația este valabilă, în special, pentru formele de diateză, caracterizate printr-o pletoră de funcții gramatical-sintactice și sensuri lexicale. În aceste condiții, este firesc să se caute sensul fundamental, componentul central al categoriei de diateză. După părerea noastră, esența diatezei poate fi elucidată numai prin raportarea ei la fenomenul tranzitivității.

Greșeala pe care au comis-o autorii multor gramatici și lucrări consacrate diatezei a constat în faptul că au inversat natura raporturilor reale dintre diateză și tranzitivitate. Tranzitivitatea a fost privită ca o categorie subordonată diatezei. În realitate, lucrurile se prezintă altfel. În toate limbile care dispun de această categorie, diateza este forma gramaticală prin care se exprimă tranzitivitatea verbului în raport cu termenii propoziției. Verbele la diateza activă arată că obiectul acțiunii nu coincide cu subiectul gramatical al propoziției (*elevul citește cartea; mama spală copilul*). Diatezele reflexivă și pasivă indică orientarea acțiunii spre subiectul gramatical al propoziției (*cartea se citește/este citită de către elev; copilul se spală*).

Întrucît semul „acțiune orientată" este specific numai verbelor de acțiune tranzitive, se înțelege de la sine că forme

---

[23] S. Stati, *Verbe reflexive construite cu dativul*, SCL, V, 1954, nr. 1–2, p. 135–146.

[24] Al. Graur, *Diatezele*, SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 13–22.

[25] Al. Graur, *Diatezele*, p. 21.

Scanned with OKEN Scanner

de diateză pot avea numai verbele tranzitive. Dintre cele trei diateze ale limbii române, diateza activă se prezintă ca membru nemarcat al opoziţiilor *activ/reflexiv, activ/pasiv.* Caracterul „nemarcat" al verbelor tranzitiv-active se manifestă atît la nivelul formei, cît şi la nivelul semnificaţiei. Spre deosebire de diateza reflexivă, ea nu posedă morfeme speciale prin care să fie indicată direcţia tranzitivităţii. În limba română, ca şi în alte limbi indo-europene, obiectul acţiunii la diateza activă este exprimat prin intermediul complementului de obiect, care are, de cele mai multe ori, forma cazului acuzativ.

La nivelul semnificaţiei, caracterul nemarcat al diatezei active se manifestă prin aceea că valoarea sa se defineşte în mod „negativ": diateza activă indică „nereflexivitatea" acţiunii verbului în raport cu subiectul gramatical al propoziţiei, noncoincidenţa dintre subiectul şi obiectul acţiunii.

Diatezele reflexivă şi pasivă sînt forme marcate gramatical. Ele diferă de formele active ale verbului prin intermediul morfemului reflexiv (*a spăla — a se spăla, a construi — a se construi*) sau prin forma analitică *a fi+participiu* (*a spăla — a fi spălat, a construi — a fi construit*). Funcţia gramaticală a celor două diateze constă în exprimarea coincidenţei dintre obiectul acţiunii şi subiectul gramatical al propoziţiei. În literatura de specialitate s-a insistat asupra diferenţelor dintre diateza reflexivă şi cea pasivă şi într-o măsură mai mică s-a scos în evidenţă funcţia lor comună: indicarea direcţiei tranzitivităţii spre subiectul gramatical al propoziţiei. Apropierea funcţională dintre cele două diateze este dublată şi de o interferenţă formală. Valoarea pasivă se poate exprima atît prin verbul pasiv analitic *a fi+participiu,* cît şi printr-un verb reflexiv: *casa este construită de muncitori — casa se construieşte de muncitori.* Sînt numeroase cazurile în care formele analitice ale pasivului exprimă de fapt nu o acţiune efectuată de altcineva şi orientată spre subiect, ci rezultatul unei acţiuni la care a fost supus subiectul. De exemplu, în construcţii de tipul: *copilul este spălat, fetiţa este îmbrăcată,* diferenţa dintre sensul pasiv şi cel reflexiv se neutralizează. Fără alţi determinanţi contextuali, forma *este spălat* poate exprima în egală măsură rezultatul unei acţiuni reflexive (*copilul s-a spălat singur*) sau

al unei acțiuni pasive (*copilul a fost spălat de altcineva*). Deosebirea dintre valoarea diatezei reflexive („subiectul face acțiunea și tot el o suferă") și valoarea diatezei pasive („subiectul suferă acțiunea efectuată de altcineva") este evidentă nu atît la nivelul formelor verbale, cît mai ales la nivelul întregii construcții sintactice. Propozițiile cu un verb la diateza reflexivă propriu-zisă sînt alcătuite din doi factori implicați în raportul tranzitiv: *S—V*. Subiectul cumulează și funcția de obiect al acțiunii: *copilul se spală; bărbatul se îmbracă; femeia se piaptănă*. Construcțiile cu un verb la diateza pasivă, în afară de subiect și verb, pot avea și un al treilea component sintactic — complementul de agent: *cartea se citește/este citită de elev; lucrările sînt verificate de către profesor*. Numai prezența complementului de agent contribuie la sublinierea sensului pasiv al verbului.

Principala opoziție în sistemul diatezelor nu o constituie deosebirea dintre reflexiv și pasiv, ci opoziția dintre un verb activ și formele sale reflexivă și pasivă. Atît reflexivul cît și pasivul se opun verbului activ prin faptul că indică orientarea acțiunii spre subiectul gramatical al propoziției.

Dacă acceptăm punctul de vedere după care diatezele sînt forme gramaticale, prin care se exprimă tranzitivitatea verbului în raport cu subiectul gramatical al propoziției, atunci este necesar să revizuim teza privitoare la intranzitivitatea verbelor la diateza reflexivă și pasivă. Se consideră că un verb tranzitiv — activ, căpătînd forma reflexivă sau pasivă, își pierde însușirea sa specifică, tranzitivitatea, întrucît nu poate guverna un morfem în acuzativ[26].

După cum am încercat să arătăm în această lucrare, tranzitivitatea nu este numai o însușire formală a verbului, ci un component al sensului său lexical. Dacă acceptăm ideea că trecerea de la forma activă la forma reflexivă sau pasivă nu modifică sensul lexical al verbului, înseamnă că verbul respectiv continuă să aibă un sens tranzitiv. Trecerea de la diateza activă la cea reflexivă sau pasivă nu anulează tranzitivitatea, ci modifică formele tranzitivității verbului, înlocuind

---

[26] Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 184.

Scanned with OKEN Scanner

tranzitivitatea activă (completivă) cu o tranzitivitate reflexivă sau reflexiv-pasivă.

Dacă prin atașarea unui morfem reflexiv sau prin punerea la forma pasivă verbul își pierde capacitatea de a exprima o acțiune tranzitivă, în acest caz, el își modifică sensul lexical. Morfemul reflexiv, care anulează tranzitivitatea, nu mai este un instrument gramatical, ci devine un morfem lexical. Lucrul acesta se întîmplă la verbele reflexive—dinamice (*a uita — a se uita, a grăbi — a se grăbi*), la reflexivele eventive (*a îmbolnăvi — a se îmbolnăvi, a înroși — a se înroși*). Lipsa unei corelații de sens dintre verbele active și derivatele lor reflexive cu sens dinamic sau eventiv ne arată că valoarea acestor categorii ale reflexivului nu se poate încadra în categoria diatezei.

Verbele reflexive eventive alcătuiesc categoria semantică a *verbelor de devenire*. Spre deosebire de perechile lor active, lexemele verbale din această categorie exprimă nu acțiuni, ci deveniri. Reflexivele eventive au fost excluse din categoria diatezei și în *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, dar din alte considerente. După părerea autorilor, verbele eventive se confundă cu alte categorii ale reflexivelor. „După rolul pronumelui reflexiv, verbele eventive se apropie uneori de reflexivele dinamice (*a se îngălbeni, a se întrista*), alteori, de verbele pronominale obiective (*Ipate* **se îmbogățise** *însutit și înmiit.* Creangă, P. 153); unele verbe eventive pot fi și pasive (*a se strîmta* poate exprima o acțiune făcută de un agent străin de obiect: *haina se* **strîmtează** *de croitor*), altele, reflexive impersonale (*se înserează*) .... Așadar — conchid autorii tratatului — eventivul este o categorie de verbe care aparțin din punct de vedere morfologic diatezei reflexive propriuzise, pasivului reflexiv sau diatezei active cu sau fără pronume reflexiv“[27]. După cum se poate vedea, autorii acestei gramatici, deși recunosc că sensul verbelor eventive reflexive este acela de a arăta că „subiectul se transpune în altă stare decît cea în care se găsea“[28], nu ajung la o concluzie firească privind imcompatibilitatea dintre sensul eventivelor și categoria diatezei.

---

[27] *Gramatica limbii române*, ed. II-a, vol. I, p. 209—210.

[28] *Ibidem*, p. 209.

Scanned with OKEN Scanner

Valori de altă natură decît exprimarea orientării acţiunii spre subiectul gramatical al propoziţiei sînt specifice şi verbelor reflexive dinamice sau verbelor reflexive impersonale[29].

Verbele reflexive dinamice, cărora li se atribuie funcţia de a indica o participare intensă a subiectului la acţiune, reprezintă, în realitate, o categorie eterogenă de verbe exprimînd diverse valori semantice. O parte din aceste verbe nu mai pot fi puse în corelaţie cu verbele active, deoarece exprimă un sens lexical diferit de sensul verbului activ (*a uita — a se uita, a ocupa — a se ocupa, a lăsa — a se lăsa* etc.). Ca să ne dăm seama de deosebirile de sens între verbele reflexive dinamice şi formele activ tranzitive de la care ele au fost derivate, este suficient să răsfoim dicţionarele limbii române. Astfel, deosebirile între verbele *a jeli* (pe cineva) — *a se jeli* „a se văita", *a jena* „a împiedica" — *a se jena* „a se sfii, a încerca un sentiment de jenă", *a mulţumi* „a exprima recunoştinţa cuiva" — *a se mulţumi* „a se socoti satisfăcut", *a pricepe* (ceva) „a înţelege" — *a se pricepe* „a avea pricepere într-o materie, a dovedi iscusinţă" etc. sînt interpretate în DLRM drept sensuri diferite ale verbului polisemantic.

O mare parte a verbelor reflexive dinamice exprimă nu acţiuni, ci stări : *a se teme, a se mulţumi* „a fi mulţumit", *a se grăbi* „a fi grăbit", *a se stăpîni* „a avea stăpînire de sine, a fi calm" etc. După cum se ştie, verbele reflexive dinamice pot fi construite atît cu un pronume reflexiv în acuzativ (*se gîndeşte*), cît şi cu un pronume în dativ (*îmi închipui, îşi bate joc*). Pronumele în dativ înlătură orice urmă de îndoială privind natura raportului dintre verbele reflexive dinamice şi subiectul lor gramatical. Pronumele în dativ nu semnalizează niciodată identitatea subiectului cu obiectul acţiunii. Funcţia lui este de a întări raportul predicativ, de a sublinia aderenţa acţiunii sau stării denotate de verb la subiect. Morfemul în dativ are o funcţie asemănătoare cu rolul pronumelui neaccentuat de reluare sau anticipare a complementului. Acesta din urmă marchează iterativ ideea de obiect (*l-am întîlnit pe colegul meu*), în timp ce pronumele în dativ are funcţia de a relua subiectul (*el îşi revine ; ea îşi închipuie* etc.).

---

[29] Gabriela Pană, *Tranzitivitate şi diateză*, p. 22.

Scanned with OKEN Scanner

Este îndreptățită și propunerea unor cercetători ai limbii române de a elimina din sfera diatezei *reflexivele impersonale*[30]. Pronumele reflexiv la verbele *se înnoptează, se spune, se pare* are funcția de a înlătura persoana, autorul acțiunii verbului. Categoria impersonalului servește la exprimarea unui alt tip de raport decît cel specific diatezei.

Un loc aparte în cadrul raportului dintre diateză și tranzitivitate ocupă *verbele reflexive reciproce,* care exprimă o acțiune efectuată de minimum două subiecte. *Maria și Ion se ceartă; fata și băiatul se iubesc.* Subiectele verbelor reflexive reciproce sînt în același timp și obiecte ale acțiunii: *Maria și Ion se iubesc=Maria îl iubește pe Ion; Ion o iubește pe Maria.* Coincidența dintre subiect și obiect este o funcție secundară a verbelor reflexive reciproce. Ea este mai vizibilă la unele verbe și neutralizată sau înlăturată la altele

De exemplu, în construcțiile *Ion și Maria se căsătoresc; Vlad și Pavel se ceartă; fetița și băiatul se joacă* verbele *se căsătoresc, se ceartă, se joacă* nu presupun o acțiune îndreptată spre fiecare din cei doi participanți. Lucrul acesta este probat prin imposibilitatea transformației: *Ion și Maria se căsătoresc — Ion o căsătorește pe Maria, Maria îl căsătorește pe Ion.* La verbele din categoria analizată, ideea centrală este „reciprocitatea". Avînd în vedere că reciprocitatea este o categorie semantică ce caracterizează modul de desfășurare a acțiunii, ea trebuie inclusă în categoria de *Aktionsart*[31]. Modul de acțiune reciproc va include reflexivele derivate de la verbe active (*a se iubi, a se întîlni*), reflexivele reciproce fără un corespondent activ (*a se ciorovăi, a se ciondăni*), precum și verbe active cu sens reciproc (*a colabora, a conviețui, a conlucra* etc.).

Dintre toate categoriile diatezei reflexive, verbele reflexiv obiective corespund în cea mai mare măsură conceptului de diateză. Reflexivele din această categorie arată coincidența dintre subiectul și obiectul acțiunii: *tata se îmbracă; el se spală; ea se piaptănă* etc. Sensurile lexicale ale verbelor reflexive din această categorie sînt identice cu cele ale verbelor active. Verbele reflexive propriu-zise continuă să exprime

---

[30] Ecaterina Teodorescu, *op. cit.,* p. 550.

[31] O propunere în acest sens face A. V. Isačenko în *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim,* partea a II-a, Bratislava, 1960, p. 285.

Scanned with OKEN Scanner

o acțiune orientată (tranzitivitatea), cu singura deosebire că acțiunea lor vizează subiectul.

Uneori se consideră că numărul verbelor reflexive obiective nu este prea mare, întrucît ele au în vedere o sferă relativ limitată a acțiunilor care vizează modificarea aspectului exterior al oamenilor (*a se îmbrăca, a se farda, a se machia, a se peria, a se pieptăna, a se rade* etc,). În realitate, ponderea verbelor reflexive cu sens obiectiv în sistemul limbii române este destul de însemnată. Se poate afirma că orice verb de acțiune care afectează persoana umană, în mod teoretic, este apt de a fi folosit la diateza reflexivă cu un sens obiectiv. În afara verbelor care arată o acțiune mecanică, efectuată de subiect asupra propriei sale persoane (*a se spăla, a se îmbrăca*), există un grup numeros de verbe reflexive care exprimă diverse acte de introspecție psihologică, de autoevaluare: *a se analiza, a se controla, a se considera, a se observa, a se studia* etc.

Ideea autoreflexivității poate fi întărită în limba română cu ajutorul prefixoidului *auto-* care se atașează verbelor reflexiv-obiective: *a se autoanaliza, a se autodepăși, a se autocontrola* etc. Productivitatea verbelor reflexive românești iese în evidență prin comparația cu alte limbi. Astfel, gradul de gramaticalizare a diatezei reflexive în limba română este mult mai pronunțat decît în limba rusă. Unui număr însemnat de verbe reflexive obiective românești le corespund în limba rusă construcții reflexive analitice formate din verbul activ și pronumele *sebja* „pe sine": *a se controla — proverjat' sebja, a se considera — sčitat' sebja, a se desconsidera — prezirat' sebja* etc.

În încheierea discuției despre raporturile dintre diateză și tranzitivitate, se poate afirma că în limba română categoria diatezei are un pronunțat caracter gramatical numai la verbele reflexive cu sens obiectiv și, parțial, la reflexivele pasive. Restul diatezelor reflexive prezintă tendințe spre lexicalizare, formele reflexive diferențiindu-se de formele active ale verbului nu prin modificarea direcției tranzitivității, ci prin anularea acestui component în structura semantică a verbului.

Scanned with OKEN Scanner

4. Caracteristicile spaţiale ale acţiunii. Verbele de mişcare

Spaţiul, atribut al materiei în mişcare şi dezvoltare, este una dintre principalele categorii ontice care au stat la baza primelor încercări de sistematizare a lumii efectuată de om. Cercetătorii perioadelor mai vechi din istoria limbilor au avut nu o dată prilejul să constate că la baza multor categorii ale limbii au stat iniţial nişte noţiuni spaţiale. Tendinţa de a exprima diversele determinări ale acţiunilor, proceselor şi obiectelor prin intermediul categoriilor spaţiale, tendinţă specifică perioadelor arhaice din istoria limbajului, este denumită în ştiinţă prin termenul de „localism". „Într-un sens mai general, localismul poate fi definit ca tendinţa apărută în stadiul iniţial al dezvoltării limbajului uman de a exprima orice relaţie în termeni de loc şi spaţiu din care pot apărea mai tîrziu unele deosebiri nuanţate specifice unor categorii, cum sînt cazurile, timpurile sau modurile. Baza psihologică a localismului o reprezintă necesitatea raţiunii umane dintr-o perioadă denumită impropriu „primitivă" de a subordona subiectului gînditor, care era în acelaşi timp şi un subiect vorbitor, lumea înconjurătoare"[32].

Orice limbă evoluată, chiar dacă nu posedă anumite forme speciale în paradigmele gramaticale ale cuvintelor prin care să redea determinările locale, continuă să poarte amprenta unui „localism" pronunţat în modul de reflectare a realităţii. Conceptele şi determinările locale au o funcţie coordonatoare în sistemul lexical al limbii, ele fiind prezente în mod explicit sau implicit în sfera semantică şi structura morfologică a multor categorii de cuvinte.

Determinările spaţiale ocupă un loc important mai ales în sfera semnificaţiilor verbale. Descriind diverse procese şi acţiuni, oamenii simt nevoia de a le raporta la locul subiectului, la poziţia obiectului sau a oricărui alt factor implicat în desfăşurarea actului desemnat prin verb. Importanţa pe care vorbitorii o acordă determinărilor locale ale acţiunilor se reflectă în numărul mare de lexeme verbale care indică deplasările

---

[32] H. P. Blok, *Localism and Deixis in Bantu Languages*, în „*Lingua*" vol. 5, 1956, p. 383.

Scanned with OKEN Scanner

corpurilor în spaţiu (*a merge, a pleca, a urca, a zbura, a veni* etc.), poziţia lor în raport cu alte obiecte (*a şedea, a se afla, a se suprapune, a se înălţa,* etc.), în varietatea şi frecvenţa determinanţilor circumstanţiali cu valoare locală (*a sta jos, a sta sus, a sta alături, a sta lîngă, a sta sub, a sta deasupra* etc.), în varietatea prefixelor cu sens local (*a alătura, a alipi, a desprinde, a încorpora, a suprapune, a subscrie* etc.).

În sistemul lexical al limbii, valorile spaţiale figurează printre principalele coordonate care grupează cuvintele în serii sinonimice, perechi antonimice şi grupuri tematice. Astfel, principalele direcţii de deplasare pot fi exprimate prin variate mijloace sinonimice : *a se urca, a se sui, a se căţăra, a se cocoţa, a se ridica, a escalada, a se înălţa ; a coborî, a se da jos, a descinde, a se lăsa jos* etc. Semele spaţiale servesc în mod frecvent la alcătuirea paradigmelor antonimice : *a ieşi — a intra, a decola — a ateriza, a pleca — a veni, a (se) sui — a (se) coborî, a înainta — a se retrage, a se apropia — a se îndepărta ; sus — jos, la stînga — la dreapta, aici — acolo, aproape — departe* etc.

Determinările spaţiale sînt incluse în sfera semantică a unui număr însemnat de verbe, fără a fi marcate formal prin intermediul structurii lor morfematice. În acest caz, ele pot fi identificate prin intermediul analizei componenţiale, bazată pe descompunerea sensului lexical în unităţi minimale de conţinut (seme). Printre verbele care conţin în mod constant diverse seme spaţiale se numără grupul *verbelor de mişcare* (*verba movendi*). Lexemele verbale din acest grup constituie un microsistem care a atras atenţia cercetătorilor, datorită specificului său naţional, prin varietatea relaţiilor ce caracterizează raporturile dintre cuvinte în cadrul grupului. Studiile despre verbele de mişcare au avut un caracter descriptiv-sincronic sau comparativ (contrastiv, tipologic)[33].

În sfera verbelor de mişcare se includ de obicei cuvintele care exprimă deplasări ale corpurilor în spaţiu. „Deplasarea“

---

[23] Printre lucrările consacrate verbelor de mişcare din limba română putem menţiona : Liliana Ionescu, *Construcţia verbelor de mişcare în limba română actuală,* AUB, **XII**, 1963, nr. **28**, p. 323—335 ; Sanda Reinheimer, *Schiţă de descriere structurală a verbelor de mişcare româneşti,* SCL, **XVI**, 1965, nr. **4**, p. 519—529 ; Lucia Vaina-Puşcă, *Les verbes de mouvement du point de vue sémantique (application au roumain),* CLTA, **10**, fasc. **1**, 1973, p. 93—103.

Scanned with OKEN Scanner

este constanta semantică a verbelor din acest grup, în timp ce restul semelor prezente în sfera semantică a verbelor servesc la diferențierea cuvintelor, putînd fi numite *seme distinctive*, De exemplu, *a urca* și *a coborî* fac parte din grupul verbelor de mișcare prin faptul că ambele verbe indică o deplasare. Ele se opun prin faptul că *a urca* arată o deplasare de jos în sus, în timp ce verbul *a coborî* indică o mișcare în sens invers.

În limba română grupul verbelor de mișcare este alcătuit din aproximativ 200 lexeme care, prin frecvența lor, prin multitudinea de sensuri, au un rol hotărîtor în determinarea specificului sistemului lexical și gramatical al limbii.

După cum arată cercetările asupra verbelor de mișcare din diferite limbi, acest microsistem este organizat în jurul unui număr relativ finit de coordonate semantice care vizează două aspecte ale deplasării : 1. aspectul spațial și 2. aspectul calitativ (modul de efectuare).

1. Semele spațiale pertinente pentru acest grup se ordonează în jurul următorului sistem de coordonate :

A = orientarea mișcării :
- a_1 = mișcare orientată spre un anumit punct din spațiu : *a merge, a fugi, a ieși, a intra, a înainta, a se îndrepta, a sui, a coborî* etc.
- a_2 = mișcare neorientată (fără țintă fixă) : *a umbla, a hoinări, a alerga, a peregrina, a pribegi* etc.

Opoziția „mișcare orientată — mișcare neorientată“ în limba română este mai puțin importantă în comparație cu alte limbi. Ea este relevantă în cadrul perechilor *a merge — a umbla, a fugi — a alerga*, deși sînt numeroase cazuri de neutralizare a acestei opoziții : *copilul merge la școală/copilul umblă la școală ; el fuge spre mine/el aleargă spre mine.* În alte limbi, cum ar fi, de exemplu, rusa, cele două aspecte ale mișcării formează opoziții constante în sistemul verbelor de mișcare, opunînd perechile : *idti — xodit'*, *exat' — ezdit'*, *bežat' — begat'*, *nesti — nosit'* etc. Primul membru al opoziției marchează în mod constant o deplasare orientată (*ja idu v universitet* —„merg la universitate“), perechea lui va indica o deplasare neorientată, o mișcare în diferite direcții (*ja hožu po komnate* — „umblu prin cameră“).

B = raportare la punctul inițial al deplasării :

b_1 = părăsirea punctului inițial : *a pleca, a ieși, a decola, a evacua, a evada, a extrage, a părăsi* etc.

b_2 = revenire la punctul inițial : *a se înapoia, a se întoarce, a reintra, a se reîntoarce, a reveni* etc.

C = raportarea mișcării la punctul terminus :

c_1 = apropiere de punctul terminus : *a se apropia, a veni (aproape).*

c_2 = atingerea punctului terminus : *a ajunge, a acosta, a ameriza, a aseleniza, a ateriza, a sosi* etc.

D = raportare la un anumit punct (obiect) situat pe traiectoria mișcării :

d_1 = trecerea pe lîngă obiect : *a trece (pe lîngă), a înconjura, a ocoli* etc.

d_2 = trecerea peste obiect (traversare) : *a traversa, a trece (peste), a escalada, a survola* etc.

d_3 = străpungerea obiectului : *a străpunge, a trece (prin).*

E = raportare la poziția unui alt obiect mobil :

e_1 = mișcare paralelă : *a însoți, a acompania, a întovărăși, a escorta* etc.

e_2 = mișcare în urma obiectului mobil : *a urma, a urmări, a fugări* etc.

e_3 = depășirea obiectului mobil : *a depăși, a întrece, a lăsa în urmă* etc.

F = raportare la axa verticală :

f_1 = mișcare pe linie verticală de jos în sus : *a (se) înălța, a (se) ridica, a (se) urca, a (se) sui, a (se) sălta* etc.

f_2 = mișcare pe verticală de sus în jos : *a coborî, a cădea, a pica, a picura, a (se) prăvăli, a (se) prăbuși* etc.

Scanned with OKEN Scanner

G = raportare la un spațiu închis :

g_1 = pătrunderea într-un spațiu închis : *a intra, a pătrunde, a (se) introduce, a (se) băga, a (se) vîrî* etc.

g_2 = părăsirea unui spațiu închis : *a ieși, a scoate.*

H = extinderea mișcării în spațiu :

h_1 = mișcare centrifugă : *a (se) dispersa, a (se) împrăștia, a (se) propaga, a (se) risipi, a* (se) *răspîndi* etc.

h_2 = mișcare centripetă : *a (se) aduna, a (se) concentra, a (se) îngrămădi, a (se) strînge* etc.

I = raportare la poziția corpului aflat în mișcare :

i_1 = mișcare înainte : *a înainta, a avansa ;*

i_2 = mișcare înapoi : *a da înapoi, a (se) înapoia, a (se) retrage* etc.

J = raportare la poziția vorbitorului :

j = apropiere de vorbitor — este marcată în sensul verbului *a veni,* în special cînd este folosit la forma imperativă : *vino lîngă mine.*

L = tipul traiectoriei :

l_1 = traiectorie dreaptă : *a (se) îndrepta, a merge drept.*

l_2 = traiectorie deviată : *a (se) abate, a cîrmi, a coti, a devia* etc.

l_3 = traiectorie circulară : *a (se) roti, (a se) învîrti, a (se) răsuci* etc.

Toate cele 11 aspecte ale mișcării, însumînd un număr de 22 seme spațiale, caracterizează traiectul mișcării.

2. Cea de a doua categorie de seme incluse în sfera verbelor de mișcare se referă la aspectele calitative ale mișcării, diferențiind verbele în funcție de modalitățile concrete în care se desfășoară deplasarea (cu autovehicul, pe jos etc.), de viteza cu care se efectuează (rapid, încet), de mediul deplasării (pe uscat, pe apă, în aer) etc. În structura verbelor de mișcare

Scanned with OKEN Scanner

românești sînt pertinente următoarele aspecte calitative ale mișcării:

M = caracterul independent/dependent al deplasării:
m_1 = autodeplasarea: *a merge, a fugi, a (se) tîrî* etc.
m_2 = deplasarea obiectului este cauzată de altcineva: *a mișca, a căra, a duce, a transporta, a purta* etc.

Verbele din prima categorie (m_1) sînt, de regulă, verbe intranzitive. Substanța aflată în mișcare este reprezentată prin subiectul acțiunii (*copilul aleargă; omul merge pe stradă*). Actul descris de verb constă în deplasarea subiectului din punctul *A* în punctul *B*. Verbele din cel de al doilea grup (m_2) sînt tranzitive. Deplasarea afectează în primul rînd obiectul acțiunii: *a ridica o piatră, a căra saci, a transporta marfă* etc. Într-o serie de cazuri, deplasarea obiectului presupune în același timp și deplasarea subiectului care cauzează acțiunea. În propoziția: *elevul duce cartea la bibliotecă,* verbul *a duce* arată că obiectul deplasării este *cartea*, dar în același timp el presupune și o deplasare a subiectului exprimat prin substantivul *elev*.

Verbele din grupul m_1 și m_2 intră în opoziții semantice de tip „verb cauzativ" — „verb necauzativ": *a fugări — a fugi, a alunga — a pleca, a clătina — a se clătina, a transporta — a fi transportat* etc. În limba română această opoziție se realizează cel mai frecvent prin intermediul opunerii verbului activ tranzitiv cu valoare cauzativă formei reflexive a verbului care restrînge acțiunea la sfera subiectului: *a duce — a se duce, a aduna — a se aduna, a îndepărta, — a se îndepărta, a deplasa — a se deplasa, a mișca — a se mișca* etc. Există cazuri cînd cele două valori (deplasarea cauzată și autodeplasarea) fac parte din structura unui verb polisemantic, fără a se diferenția formal. Este vorba de acele lexeme verbale la care morfemul reflexiv poate fi omis: *am oprit o mașină — am oprit la intersecție, el a coborît un sac din pod — el a coborît din pod* etc.

Scanned with OKEN Scanner

N = caracterizarea acțiunii prin raportare la fazele de desfășurare a deplasării :

n_1 = trecerea din starea de repaus la mișcare (începutul mișcării) : *a porni, a se urni, a decola, a pleca, a părăsi* etc. Începutul acțiunii se exprimă în limba română prin folosirea frecventă a unor construcții analitice și expresii verbale : *a se pune pe fugă, a (o) porni la drum, a o lua din loc* etc.

n_2 = trecerea de la mișcare la starea de repaus (sfîrșitul mișcării) : *a acosta, a ameriza, a se opri, a staționa* etc.

O = caracterizarea mișcării din punctul de vedere al intensității, al vitezei de desfășurare :

o_1 = mișcare rapidă : *a alerga, a fugi, a goni, a se năpusti, a săgeta, a zbughi* etc.

o_2 = mișcare încetinită : *a se tîrî*. În redarea mișcărilor încetinite se folosesc cu precădere mijloace analitico-descriptive : *a merge agale, a merge încet, a păși ușor* etc.

P = caracterizarea mișcării în funcție de mijlocul de transport folosit :

p_1 = deplasare pe jos (cu picioarele) : *a alerga, a fugi, a păși, a șchiopăta* etc.

p_2 = deplasare cu un vehicul (în general) : *a demara, a transporta, a tranzita, a vira* etc.

p_3 = deplasare cu un aparat de zbor : *a zbura, a ateriza, a aseleniza, a ameriza, a decola* etc.

p_4 = deplasare cu schiurile : *a schia*

p_5 = deplasare cu patinele : *a patina*

p_6 = deplasare cu sania : *a sănia*

p_7 = deplasare călare : *a călări, a galopa*

p_8 = deplasare cu o ambarcațiune : *a acosta, a ancora, a luntri, a naviga, a pluti* etc.

Deși aspectul P include un număr considerabil de subaspecte, diferențierile în funcție de mijlocul de transport folosit nu

Scanned with OKEN Scanner

creează în sistemul limbii române opoziții constante. Unul și același lexem poate fi folosit pentru mai multe tipuri de deplasări : *a transporta în spinare, a transporta cu avionul, a transporta cu o navă.*

R = caracterizarea mișcării în funcție de mediul în care se desfășoară :

r_1 = deplasare pe uscat : *a umbla, a alerga, a a călca, a păși, a mărșălui, a se tîrî* etc.

r_2 = deplasare prin văzduh sau spațiu cosmic : *a zbura, a plana, a survola, a ameriza, a aseleniza* etc.

r_3 = deplasare pe apă : *a înota, a naviga, a luntri, a pluti* etc.

S = caracterizarea mișcării prin raportare la o mișcare sau fază efectuată anterior :

s_1 = mișcarea nu presupune o altă mișcare efectuată anterior : *a aduce, a intra, a veni, a merge* etc.

s_2 = mișcarea presupune o altă mișcare efectuată anterior : *a se înapoia* (presupune *a pleca*) ; grupul este alcătuit din verbe care exprimă ideea „întoarcerii" : *a se întoarce, a reintra, a readuce, a se returna, a reveni* etc.

s_3 = mișcare repetată la anumite intervale (iterativă) : *a (se) clătina, a pendula, a picura, a flutura, a (se) legăna* etc.

T = caracterizarea mișcării în funcție de efortul care se depune pentru efectuarea ei :

t_1 = mișcarea desfășurată fără efort : *a aluneca, a plana, a pluti* (fig.) etc.

t_2 = mișcare care necesită un efort în vederea învingerii unor obstacole : *a (se) cățăra, a răzbi, a străpunge, a smulge* etc.

U = caracterul organizat sau dezorganizat al mișcării :

u_1 = mișcare organizată, desfășurată după anumite reguli : *a defila, a escorta, a mărșălui, a patrula* etc.

Scanned with OKEN Scanner

u_2 = mișcare dezorganizată, haotică: *a se foi, a forfoti, a se îmbulzi, a mișuna* etc.

u_3 = mișcare „discretă": *a se furișa, a se fofila, a se strecura* etc.

V = caracterizarea mișcării în funcție de natura substanței (subiectului) care se deplasează:

v_1 = subiectul este omul sau o altă ființă: *a merge, a umbla, a păși, a alerga, a fugări* etc.

v_2 = subiectul este un vehicul: *a demara, a circula, a transporta, a decola, a ancora, a naviga* etc.

v_3 = mișcarea substanțelor lichide: *a curge, a inunda, a picura, a se revărsa, a se scurge, a se prelinge* etc.

v_4 = mișcarea unei mulțimi de subiecte: *a se îmbulzi, a invada, a mișuna, a roi, a viermui* etc.

Z = caracterizarea mișcării în funcție de natura obiectului spre care tinde deplasarea:

z_1 = atingerea suprafeței pămîntului: *a ateriza*;

z_2 = atingerea suprafeței mării (oceanelor); *a ameriza*;

z_3 = atingerea suprafeței lunii: *a aseleniza*;

Inventarul de seme prezentate mai sus este suficient, după părerea noastră, pentru descrierea sensului oricărui verb concret care exprimă o acțiune de deplasare. Structura semică a lexemului verbal este un fascicol de trăsături distinctive grupate într-un anumit mod. De exemplu, verbul *a ateriza* include în sfera sa următoarele seme: a_1 (mișcare orientată)+c_2 (atingerea punctului terminus)+m_1 (autodeplasare)+n_2 (trecerea de la mișcare la repaus)+p_3 (deplasarea unui aparat de zbor)+r_2 (deplasare prin văzduh)+z_1 (atingerea suprafeței pămîntului).

Totalitatea semelor pertinente incluse în sfera verbului are caracterul unei mulțimi ordonate, reprezentînd o structură. Introducerea unei trăsături semantice în plus, suprimarea uneia din trăsăturile existente sau înlocuirea ei prin alta modi-

Scanned with OKEN Scanner

fică sensul verbului. Astfel, dacă înlocuim trăsătura semantică z_1 (atingerea pămîntului) cu trăsătura z_2 (atingerea supraă feţei mării) vom obţine verbul *a ameriza.*

Noţiunea de structură presupune nu numai o mulţime alcătuită din elemente relativ omogene, ci şi existenţa unei ierarhii între elementele componente. Credem că sensul lexical al unui cuvînt corespunde acestei cerinţe. Ierarhia semelor în structura semantică a unui cuvînt se stabileşte în funcţie de gradul de relevanţă al unuia sau altuia dintre seme. Avînd în vedere că relevanţa depinde de termenul la care se raportează cuvîntul dat, structura semică are un caracter dinamic şi relaţional. Astfel, dacă opunem verbul *a ateriza* verbului *a ameriza*, în structura lui pe primul plan apare trăsătura distinctivă z_1 (atingerea suprafeţei pămîntului); în raport cu verbul *a decola* se evidenţiază o altă trăsătură semantică $-r_2$ („atingerea punctului terminus").

Analiza componenţială, bazată pe folosirea unui inventar finit de seme, permite nu numai descrierea structurii semantice a fiecărui lexem verbal în parte, ci şi stabilitatea configuraţiei întregului grup.

O serie de trăsături semantice îndeplinesc un rol coordonator în cadrul microsistemului analizat prin faptul că opun serii întregi de cuvinte. Gradul de relevanţă al unei trăsături semantice depinde de numărul de cuvinte care o includ în sensul lor, precum şi de caracterul repetabil al opoziţiilor lexicale bazate pe această trăsătură semantică distinctivă. În interiorul microsistemului *verba movendi* din limba română principalele serii sinonimice sînt grupate în jurul următoarelor seme:

a_2 = „mişcare neorientată, fără finalitate": *a umbla, a hoinări, a rătăci, a colinda, a vagabonda, a peregrina; a umbla gură-cască, a număra pietrele, a umbla brambura, a umbla haihui, a umbla teleleutănase* etc.

f_1 = „mişcare de jos în sus": *a (se) urca, a (se) sui, a (se) ridica, a se cocoţa, a se căţăra, a (se) înălţa, a escalada* etc.

Scanned with OKEN Scanner

n_1 = „trecerea de la repaus la mișcare“: *a pleca, a porni, a se urni, a se clinti, a se pune în mișcare, a o lua din loc, a demara* etc.

o_1 = „mișcare rapidă“: *a alerga, a fugi, a goni, a merge în fugă, a fugi mîncînd pămîntul* etc.

b_2 = „revenire la punctul inițial“: *a se înapoia, a se întoarce, a se reîntoarce, a reveni, a se înturna, a se returna* etc.

v = „mișcarea unei mulțimi“: *a forfoti, a mișuna, a roi, a viermui, a se îmbulzi, a furnica* etc.

f_2+o_1 = „mișcare de sus în jos“ + „rapidă“: *a cădea, a pica, a se prăbuși, a se prăvăli* etc.

Caracterul nerelevant sau gradul scăzut de relevanță al unei trăsături distinctive în cadrul microsistemului se manifestă atunci cînd semul se reproduce în structura unui număr limitat de lexeme și nu formează decît opoziții izolate. De exemplu, semele din grupul *P*, care diferențiază verbele în funcție de mijlocul de transport utilizat, sînt specifice unor verbe izolate: p_4 — „deplasare cu schiurile“ =*a schia*; p_5 „—deplasare cu patinele“=*a patina*; p_6 — „deplasare cu sania“=*a sania*; p_5 „deplasare călare“=*a călări, a galopa*.

Fenomenul neutralizării unor seme este de asemenea un indiciu al gradului scăzut de relevanță a trăsăturilor dinstinctive. Cazurile cele mai frecvente de neutralizare au loc în grupul semelor privitoare la aspectele calitative ale mișcării și afectează mai puțin semele spațiale. În limba română fenomenul neutralizării vizează în special diferențierile legate de aspectele *P* („mijloacele de transport folosite“) și *R* („mediul în care se desfășoară deplasarea“). Astfel, în situații diferite putem folosi același verb: **merg** *la școală*; **merg** *cu trenul la București*; **merg** *cu vaporul de la Sulina la Constanța*; **merg** *cu avionul de la Cluj la București*. Dacă am diferenția în mod constant și obligatoriu diversele modalități de deplasare descrise în cele patru propoziții, ar trebui să folosim pentru fiecare tip de mișcare un alt verb: **merg** (*pe jos*) *la școală*; **călătoresc** *cu trenul la București*; **navighez** *cu vaporul la Constanța*; **zbor** *cu avionul de la Cluj la București*.

Obligativitatea unei asemenea diferenţieri există în limbile slave; „dacă vrei să traduci în limba cehă enunţul *a sosit ieri de la Praga*, trebuie să precizezi şi dacă voiajul s-a făcut cu avionul, cu trenul sau, eventual pe jos (aceasta pentru că ceha are verbe diferite pentru „a sosi cu avionul", „a sosi cu alt vehicul", „a sosi pe jos"[34]). În microsistemul verbelor de mişcare româneşti rolul principal îl au semele spaţiale. Atît sinonimele, cît şi antonimele incluse în acest grup semantic se ordonează prin intermediul semelor spaţiale. Aproape toate seriile antonimice alcătuite din verbe de mişcare se opun prin intermediul aspectului spaţial al deplasării: *a veni — a pleca, a (se) apropia — a (se) îndepărta, a urca — a coborî, a ateriza — a decola, a intra — a ieşi, a (se) aduna — a (se) împrăştia, a înainta — a se retrage* etc.

Preponderenţa semelor spaţiale este vizibilă mai ales la nivelul vorbirii (*parole*). Fiecare limbă are legi şi norme proprii de selectare a verbelor pentru descrierea actelor concrete de deplasare. În acest caz, unele valenţe şi proprietăţi ale verbelor existente în sistemul limbii (*langue*) sînt întărite sau, dimpotrivă, atenuate în vorbire.

În sistemul limbii există trei categorii de verbe de mişcare, grupate în funcţie de tipurile de seme cuprinse în sensul lor: *A*=verbe care conţin numai seme spaţiale (*a intra, a ieşi, a pleca, a veni, a sosi* etc). *B*=verbe care conţin numai seme calitative (*a zbura, a înota, a naviga, a călări, a şchiopăta* etc.); *C*=verbe cu o structură semantică combinată, conţinînd seme din categoria A şi B (*a ateriza, a ancora, a decola* etc.).

Analiza comparată a textelor din diverse limbi arată că fiecare limbă manifestă o anumită predilecţie pentru folosirea verbelor din una sau alta din cele trei categorii menţionate mai sus. Din acest punct de vedere, limbile romanice se opun limbilor slave, în general, şi limbii ruse, în special. În limba română, atît la nivelul sistemului lexical, cît şi la nivelul vorbirii, predomină verbele care au o structură semică simplă, alcătuită numai din seme spaţiale (*a veni, a ieşi, a pleca* etc.), fie numai din seme calitative care privesc modul de efectuare a deplasării (*a zbura, a fugi, a călători* etc.). Raportul privind frecvenţa folosirii celor două categorii este în favoarea verbelor cu semele spaţiale (categoria *A*). Sub acest aspect se

---

[34] Sorin Stati, *Interferenţe lingvistice*, Bucureşti, 1971, p. 163.

Scanned with OKEN Scanner

observă o mare asemănare a românei cu franceza, care folosește de asemenea un număr restrîns de verbe cu o structură semică combinată[35]. În opoziție cu situația din limbile franceză și română, limba rusă vădește o preferință pentru verbele care conțin în sfera lor semantică două tipuri de seme: seme spațiale combinate cu seme referitoare la modul de desfășurare a deplasării. Particularitatea în discuție derivă din faptul că verbele limbii ruse conțin un sistem bogat de prefixe care indică diversele aspecte locale ale acțiunii. De exemplu, verbului *bežat'* „a fugi" i se pot atașa variate prefixe care modifică și precizează direcția acțiunii în funcție de punctul inițial al deplasării, punctul terminus, de poziția subiectului etc.: *(pri)bežat'* „a veni, a se apropia în fugă", *(do)bežat'* „a ajunge pînă undeva în fugă", *(v)bežat* „a intra în fugă", *(vy)bežat'* „a ieși în fugă", *(ot)bežat'* „a se îndepărta în fugă", *(s)bežat s gory* „a coborî în fugă de pe un deal", *(pere)bežat'* „a traversa în fugă", *(za)bežat'* „a se abate pe undeva în fugă", *(pro)bežat'* „a străbate în fugă o anumită distanță", *(raz)bežat'sja* „a se împrăștia în fugă", *(s)bežat'sja* „a se aduna în fugă" etc.

În structura morfologică a verbului rus sînt redate cu regularitate o determinare spațială și una sau mai multe caracteristici privind modul de efectuare a deplasării. Semele spațiale sînt exprimate cu ajutorul prefixelor, iar cele calitative prin rădăcina verbului. De exemplu, verbul *pribežat'* indică „apropierea" cu ajutorul prefixului *pri-*, iar modul de deplasare „pe jos, în fugă" cu ajutorul temei *bežat'*. Modificarea aspectului calitativ al deplasării va fi însoțită de comutarea temei cu o altă temă verbală: *pri(jti)* „a veni pe jos", *pri(exat')* „a veni cu un vehicul", *pri(letet')* „a veni în zbor", *pri(plyt')* „a veni pe apă" etc.

În limba română posibilitatea de a combina semele spațiale cu cele ale modului de efectuare a deplasării este limitată prin faptul că verbele dispun de un număr relativ redus de prefixe cu valoare locală. Printre acestea pot fi menționate: *a-* (*alipi, ateriza, ameriza*), *de-* (*debarca, decola, depărta*); (*desprinde, descăleca*), *in/în-* (*introduce, importa, îmbarca, implînta*),

[35] V. G. Gak, *Besedy o francuzskom slove*, Moscova, 1966, p. 161.

ex- (*extrage, exporta*), *trans-* (*transborda, transporta*) etc. Prefixele au în general o productivitate redusă în cadrul derivării verbale românești, ceea ce limitează sfera verbelor cu o structură semică combinată.

Descriind diverse acte de deplasare, vorbitorii limbii române sînt nevoiți să recurgă fie la un verb din categoria *A*, fie la un verb din grupul *B*. Datele statistice ne arată că în asemenea situații sînt preferate verbele din categoria *A* (verbele spațiale).

În dicționarul de frecvență al limbii române[36] în lista primelor 200 de cuvinte sînt cuprinse următoarele verbe de mișcare: *a veni* (51), *a aduce* (104), *a intra* (114), *a ajunge* (135), *a duce* (148), *a ieși* (166), *a pleca* (171), *a urma* (183). După cum se poate vedea, din cele 8 verbe mai frecvente în limba română, un număr de 6 lexeme aparțin categoriei *A* (verbe spațiale): *a veni, a intra, a ajunge, a ieși, a pleca, a urma.* Un verb are o structură semică combinată (*a aduce*) și un verb aparține clasei *B* (*a duce*).

Dicționarul de frecvență al limbii ruse[37] înregistrează printre primele 200 de cuvinte următoarele verbe de mișcare: *idti, pojti, prijti, vyjti, uxodit', ujti, projti.* Toate aceste verbe au o structură semică combinată: *idti*=„a merge pe jos+într-o anumită direcție", *pojti*=„a pleca+pe jos"; *prijti* „a sosi+pe jos"; *vyjti*=„a ieși+pe jos"; *uxodit'*=„a pleca+pe jos"; *ujti*=„a pleca+pe jos" cu valoare perfectivă; *projti* „a străbate, a acoperi, o anumită distanță+pe jos".

Verbele de mișcare românești au un caracter abstract, ele sînt mai „aerate" din punct de vedere semic, în comparație cu verbele rusești. De aici însă nu trebuie să tragem concluzia că în limba română actele de deplasare nu se reflectă în mod complet. Descrierea unui act extralingvistic nu se face numai prin intermediul lexemului verbal. Acesta este redat în mod complex, antrenînd toți factorii din propoziție. În limba română precizările locale sau cele calitative ale mișcării se fac prin intermediul determinanților contextuali (prepoziții, adverbe, complemente circumstanțiale etc.). Atunci

---

[36] Alphonse Juilland, P.M.H. Edwards, Ileana Juilland, *Frecvency Dictionary of Roumanian Words,* London—Paris, Mouton, 1965.

[37] E. Šteinfeldt, *Dictionnaire des fréquences de mots dans le russe d'aujourd'hui,* Moscova, 1962.

cînd este folosit un verb de mișcare „spațial" (*a ieși, a intra, a pleca, a veni* etc.), precizările privind modul de efectuare a deplasării pot fi exprimate prin intermediul unor determinanți circumstanțiali ai verbului (*pe jos, în fugă, repede, în zbor* etc.).

De exemplu:

Legče ptički ona [Mary] k nemu podskočila
(M. I. Lermontov, *Sob. sočinenij*, IV, p. 73).

Mai ușoară decît o păsărică veni *în fugă* lîngă el
(M. I. Lermontov, *Un erou al timpului nostru*).

Dacă în text este folosit un verb din categoria *B*, precizările locale sînt exprimate cu ajutorul adverbelor și prepozițiilor care introduc complementele circumstanțiale de loc:

Ona [devuška] vbežala k staruxe
(M. I. Lermontov, *Sob. socinenij*, IV, p. 62).

[Fata] fugi *în casă* la bătrîna
(M. I. Lermontov, *Un erou al timpului nostru*).

Examinînd un număr de 100 de exemple de traduceri a unor propoziții cu verbe de mișcare din rusă în română am putut constata că verbelor rusești cu o structură semică combinată în limba română le corespund de obicei verbe din categoria *A* (verbe spațiale). Circa 60% din verbele rusești cu o structură semică combinată sînt traduse în limba română cu verbe „spațiale" *a ieși, a intra, a veni* etc., 30% sînt exprimate prin verbe din categoria *B* (verbe care se referă la modul de deplasare), și numai 10% au o structură semică combinată. Preponderența verbelor din categoria *A* este un indiciu privind interesul pe care îl manifestă vorbitorii limbii române pentru exprimarea determinărilor spațiale ale acțiunii.

Prin mijloacele specifice pe care i le pune la dispoziție limba, *homo loquens* își dezvăluie din plin calitatea sa de *homo geometricus*. Coordonatele spațiale îl ajută să stabilească o ordine, să tranșeze limite în discontinuitatea lumii.

Scanned with OKEN Scanner

5. Determinările calitativ-cantitative în sfera semantică a verbului. Categoria modului de acţiune (Aktionsart)

Încărcătura informaţională a verbului este determinată într-o măsură considerabilă de numărul semelor care au în vedere modul de desfăşurare a acţiunii. Determinările calitativ-cantitative, combinate uneori cu anumite caracteristici temporale, pot constitui părţi componente ale sensului lexical sau să alcătuiască conţinutul unor categorii gramaticale ale verbului. Ele au în vedere caracterul rezultativ/nerezultativ al acţiunii, se referă la durata acţiunii (verbe durative, momentane), subliniază diverse momente în desfăşurarea acţiunii (acţiune inceptivă, acţiune finitivă), indică caracterul repetabil/nerepetabil al acţiunii, marchează intensitatea acţiunii, raportează acţiunea la subiect (acţiune colectivă, reciprocă) etc.

În limbile care posedă categoria gramaticală a aspectului verbal (germ. *Aspekt*, rus *vid*), o parte din determinările calitativ-cantitativ ale acţiunii sînt redate prin intermediul, formelor perfective şi imperfective ale verbului. De exemplu în rusă verbul perfectiv *rešil* „a rezolvat" în propoziţia *on rešil etu zadaču* exprimă o acţiune terminată, rezultativă, în timp ce perechea sa imperfectivă *rešal* „rezolva" *on rešal zadaču* „el rezolva problema", în funcţie de un context mai larg, arată o acţiune neîncheiată, durativă sau repetabilă.

Aspectul nu există în toate limbile ca o categorie morfologică bine delimitată în sistemul formelor gramaticale ale verbului. În această situaţie se află şi limba română, care nu dispune de forme speciale, perfective şi imperfective, la toate modurile şi timpurile verbale. Opoziţia dintre o acţiune perfectivă şi imperfectivă poate fi descoperită doar la timpul trecut[38], unde formele de imperfect (*scriam, citeam, vedeam* etc.),

[38] „Imperfectul exprimă o acţiune durativă nedeterminată, al cărei punct final nu e în nici un fel luat în consideraţie. Perfectul şi imperfectul se opun tocmai prin faza procesului pe care o pun în evidenţă: perfectul neglijează prima fază a desfăşurării acţiunii, exprimînd doar faza finală a acţiunii încheiate, prezentate sub forma rezultatului, pe cînd imperfectul prezintă acţiunea în faza desfăşurării, făcînd complet abstracţie de faza finală" (cf. Valeria Guţu-Romalo, *Repetiţia, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 491).

Scanned with OKEN Scanner

exprimînd de obicei o acţiune neterminată sau repetabilă, se opun perfectului compus (*am scris, am citit, am văzut*), perfectului simplu (*scrisei, văzui, citii*) sau mai mult ca perfectului (*scrisesem, citisem, cîntasem*), care exprimă de cele mai multe ori acţiuni perfective [39]. În felul acesta, se poate afirma că în limba română categoria aspectului este numai parţial gramaticalizată. În timp ce unii lingvişti vorbesc de existenţa aspectului verbal în limba română (G. Ivănescu [40]) ori de existenţa unor „rudimente" ale aspectului gramatical (Al. Rosetti [41], C. Poghirc [42], A. Zacordoneţ [43], Gh. Nedioglu[44],) alţii, dimpotrivă, sînt de părere că verbului românesc îi este străină categoria aspectului gramatical [45].

Fără a intra în amănuntele discuţiei privitoare la existenţa sau inexistenţa aspectului gramatical în limba română, ne exprimăm acordul cu punctul de vedere al acelor lingvişti care susţin că formele temporale ale limbii române servesc şi la redarea aspectului. Categoria „aspectualităţii", cuprinzînd diverse valori referitoare la modul de desfăşurare a acţiunii este o categorie universală, prezentă în orice limbă [47]. Ea poate fi redată prin mijloace gramaticale, mijloace lexicale sau sintactice. Ponderea acestor mijloace diferă de la o limbă la alta. În unele limbi, cum este rusa, în centrul categoriei aspectualităţii se află aspectul gramatical (germ. *Aspekt,* rus. *vid*). Dar formele aspectului gramatical nu acoperă în întregime spaţiul aspectualităţii. În rusă, ca şi în alte limbi care

---

[39] G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes* Mélanges linguistiques", Bucureşti, 1957, p. 42—43.

[40] G. Ivănescu *(p. cit.,* p. 57.

[41] Al. Rosetti, *Istoria limbii române,* Bucureşti, 1968, p. 305.

[42] C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română,* LR, II, 1953, nr. 6. p. 17—22.

[43] Gh. Nedioglu, *Aspectul verbal,* CV, IV, 1952, nr. 4, p. 11—14

[44] A. Zacordoneţ, *Problema existenţei aspectului verbal în limba română,* AUI, VII, 1961, p. 89—98.

[45] Andrei Mişan, *Categoria gramaticală, a aspectului,* II. *Există aspect verbal în limba română ?* , CL, XV, 1970, nr. 1, p. 143.

[46] Simeonov Yossif, *L'aspect verbal en tant que réalité abstraite de la langue,* în *„Le français moderne"*, Paris, 40, nr. 4, 1972, p. 300—312.

Scanned with OKEN Scanner

dispun de forme speciale pentru a reda valorile perfective și imperfective ale verbului, categoria aspectului gramatical este dublată și de existența așa-ziselor *aspecte lexicale*, pentru care se folosește termenul de *Aktionsart* (*mod al acțiunii*, rus. *sposob dejstvija*). Categoria de *Aktionsart* constă din grupări lexicale sau lexico-gramaticale ale verbelor, care conțin în sensul lor anumite referiri la modul de desfășurare a acțiunii. Ele arată începutul acțiunii (*a începe, a se porni*), faza de încheiere a acțiunii (*a termina, a isprăvi*), iterativitatea procesului (*a flutura, a clipi, a bombăni*), caracterul durativ al procesului (*a dura, a continua*) etc.

Modul acțiunii (*Aktionsart*) este o categorie specifică tuturor limbilor. De aceea, chiar și cei care neagă existența aspectului morfologic în limba română sînt de părere că ea dispune de *Aktionsart* [47]. Diversele valori ale modurilor acțiunii, ca și procedeele folosite pentru redarea lor, nu au constituit pînă în prezent la noi obiectul unei cercetări speciale. În continuare, vom analiza unele dintre modurile acțiunii specifice verbului românesc, căutînd să desprindem mijloacele la care recurge limba română pentru a marca valorile ce alcătuiesc vastul cîmp al aspectualității prezent în orice limbă.

1. **Modul de acțiune inceptiv**, denumit uneori aspect *incoativ* sau *ingresiv* [48], caracterizează verbele care conțin o indicație privind faza inițială a acțiunii. Valoarea inceptivă este o parte integrantă a sensului unor verbe care arată trecerea de la starea de repaus la acțiune: *a începe, a (se) porni, a (se) urni, a (se) declanșa, a (se) stîrni, a (se) dezlănțui, a se ivi, a debuta* etc.

Limba română nu dispune de prefixe speciale care să exprime începutul acțiunii. Uneori această funcție se atribuie prefixului *în- (îm-)* [49]. În realitate, sînt foarte rare verbele la care acest prefix are o valoare inceptivă, cum ar fi: *a îmboboci,*

---

[47] Andrei Mișan, *op. cit.*, p. 143.

[48] În legătură cu terminologia folosită în cadrul aspectologiei, vezi J. S. Maslov, *Sistema osnovnyx ponyjatij i terminov slavjanskoj aspektologii*, „Voprosy obščego jazykoznanija", Leningrad, 1965, p. 70—79.

[49] Andrei Mișan, *Problema prefixelor „aspectuale" în limba română*, CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 108.

a înflori. În mod obișnuit prefixul *în-* are o valoare eventivă, indicînd trecerea dintr-o stare în alta (*a îmbătrîni, a îngheța, a întineri* etc.) sau determinarea unei stări (*a înfricoșa, a îngrășa, a înmuia* etc.).

Mijlocul cel mai important de exprimare a începutului acțiunii în limba română îl constituie expresiile analitice formate cu ajutorul semiauxiliarelor de aspect [50] *a începe, a se apuca, a se porni, a se pune*, însoțite de un verb la infinitiv, conjunctiv sau supin:

„Iar ceru-n c e p e a r o t i/În locul unde piere“ (Eminescu)

„S-aruncă în mare și- n c e p u s ă-n o a t e“ (Eminescu)

„Dragoș d ă d u s ă c o b o a r e scara, dar iute o sui înapoi, căci Geoiana era cît pe ce să-l umfle în coarne“ (Hogaș)

„Niște femei p o r n i r ă s ă ț i p e“ (Rebreanu)

„Lumea toată, de la mare pîn'la mic, a p o r n i t s ă r ă p ă i e din palme“ (Caragiale)

„Ea se p u s e p e g î n d u r i și î n c e p u a p l î n g e“ (Alecsandri)

„A p u c a s e a c î n t a găina în casa lui...“ (Creangă)

Un rol important în exprimarea diverselor nuanțe aspectuale ale acțiunii îl au locuțiunile și expresiile idiomatice [51], care au o mare frecvență în diversele stiluri ale limbii române. Printre expresiile verbale cu valoare inceptivă putem cita: *a da în clocot, a da în copt, a da în pîrg, a da frunză, a da puful, a da lacrimile, a da sîngele; a se prinde la vorbă, a se prinde la ceartă, a se prinde la trîntă; a se pune pe treabă, a se pune pe lucru, a se pune pe plîns, a se pune pe gînduri; a-și lua zborul, a lua ființă, a o lua la fugă; dă să plece, a se da în vorbă cu cineva* etc.

2. **Modul de acțiune finitiv (terminativ, rezultativ)** se opune modului inceptiv, întrucît arată faza finală a proce-

---

[50] C. Dimitriu, *Observații în legătură cu verbele semiauxiliare de aspect*, LR, 1967, nr. 4, p. 297—303; D. Irimia, *Semiauxiliarele*, ALIL, 1970, XXI, p. 79—96; P. Dumitrașcu, *În legătură cu predicatul multiplu și cel complex*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 59—66.

[51] Florica Dimitrescu, *Asupra caracterului impersonal și aspectiv al locuțiunilor verbale*, SCL, VIII, 1957, nr. 2, p. 151—157.

Scanned with OKEN Scanner

sului exprimat prin verb. Lexemele verbale care aparţin modului de acţiune finitiv pot exprima diferite nuanţe de realizare a acţiunii. Verbul *a termina* şi sinonimele sale *a sfîrşi, a isprăvi, a găti* (reg.), *a epuiza, a mîntui, a încheia,* ca şi locuţiunile *a duce la bun sfîrşit, a duce pînă la capăt* arată o nuanţă rezultativă. Acţiunea verbului nu poate fi continuată, deoarece şi-a atins scopul pentru care a fost iniţiată.

Un alt grup de verbe aparţinînd modului finitiv indică doar sfîrşitul acţiunii, fără a sublinia rezultatul ei: *a înceta, a conteni, a (se) opri.* O valoare finitivă au şi verbele care arată trecerea de la mişcare la repaus: *a (se) opri, a stopa, a staţiona, a ateriza, a ameriza* etc.

Ca şi în cazul modului de acţiune inceptiv, pentru exprimarea valorii finitive, limba română foloseşte cu precădere mijloace analitice. Terminarea acţiunii se exprimă prin intermediul predicatelor compuse, formate din semiauxiliarele de aspect *a termina, a sfîrşi, a înceta, a încheia, a găti,* urmate de un verb la modul infinitiv, conjunctiv sau supin:

„Ochii ei, două izvoare secate, **încetase de a mai vărsa lacrimi**" (M Eminescu)

„Cum **a sfîrşit de zis** aceste, deodată s-a stîrnit un vînt năpraznic..." (I. Creangă)

„Şede moş Nichifor aşa pe gînduri, pînă-şi **găteşte de băut** luleaua" (I. Creangă)

3. **Modul de acţiune iterativ** (frecventativ) caracterizează verbele care exprimă acţiuni repetate la anumite intervale de timp. Iterativitatea acţiunii este una din valorile imperfectului românesc: *el* **deschidea** *mereu uşa; tot timpul* **repeta** *acelaşi cuvînt.*

La unele verbe ideea iterativităţii acţiunii este parte integrantă a sensului lexical, fără a fi marcată formal. Iterative, din punct de vedere semantic, sînt verbele care exprimă acţiuni compuse din mai multe faze sau din subacte succesive. Ele arată sunete repetate la un anumit interval de timp (*a bocăni, a ciocăni, a ciripi, a chiţcăi, a hămăi, a zăngăni, a cotcodăci, a clănţăni, a chicoti, a tropoti* etc.) sau indică mişcări repetate (*a clipi, a flutura, a tremura, a oscila, a (se) clătina, a pendula* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Verbele iterative se pot opune clasei verbelor semelfactive, care reprezintă acțiunea ca un act singular. De exemplu, în limba rusă opoziția *acțiune iterativă — acțiune semelfactivă* este redată prin intermediul sufixelor *-at'/-nut'*: *maxat' — maxnut'* „a face semn cu mîna". În limba română opoziția dintre o acțiune iterativă și o acțiune semelfactivă se exprimă de regulă prin procedee morfologice. La timpul prezent sau la imperfect verbele respective indică de regulă acțiuni iterative; formele perfectului simplu, perfectului compus sau mai mult ca perfectului sînt specializate cu precădere în exprimarea acțiunilor semelfactive. De exemplu:

Iterativ	Semelfactiv
Ochii ei albaștri străluceau mai tare și c l i p e a u ca loviți de o rază de soare (Eminescu P. L., 49)	El c l i p i cu ochii, ea redevenise umbră simplă (Eminescu, P. L. 45)
Brazii s u s p i n a u/Și a lor crengi le c l ă t i n a u (Alecsandri P. II, 186).	A m c l ă t i n a t din cap: socoteam că l-am pus la încurcătură (Sadoveanu, O., II, 43.)
Un țap ... scutura din cap și s t r ă n u t a disperat (Hogaș, M. N, 201).	Nu știu cum s-a făcut, că ori chersinul a crăpat ori cumătrul a s t r ă n u t a t (Creangă, P. 24.).

4. **Modul de acțiune anticipativ** este strîns legat de latura temporală a proceselor. Verbele cu această valoare indică o acțiune care se petrece înaintea unei alte acțiuni sau anticipează momentul firesc în care trebuia să aibă loc acțiunea denumită de verb. Anterioritatea acțiunii este marcată în structura verbelor românești prin intermediul prefixului *pre-*: *a preaviza, a precalcula, a preceda, a precugeta, a predestina, a predetermina, a prefigura, a pregăti, a preîntîmpina, a premerge, a prenota, a presimți, a prevedea, a preveni, a prevesti, a prezice*[52] etc.

---

[52] I. Rizescu, *Prefixul pre- în limba română*, în SMFC, I, 1959, p. 12—13.

5. **Modul de acțiune intensiv** reunește verbele care conțin în sfera lor semantică o notă privind caracterul intensiv al acțiunii denotate.

Trăsăturile semantice „intens"/„neintens" stau la baza unui număr însemnat de opoziții sinonimice : *a lovi — a izbi, a ruga — a implora, a striga — a țipa* etc. La aceste verbe semul intensității nu este exprimat în mod explicit. În limba română există și unele verbe care conțin în structura lor morfologică un indice privitor la intensitatea acțiunii. Avem în vedere verbele formate cu ajutorul prefixului *supra-*, care acordă verbului o nuanță intensiv-saturativă : *supraaglomera, supraîncălzi, supradota, supraevalua, suprasolicita* etc.

Valoarea intensivă se combină uneori cu sensurile altor moduri ale acțiunii. Astfel, cu ajutorul unor expresii și locuțiuni verbale poate fi exprimată o declanșare bruscă și intensă a acțiunii : *a izbucni în plîns, a izbucni în rîs.* Acțiunea intensivă și durativă, în același timp, se redă frecvent prin procedeul reluării verbului : *plînge, plînge* ; *lucrează, lucrează*; *țipă, țipă* etc.[53] De exemplu : „Îmi păru bine de astă întîmplare, și așa noi m e r s e r ă m, m e r s e r ă m, zi de vară pînă-n seară, și ajunserăm la o poiană, unde maserăm peste noapte" (P. Ispirescu) ; „Ei f u g e a u ... f u g e a u prin noaptea pustie și rece" (M. Eminescu).

6. **Modul de acțiune reversiv (reduplicativ)**, neidentificat pînă în prezent în lucrările despre aspect, ocupă un loc important în sistemul verbului românesc. Verbele reversiv-reduplicative conțin în sfera lor semantică o indicație cu privire la faptul că acțiunea denotată în temă este o reeditare, o reluare a unei acțiuni efectuate anterior. Valoarea reversivă este marcată prin intermediul prefixului *re-*, morfem extrem de productiv în limba română, care conferă verbului sensul „a face din nou" : *a reabona, a reacoperi, a reactiva, a readuce, a reafirma, a realege, a realimenta, a reaprinde, a reveni* etc.[54]

Repetarea acțiunii, în vederea obținerii unui alt rezultat, se poate exprima și cu ajutorul prefixului *pre-* : *preface, preschimba, preînnoi* etc.

---

[53] V. Guțu-Romalo, *Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*, SCL, XI (1960), p. 485—493.

[54] Gh. Bulgăr, *Prefixul re- (ră-)*, în SMFC, **II**, 1960, p. 73—74.

Scanned with OKEN Scanner

7. **Modul de acțiune reciproc** este specific verbelor care indică acțiuni efectuate de minimum două subiecte. Ambele subiecte inițiază împreună acțiunea și îi suportă în același timp efectele. În limba română există cîteva modalități de exprimare a modului de acțiune reciproc. Cel mai important dintre ele îl constituie procedeul atașării la un verb activ sa morfemului reflexiv cu valoare reciprocă: *a îmbrățișa — e îmbrățișa, a săruta — a se săruta, a saluta — a se saluta* etc.*a*

Modul de acțiune reciproc poate fi exprimat și prin procedee prefixale. Sens reciproc au următoarele prefixe: *co-, con-* (*coabita, coaliza, colabora, conlucra, concura*), *într-, inter-* (*a se întrevedea, a interacționa, a se întrepătrunde, a se întreține* etc.).

Valoarea reciprocă a verbelor se exprimă sintactic prin folosirea unor complemente sociative: *a se consulta* **cu cineva**, *a se înțelege* **cu cineva**, *a se întrece* **cu cineva** etc.

8. **Modul de acțiune augmentativ** este specific verbelor care exprimă procese ce se intensifică în cursul desfășurării lor. În timpul cît durează procesul, are loc o acumulare treptată de energie care la un moment dat atinge o tensiune mult mai mare decît cea inițială. Modul de acțiune augmentativ în limba română nu este marcat prin mijloace formale. Valoarea augmentativă este o parte integrantă a sensului unor verbe ca: *a (se) intensifica, a (se) înteți, a (se) întărîta, a (se) îndîrji, a (se) înfoca, a (se) înverșuna* etc.

Un subsistem specific, legat de categoria modului acțiunii, îl găsim în unele graiuri ale limbii române. Astfel, în subdialectul bănățean există un număr însemnat de formații prefixale cu valoare aspectuală pe care nu le posedă limba literară[55]. Prefixul *do* (*a doajunge, a dogăta, a domînca, a domulge* etc.) exprimă o acțiune finitiv-rezultativă. Prefixul *pro-* (*a proafla, a proface, a proîncepe, a prosocoti* etc.) are un sens reduplicativ, indicînd repetarea acțiunii.

---

[55] Maria Clopoțel, *Despre „aspectul" verbal în graiurile bănățene*, St.UBB, Series Philologia, fasc. 1, 1964, p. 122—128; I. Rizescu, *Prefixele regionale dacoromânești ză- și do-*, SMFC, IV, 1967, p. 31—36; Andrei Mișan, *Problema prefixelor „aspectuale" în limba română*, CL, **XVIII**, 1973, nr. 1, p. 101—111.

Scanned with OKEN Scanner

VERBELE DE DEVENIRE

1. Devenirea ca formă specifică a procesualităţii

Verbele de devenire (fr. **les verbes de devenir**), denumite uneori şi *verbe eventive*, reprezintă o categorie semantică distinctă în sistemul semnificaţiilor verbale din orice limbă. Prin specificul procesului denotat, verbele de devenire se opun, pe de o parte, verbelor de acţiune, iar, pe de altă parte, verbelor de stare. Ele exprimă procese de transformare a calităţilor obiectelor lumii materiale, care, în totalitatea lor, reprezintă procesul continuu al evoluţiei. Devenirea este forma procesualităţii care se înscrie ca o secvenţă pe curba dezvoltării, situîndu-se între cauză şi efect, între o acţiune cauzată şi cauzatoare şi o stare ce rezultă de pe urma desfăşurării procesului.

Devenirea, ca formă specifică a procesualităţii, se caracterizează prin aceea că schimbarea, transformarea, evoluţia sînt concepute ca procese imanente ale substanţelor, ca procese noninstrumentale şi intranzitive. Procesele denotate prin verbele de devenire nu părăsesc sfera subiectului. Deşi se află în centrul procesului, subiectul verbelor de devenire nu este nici subiect activ, dar nici obiect pasiv. Nonactanţa subiectului verbelor de devenire (cf. *oamenii îmbătrînesc; iarba înverzeşte; lumea evoluează*) se manifestă în faptul că el nu poate interveni în desfăşurarea procesului. Dar, în acelaşi timp, el nu este un simplu obiect supus acţiunii efectuate de altcineva, cum se întîmplă cu subiectul construcţiilor pasive (*casa se construieşte de muncitori*). Subiectul verbelor de devenire poate fi considerat *subiect al autotransformării noninstrumentale.*

Prin natura procesului exprimat, verbele de devenire ocupă un loc intermediar între categoria verbelor de acţiune şi categoria verbelor de stare. Ele se aprcpie de verbele acţiunii

Scanned with OKEN Scanner

prin faptul că exprimă procese, avînd o anumită finalitate, o limită internă. De pe urma procesului rezultă o nouă stare, o altă calitate a subiectului. Dar devenirea este un proces noninstrumental și intranzitiv. De aceea, principala deosebire dintre verbele de devenire și cele de acțiune constă în faptul că primele nu pot avea pe lîngă ele un complement cu valoare de obiect. Verbele de devenire sînt i n t r a n z i t i v e, prin excelență.

Caracterul nonactant al subiectului apropie verbele de devenire de verbele care exprimă stări. Totuși, procesele de devenire posedă anumite tensiuni interne, ele au un caracter evolutiv-dinamic, arătînd transpunerea subiectului din starea *A* în starea *B*. De exemplu, *a adormi* înseamnă trecerea dintr-o stare de veghe în stare de somn. Verbele de stare (*a boli, a dormi, a ședea*) exprimă procese lipsite de perspectivă, egale cu ele însele pe toată durata desfășurării lor în timp, procese lipsite de o limită internă. Această deosebire privind natura procesului se concretizează în imposibilitatea verbelor stării de a se asocia cu ideea unei acțiuni terminate. Ele nu se pot îmbina cu adverbele care subliniază valoarea perfect-rezultativă a procesului, dar pot primi determinări referitoare la caracterul durativ al procesului (*continuă să șadă, șade toată ziua* etc.). Verbele de devenire sînt compatibile cu aspectul (*Aktionsart*) perfectiv: *el a îmbătrînit* d e t o t; cîmpul a *înverzit* c o m p l e t etc.

Ideea transpunerii subiectului dintr-o stare în alta (devenirea) poate fi redată în limbă fie printr-un predicat sintetic de devenire, exprimat printr-un lexem verbal cu sens eventiv (*a îmbătrîni, a îngălbeni, a se îmbolnăvi, a orbi* etc.), fie printr-un predicat analitic (*a deveni bătrîn, a se face galben, a cădea bolnav, a rămîne orb* etc.).

Predicatul analitic de devenire se exprimă printr-o construcție alcătuită din semiauxiliarul *a deveni* sau un echivalent al său (*a se face, a rămîne, a se transforma* etc.) însoțite de un adjectiv sau substantiv ce exprimă noua calitate pe care o capătă subiectul. De exemplu:

„Mintea mea d e v i n e c l a r ă, ca o bucată de soare“ (M. Eminescu, P. L., 85);

„Acolo am fost mic și acolo a m d e v e n i t m a r e, m-am născut acolo și acolo am trăit“ (T. Arghezi, P. T., 145);

Scanned with OKEN Scanner

„Profesorii r ă m î n î n c r e m e n i ţ i cînd răspunde el"
(T. Popovici, S., 83).

Semiauxiliarul (semicopulativul) *a deveni* în componenţa unui verb analitic de devenire exprimă ideea abstractă a devenirii, fără a specifica natura concretă a modificării. Noua calitate pe care o capătă subiectul este redată cu ajutorul elementului nominal. Ca echivalente funcţional-semantice ale verbului *a deveni* se folosesc şi verbele: *a ajunge, a se face, a se preface, a se preschimba, a se schimba, a se transforma*; *a căpăta, a dobîndi, a primi*; *a rămîne* etc. Fiecare din aceste verbe individualizează şi concretizează procesul devenirii, subliniind anumite particularităţi ale modului de desfăşurare a transpoziţiei calitative.

a) Semicopulativul *a ajunge,* în componenţa unui predicat de devenire, accentuează caracterul rezultativ al procesului:

„Ei speră/C-a j u n g î n d cîndva m i n i ş t r i le-a deschide carieră" (M. Eminescu, O. I, 137);

„Cînd v e i a j u n g e şi tu odată t a r e şi m a r e"
(I. Creangă, P. 223).

b) Verbul reflexiv *a se face* în structura predicatului de devenire analitic îşi pierde valoarea sa cauzativă şi funcţionează ca sinonim al verbului *a deveni*:

„De ce creştea copilul, de-aceea s e f ă c e a m a i i s t e ţ
(P. Ispirescu, L., 2);

„Nici f r u m o s pînă la douăzeci de ani, nici c u m i n t e pînă la patruzeci nu m-am f ă c u t" (I. Creangă, A., 71).

Verbul *a se face* intră în componenţa unui număr mare de locuţiuni şi expresii cu valoare eventivă: *a se face bine, a se face ghem, a se face foc şi pară, a se face o apă şi un pămînt, a se face Dunăre turbată, a se face profesor, a se face inginer* etc.

c) Verbele *a lua, a dobîndi, a căpăta* funcţionează şi ele în componenţa predicatului analitic de devenire, accentuînd ideea de completare sau adăugire. În acord cu sensul lor de bază, verbele amintite mai păstrează amprenta unei „activităţi" a subiectului în vederea obţinerii noii calităţi. Funcţia lor semicopulativă este mai evidentă atunci cînd subiectul este exprimat printr-un substantiv neînsufleţit:

Scanned with OKEN Scanner

„Strămoșescul său palat l u ă o n o u ă f o r m ă“

(C. Negruzzi, S., I, 72);

„Dărăpănătura aceasta ... d o b î n d e a în bătaia lunii c e v a t a i n i c“

(M. I. Caragiale, C., 127).

d) Verbul *a rămîne* exprimă ideea unei deveniri de pe urma căreia se ajunge la un rezultat nedorit: *a rămîne orfan, a rămîne văduv(ă), a rămîne schilod, a rămîne orb/mut/surd* etc,. Atunci cînd este însoțit de prepoziția *fără*, el indică o transformare regresivă legată de pierderea unei calități sau a unei părți: *a rămîne fără speranță, a rămîne fără un ochi, a rămâne fără părinți* etc. Privarea subiectului de o anumită calitate se redă și prin expresia analitică formată cu ajutorul verbului *a pierde*: *a-și pierde echilibrul — a se dezechilibra, a-și pierde valoarea — a se devaloriza, a-și pierde speranța — a despera, a-și pierde cumpătul — a se descumpăni* etc.

e) Verbele *a se preface, a se schimba, a se preschimba, a se transforma,* spre deosebire de verbele *a deveni* sau *a se face,* exprimă, în anumite situații, procese de devenire, fără a cere o complinire printr-un component nominal. Ele subliniază caracterul radical al modificărilor:

„Înțelesul general al legendei s - a p r e s c h i m b a t”

(Al. Odobescu, S., I, 210);

„Trec vremile și cu ele s e s c h i m b ă și oamenii”

(D. Anghel, Pr., 107).

În mod obișnuit, ele sînt însoțite de un substantiv precedat de prepoziția *în*, alcătuind împreună cu acesta o unitate semantico-sintactică:

„Palatul s-a s c h i m b a t î n sărăcăciosul b o r d e i al moșneagului“

(I. Creangă, P., 89);

„Ca duhovnic prea cucernic, el doar suflete culege“; Dar cînd a cules destule, papa s e p r e s c h i m b ă - n r e g e”

(Davila, V. V., 55);

„Pădurile s e s c h i m b a r ă î n c î m p i i“

(P. Ispirescu, L., 9).

Analitismul joacă un rol foarte important în redarea proceselor de devenire. Majoritatea verbelor de devenire din limba română pot fi înlocuite printr-o construcție analitică avînd același sens sau un sens foarte apropiat : *a se înroși — a se face roșu, a se sensibiliza — a deveni sensibil, a se îngroșa — a deveni mai gros* etc.

Posibilitatea înlocuirii verbelor de devenire printr-o construcție analitică formată din *a deveni* (*a se face, a ajunge, a rămîne* etc.) urmat de un adjectiv sau substantiv, este de fapt criteriul operațional de delimitare a acestei clase semantice de alte categorii de verbe.

Grupul verbelor de devenire, deși nu formează o categorie morfologică, manifestă totuși anumite semne sau tendințe spre gramaticalizare. În centrul cîmpului verbelor de devenire se află verbele reflexive, cunoscute sub denumirea de *reflexive eventive*[1] : *a se calma, a se întrista, a se înroși, a se înrăutăți* etc.

Autorii *Gramaticii Academiei* au adoptat o soluție justă propunînd excluderea eventivelor din cadrul categoriei diatezei. Nu este însă suficient de clară argumentarea acestei soluții. Se afirmă, pe bună dreptate, că eventivele reflexive „care arată că subiectul se transpune în altă stare decît cea în care se găsea, „nu sînt legate în mod obligatoriu de pronumele reflexive. Astfel, verbe ca : *a paraliza* „a deveni paralitic" sînt eventive fără pronume reflexiv și există numeroase formații paralele, cu și fără pronume reflexive, care au sens eventiv indiferent de faptul că sînt pronominale sau nu : *a îngălbeni — a se îngălbeni, a se înțepeni — a înțepeni, a se înnopta — a înnopta*"[2]. În aceste condiții, era firesc să se admită că eventivele nu se încadrează în categoria gramaticală a diatezei, ci reprezintă un grup semantic aparte în ansamblul verbelor reflexive. *Gramatica Academiei* însă propune o soluție contradictorie și oscilantă, considerînd că verbele eventive se identifică cu verbele reflexive dinamice (*a se îngălbeni, a se întrista*), cu verbele pronominale obiective

(*Ipate* **se îmbogățise** *însutit și înmiit.* (Creangă, P. 135),

cu verbele pasive (*haina* **se strîmtează** *de croitor*) sau cu

[1] Al. Graur, *Les verbes „réfléchis" en roumain*, BL, 1938, p. 65—68.
[2] *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. 1, p. 211.

Scanned with OKEN Scanner

reflexivele impersonale (*se înserează*). În felul acesta, eventivele, de fapt, nu sînt excluse din diateză, ci doar redistribuite între diverse valori ale diatezei reflexive.

Credem că argumentul principal care pledează în favoarea excluderii eventivelor din categoria diatezei este lipsa identității dintre sensul lexical al verbului activ și derivatul său reflexiv cu valoare eventivă. Spre deosebire de perechile *a spăla — a se spăla, a pieptăna — a se pieptăna*, la care morfemul reflexiv modifică numai orientarea acțiunii în raport cu subiectul gramatical, opozițiile dintre verbele *a întrista* (pe cineva) — *a se întrista* „a deveni trist" *a înroși* (fierul) — *a se înroși* „a se face roșu", *a înveseli* (pe cineva) — *a se înveseli* „a deveni vesel" sînt de natură semantică. Verbul activ tranzitiv indică o acțiune de modificare, avînd un caracter factitiv-cauzativ, în timp ce derivatul său reflexiv exprimă un proces netranzitiv, o trecere de la o calitate la alta.

Marea masă a verbelor de devenire sînt reflexive, derivate de la verbe tranzitive cu valoare factitivă. Ca și factitivele, ele implică în sensul lor valoarea elementului nominal cuprins în tema verbului : *a se adînci* „a se face mai adînc", *a se înăspri* „a deveni (mai) aspru", *a se îngălbeni* „a deveni galben", *a se îngusta* „a se face mai îngust" etc. În general, se poate afirma că orice verb cu valoare factitivă, derivat de la un adjectiv sau substantiv, prin adăugarea morfemului reflexiv capătă un sens eventiv.

În categoria eventivelor intră și un număr însemnat de verbe active : *a adormi, a albi, a ameți, a amuți, a amurgi, a cheli, a chiorî, a îngheța, a înflori, a înlemni, a înțepeni, a înnegri, a învia, a putrezi, a rugini, a sărăci, a slăbi, a seca, a spori, a surzi, a turba, a văduvi* etc. Numai un număr limitat dintre aceste verbe sînt eventive prin excelență. Printre verbele la care valoarea eventivă constituie sensul de bază sau unicul sens al verbului putem cita : *a încremeni, a înflori, a înfrunzi, a înlemni, a înmărmuri, a înmuguri, a întomna, a înțeleni.* Celelalte verbe eventive nereflexive reprezintă numai unul din sensurile verbului polisemantic. Valoarea eventivă este un sens care se îmbină în structura semantică a aceluiași lexem verbal cu un sens factitiv sau cu un sens de stare. Verbele care includ în sfera lor semantică valorile factitive și eventive

Scanned with OKEN Scanner

(*a înroşi* „a face roșu“ — *a înroşi* „a deveni roșu“, *a înnegri* „a face să devină negru“ — *a înnegri* „a deveni, a se face negru“) alcătuiesc un microsistem specific în cadrul polisemiei verbale (vezi cap. V).

Mai rare sînt cazurile în care unul și același lexem verbal îmbină în structura sa un sens eventiv și un sens specific verbelor de stare. Acest tip de polisemie se întîlnește mai frecvent la verbele derivate de la adjective cromatice. De exemplu :

Devenire	Stare
Pînzele să n u a l b e a s c ă, Ci mai rău să î n n e g r e a s c ă (Teodorescu, P. P., 559)	Pe tăpșanurile cu iarbă a l b e a omătul nou (Sadoveanu, F. J., 442).
Laptele se a l b ă s t r e ș t e cînd îl subțiem cu apă (DLRLC)	Departe, departe în fund a l b ă s t r e ș t e un șir dințat de coline (Rebreanu, N., 116.

2. Spectrul semantic al verbelor de devenire

Partea cea mai însemnată a verbelor de devenire o formează derivatele de la teme nominale cu ajutorul prefixului *în-(îm-)*. Ele exprimă diverse procese de modificare a stărilor din natură (*a înflori, a înfrunzi, a înmuguri, a (se) înnopta, a (se) înnora, a (se) însera, a putrezi, a rugini* etc.), schimbări ale aspectului cromatic (*a albi, a (se) înroși, a (se) înverzi, a îngălbeni, a (se) învineți* etc.), diverse modificări în stările fizice și psihice ale omului (*a ameți, a amuți, a se îmbolnăvi, a încărunți, a se îndîrji, a se îndurera, a se îngrozi, a înnebuni, a se înrăi, a se însănătoși, a se însufleți, a se întrista, a întineri, a se înveseli* etc.)[3].

[3] Flora Șuteu, *Prefixul în-/în-*, în SMFC, II, 1960, p. 51—52.

Structura semică a verbelor eventive este relativ simplă în comparaţie cu diversitatea de valori incluse în sfera semantică a verbelor de acţiune.

Dintre trăsăturile semantice cu un caracter mai general, prezente în sensul verbelor eventive, putem nota următoarele:

D_1 — **dezvoltare în sens pozitiv.** Constă în dobîndirea unei anumite însuşiri în plus faţă de cele pe care subiectul le-a posedat în trecut. Procesul de augmentare poate afecta latura cantitativă a subiectelor (*a creşte, a se dubla, a se înmulţi, a se înzeci, a se însuti, a se mări* etc.), latura lor calitativă (*a se îmbunătăţi, a se ameliora, a se înveseli, a se maturiza* etc.) sau se referă la o evoluţie generală (*a evolua, a progresa, a avansa, a propăşi* etc.).

D_2 — **involuţie.** Verbele arată o pierdere a calităţii preexistente, o descreştere numerică (*a descreşte, a se împuţina, a se micşora, a se reduce* etc.), privarea de o anumită calitate (*a se decolora, a degenera, a se demineraliza* etc.) sau o involuţie generală (*a regresa, a degrada, a decădea* etc.).

Semele D_1 şi D_2 alcătuiesc opoziţii semantice care grupează verbele de devenire în serii antonimice: *a albi— a înnegri, a creşte — a descreşte, a îmbătrîni — a întineri, a se îmbogăţi —a săraci, a se îmbolnăvi — a se însănătoşi, a se încălzi — a se răci, a înfrunzi — a se desfrunzi, a se îngroşa — a se subţia, a se îngrăşa —a slăbi, a se înmulţi — a se împuţina, a se înnora — a se însenina* etc. Semele D_1 şi D_2 pot fi marcate în structura morfologică a verbului prin intermediul prefixului. Trecerea la o nouă stare, dobîndirea unei calităţi noi este redată în limba română prin intermediul prefixului *în- (îm)-*, iar ideea privării, a pierderii calitative se exprimă cu ajutorul prefixelor *de-* sau *dez- (des-)*: *a înfrunzi — a (se) desfrunzi, a amorţi — a (se) dezamorţi, a (se) încuraja — a se descuraja, a se încreţi — a se descreţi, a îngheţa — a se dezgheţa* etc.

D_3 — **redevenire.** Este un proces de revenire la o stare preexistentă care, la un moment dat, a fost pierdută, anulată. Această trăsătură semantică se exprimă cu ajutorul prefixului reversiv *re-*: *a reînverzi, a reînflori, a reîntineri, a reînvia, a renaşte, a se restabili* etc.

Nr. 182499

Scanned with OKEN Scanner

D_4 — **devenire absolută.** Este o transformare radicală a calităţii, o trecere într-o stare calitativ nouă, prin anularea totală a calităţii preexistente procesului. De exemplu, verbele de devenire cromatice presupun înlocuirea unei culori prin alta. Cînd zicem că *cineva sau ceva s-a înnegrit*, înseamnă că pînă atunci avea o altă culoare, eventual, albă.

D_5 — **devenire relativă.** Constă în augmentarea sau diminuarea unei calităţi preexistente procesului. Verbele cu acest sens pot fi identificate prin descompunerea sensului lor într-o expresie analitică. În acest caz, ele sînt echivalente cu o construcţie alcătuită din verbul semicopulativ *a deveni* (*a se face*) urmat de un adjectiv la gradul comparativ : *a se îndesi — a se face mai des, a se îmbunătăţi — a deveni mai bun, a se îngreuna — a se face mai greu, a se îngroşa — a se face mai gros, a se mări — a se face mai mare, a se micşora — a se face mai mic* etc.

3. Opoziţia **factiv / eventiv** în structura semantică a verbului

Termenul *verb factitiv* (*cauzativ*) este folosit în mod obişnuit în lingvistică pentru a denumi o categorie a verbelor tranzitive, înzestrate cu un indice formal (terminaţie, sufix, prefix, etc.), care le conferă sensul de „a face, a determina pe cineva să efectueze acţiunea denotată prin tema verbului“ [4]. În limbile ugro-finice, uralo-altaice, într-o serie de limbi africane verbele cauzativ-factitive, dispunînd de forme speciale în paradigma de conjugare a verbului, reprezintă clase morfologice care au un rol important în sistemul semnificaţiilor verbale [5].

Verbele cauzativ-factitive derivă de regulă de la verbe de acţiune, devenire sau stare, alcătuind cu acestea din urmă opoziţii semantico-gramaticale. De exemplu, în maghiară : *buk* „a cădea“ —*buktat* „a face să cadă“, în arabă : *sakata* „a

[4] J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, ed. a III-a Paris. 1951,

[5] *Tipologija kauzativnyx konstrukcij. Morfologičeskij kauzativ*, Leningrad, 1969.

Scanned with OKEN Scanner

tăcea" — *'askata* „a face să tacă, în georgiană: *icinis* „rîde" — *acinebs* „face să rîdă", în suahili: *chaka* „a îmbătrîni" — *chakaza* „a face să îmbătrînească" etc.

Verbele cauzativ-factitive au avut în trecut un rol important în sistemul verbal al limbilor indo-europene. Se presupune că indo-europeana comună a posedat sufixul **-eie̯* — cu ajutorul căruia se puteau deriva forme factitiv-cauzative de la temele verbelor tranzitive sau intranzitive (medii) [6]. Urmele sufixului *-eie̯* le găsim în sanscrită, unde un verb ca *vártayati* „a face pe cineva să se învîrtă" se opune intranzitivului *vártate* „a se învîrti", în gotică la perechile de verbe de tipul *forjan* „a pune pe cineva să meargă" — *faran* „a merge".

Prezența formativului *-eie̯-* în structura temelor verbale moștenite din indo-europeana comună explică o serie de alternanțe tematice din limbile moderne, care au păstrat urmele fostelor paradigme *verb necauzativ — verb cauzativ.* De exemplu, în germană: *setzen* „a ședea" — *sitzen* „a așeza", *trinken* „a bea" — *tränken* „a da de băut, a adăpa"; în engleză: *rise* „a se scula" — *raise* „a scula, a face să se scoale"; în rusă: *veselet'* „a deveni vesel" — *veselit'* „a face să devină vesel", *staret'* „a îmbătrîni, a deveni bătrîn"—*starit'* „a face să îmbătrînească" etc.

Descompunerea vechilor paradigme *factitiv—nefactitiv* în limbile moderne a mers pe două căi. Pe de o parte, funcția de a exprima această opoziție a fost preluată de formele diatezelor. Astfel, deosebirea dintre diateza activă și diateza reflexivă este frecvent legată de opoziția dintre un verb cu valoare factitiv-cauzativă și un verb cu sens necauzativ: *a așeza — a se așeza, a îmbăta — a se îmbăta, a trezi — a se trezi* etc.. Pe de altă parte, toate limbile indo-europene moderne manifestă tendințe pronunțate spre lexicalizarea acestei opoziții, prin faptul că recurg fie la mijloace pur lexicale (*a fugi — a fugări, a așeza — a ședea, a aprinde — a arde*), fie la procedee analitice *a rîde — a face să rîdă, a plînge — a face să plîngă*). După cum remarcă *Gramatica Academiei*, „în limba română există numai urme de verbe cauzative formate cu ajutorul prefixelor: *a*

---

[6] J. Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen,* Wroclaw, 1956, p. 87—88 Zbigniew Golab, *The Grammar of Slavic Cauzatives,* American, Contributions to the Sixth International Congress of Slavists, Praga, 1968 (extras), p. 4.

Scanned with OKEN Scanner

aşeza „a face pe cineva să şadă“ (*am aşezat copilul pe scaun*), *a adormi* „a face pe cineva să doarmă“ (*mama îşi adoarme copilul*)“[7].

Într-un articol consacrat verbelor factitiv-cauzative româneşti, Rita Chiricuţă-Marinovici face constatarea că limba română, spre deosebire de limba maghiară, în care factitivele constituie o clasă morfologică, recurge cel mai frecvent la o exprimare analitică a ideii de cauzare, folosind în acest scop construcţiile cu verbele *a lăsa, a pune, a da, a face: befalaztat — face să se zideascâ, befásittat — pune să se planteze, becsipet — face să ameţească, megnevettet — face să rîdă* etc.[8].

Constatarea cu privire la frecvenţa mijloacelor analitice pentru exprimarea acţiunilor de cauzare în limba română este justă mai ales pentru acele cauzative care se opun unui alt verb de acţiune (*a mînca — a da de mîncare, a asculta — a face, a pune să asculte* etc.). Dar în limbile care posedă categoria morfologică a verbelor cauzative, ca şi în limbile indoeuropene moderne, verbele cauzative pot intra în opoziţii nu numai cu verbele de acţiune, ci şi cu verbele de devenire. În acest caz, verbul factitiv indică o acţiune care urmăreşte transformarea calitativă a obiectului, iar verbul eventiv marchează trecerea dintr-o stare în alta: *a usca* „a face să se usuce“ — *a se usca* „a deveni uscat“, *a micşora* „a face mai mic“ — *a se micşora* „a adeveni mai mic“ etc. Verbele tranzitive care indică cauzarea modificării calităţii obiectului le vom numi verbe *factitive*, pentru a le distinge de verbele tranzitive care cauzează o altă acţiune, de tipul: *a fugări — a alerga, a adăpa — a bea* etc.

În limbile care dispun de cauzativul morfologic, în cadrul opoziţiei verb factitiv-cauzativ/verb eventiv, ca termen marcat al paradigmei apare verbul factitiv, care derivă dintr-un verb eventiv. De exemplu, în maghiară: *fogy — fogyasztat* „a se micşora“ — „a face mic, a micşora“.

---

[7] *Gramatica limbii române*, Academia R.P.R., 1954, vol. 1, p. 242.

[8] Rita Chiricuţă-Marinovici, *Sensul factitiv-cauzativ al verbelor româneşti*, CL, 1964, nr. 1, p. 53—58.

Scanned with OKEN Scanner

În limba română verbele factitive nu posedă un indice formal special. Ele sînt verbe tranzitive, derivate de regulă de la teme nominale, arătînd acţiuni de transformare, de transpunere a obiectului în calitatea sau starea indicată în tema verbului: *a înroşi* „a face roşu", *a urîţi* „a face urît". Clasa acestor verbe tranzitive cu valoare factitivă este foarte productivă în limba română. După cum remarcă I. Iordan, „se poate spune că, în general vorbind, de la orice substantiv sau adjectiv al cărui conţinut se pretează la transformarea lui în acţiune este posibilă crearea unui verb, pentru a arăta „realizarea", prin muncă a obiectului sau a însuşirii exprimate de substantivul sau adjectivul respectiv, căci verbele create în chipul acesta sînt toate factitive: ele spun că se „face", se „înfăptuieşte" ceva. Termenul „factitiv" trebuie luat în sens larg: nu numai se face, ci şi se „imită", se „dă", se „atribuie", se „prevede cu" etc. conţinutul exprimat de temă"[9].

Factitivele româneşti formează opoziţii regulate cu verbele de devenire, conţinînd aceeaşi temă. Opoziţia aceasta se realizează în două feluri: 1. prin ataşarea morfemului reflexiv; 2. prin conversiune semantico-sintactică.

1. **Prin ataşarea morfemului reflexiv**, o serie de verbe tranzitive cu valoare factitivă îşi pierd capacitatea de a exprima o acţiune orientată şi cauzatoare de noi stări şi calităţi, căpătînd un sens eventiv: *a decolora* (tranz. fact.) — *a se decolora* (ev.), *a deştepta* (tranz. fact.) — *a se deştepta* (ev.), *a înroşi* (tranz. fact.) — *a se înroşi* (ev.) etc.

Lanţul derivativ prin care se ajunge la un verb eventiv are următoarele trepte: *Adjectiv→Verb* (*tranz. fact.*) *→Verb* (*refl. ev.*) sau *Nume→Verb* (*tranz. fact.*)*→Verb* (*refl. ev.*). De exemplu: *roşu — a înroşi — a se înroşi*; *mare — a mări — a se mări : gaz — a gazifica — a se gazifica* etc.

Opoziţia dintre verbul activ cu valoarea factitivă şi derivatul său reflexiv cu sens eventiv (*a mări — a se mări, a rări — a a se rări, a regenera — a se regenera* etc.) a preluat în limba română funcţiile paradigmelor morfologice *verb cauzativ — verb noncauzativ* existente în multe familii lingvistice. Acest lucru

---

[9] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 460.

Scanned with OKEN Scanner

se poate constata pe baza comparației cu limba maghiară. Perechilor formate dintr-un verb factitiv-cauzativ și un verb intranzitiv le corespunde foarte frecvent în limba română perechea alcătuită dintr-un verb tranzitiv activ și derivatul său reflexiv :

fogyasztat — fogy =*a micșora — a se micșora;*
hajlit — (ani) — *hajl* — (ani) =*a îndoi — a se îndoi;*
erlel — (ni) — er-(ni) =*a coace — a se coace;*
hizlal—(ni) — *hiz* — (ni) =*a îngrășa — a se îngrășa.*

Diferența dintre cele două limbi constă nu numai în tehnica marcării opoziției, ci și în direcția raporturilor de derivare. Verbele factitive maghiare sînt derivate de la verbe intranzitive cu sens eventiv, membrul marcat al opoziției fiind verbul factitiv. În limba română, de regulă, raporturile de derivare sînt inverse : verbele eventive sînt obținute din cele factitive prin adăugarea morfemului reflexiv. E adevărat însă, și lucrul acesta îl remarca Al. Graur[10], în multe cazuri este greu de stabilit care dintre verbe, cel activ sau cel reflexiv, preced unul pe celălalt. La unele verbe, sensul primar este chiar cel reflexiv-eventiv : *a se mira — a mira, a se pocăi — a pocăi, a se sfii — a sfii* etc.

În sistemul limbii române procedeul morfo-semantic de exprimare a opoziției dintre o acțiune factitivă și un proces de devenire, redat cu ajutorul paradigmei *verb activ/verb reflexiv*, concurează cu procedeul semantico-sintactic.

2. **Procedeul conversiunii semantico-sintactice** de redare a opoziției *factitiv/eventiv* se bazează pe o diferențiere contextuală a sensurilor verbale. Un anumit număr de verbe îmbină în structura lor semantică două sensuri distincte : un sens factitiv-cauzativ și un sens eventiv. Diferența dintre cele două sensuri nu este marcată la nivelul formei morfologice a verbului. Ea apare numai la nivelul sintactic, concretizîndu-se într-o distribuție specifică a verbului. Valoarea factitivă se realizează atunci cînd verbul apare în formula distribuțională $N^1_n + V_t + N^2_a$: *soarele a îngălbenit hîrtia* (unde *soarele* $= N^1_n$ este subiectul acțiunii verbului tranzitiv-factitiv,

[10] Al. Graur, *Les verbes „réfléchis" en roumain*, BL, **VI**, 1938, p. 87.

Scanned with OKEN Scanner

a îngălbenit=V_t, iar *hîrtia*=N^2_a este obiectul supus transformării). În momentul în care formula de distribuție îmbracă forma $N^2_n+V_i+(de)N^1_a$, în care obiectul devine subiectul verbului, acesta din urmă își pierde tranzitivitatea, iar sensul factitiv este înlocuit printr-un sens eventiv: *hîrtia a îngălbenit de soare.*

Printre verbele care îmbină în sfera lor sensurile factitive și cele eventive putem cita următoarele exemple:

Sens factitiv	Sens eventiv
a adormi	
Lîngă pat zîmbind stă mama, A d o r m i n d u-și copilașii (Goga, P., 87).	Cum am pus tîmpla pe pernă a m a d o r m i t (Sadoveanu, N. F., 24).
a ameți	
Vorbele lui m-au a m e ț i t (DLRLC).	Ia așa am a m e ț i t și eu, stăpîne, cînd mi-ai dat cu frîul în cap (Creangă, P., 196)
a albi	
Jos, fete a l b e s c și bat rufe (Șt. O. Iosif, T., 135).	Pînzele să nu a l b e a s c ă ci mai rău să înnegrească (Teodorescu, P. P., 559).
a asurzi	
Nu te lasă inima să taci: a s u r z e ș t i lumea (Creangă, A., 71).	Măi, Michiduță, cînd oi chiui eu, a i s ă a s u r z e ș t i (Creangă, P., 151).
a crăpa	
C r ă p î n d una [o nucă de cocos] am aflat miezul ei dulce și bun, ca de migdale (Drăghici, P., 51).	Astfel gerul e de tare..., cît c r a p ă ouăle la corb (Alecsandri, P., III, 356).

Scanned with OKEN Scanner

a crește

Văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu
(Eminescu, P. L., 30).

Și eu am crescut pe cîmpul Bărăganului
(Odobescu, S., III, 14).

a dospi

Halal, zău, de cine știe/ Să facă plăcintărie,/S-o dospească, plămădească,/În cuptor s-o rumenească
(Alecsandri, T., 142).

Apoi mama plămădea/Ș-o lăsa pînă dospea /Apoi colaci învîrtea,/ Pe lopată mi-i culca / Și-n cuptor îi arunca
(Ant. lit. pop., I. 619).

a înceta

Încetează plînsul tău
(Alecsandri, P. A., 133).

Și cum va înceta/Al inimii zbucium,/Ce dulce-mi va suna/Cîntarea din bucium
(Eminescu, O., I, 186).

a îmbătrîni

Vremea ne îmbătrînește și ne duce la moarte
(Ibrăileanu, A., 187).

Omul cînd îmbătrînește copilărește
(Proverb).

a împietri (fig.)

Ce nenorociri te-au zdrobit, ce dureri ți-au împietrit sufletul?
(Sadoveanu, O., 422).

Nici un glas de cocoș, nici hămăit de cîne, nimic; totul împietrise ...
(Sadoveanu, O, VII, 363).

a înăcri

Am înăcrit ciorba cu lămîie
(DLRLC).

Înăcrește, borșule, înăcrește
(Gorovei, CR., 305).

Scanned with OKEN Scanner

a încărunți

Grijile i-au încărunțit părul
(DA)

Începe a se săpa o cută pe față, prinde a încărunți
(Sadoveanu, E., 143).

a începe

Iar poetul ei cel tînăr o privea cu îmbătare ... Și astfel Bolintineanu începu cîntecul său
(M. Eminescu, O., I, 32)

Viața-mi pare-o nebunie/ Sfîrșită făr-a fi-nceput
(M. Eminescu, O., I, 212)

a îngălbeni

Soarele a îngălbenit hîrtia
(DLR LC).

Codru ... -n gălbenește
(Jarnik—Bîrseanu, D., 212).

a îngheța

Ar fi vrut să doarmă, să viseze, dar gerul îi înghețа pleoapele
(M. Eminescu, P. L., 32).

Planeții toți înghează și s-azvîrl rebeli în spați'
(M. Eminescu, O., I, 133).

a înnebuni

Dragostea te nebunește
(Reteganul, TR., 119).

Fericirea înecîndu-l, el ar sta să-nnebunească
(M. Eminescu, O., I, 162)

a însenina

Așa virtuoșii murind nu desper, /Speranța-a lor frunte-nsenină
(M. Eminescu, O., 1, 12).

Soarele a înseninat
(DA).

a întineri

Pieptănătura aceasta te întinerește
(DLRLC).

Moșneagul pe loc a întinerit, văzînd atîtea bogăţii
(I. Creangă, P., 291)

a înţepeni

Crede, mîndro, n-am venit,/ Că somn greu m-a-nţepenit
(Jarnik—Bîrseanu, D., 237).

Îi pieri orice grai și înţepeni tot, ca un lemn
(Galaction, O., I, 298).

a înverzi

Munţii vechi întinerea/ Și cu mușchi s-acoperea/Și copacii-și înverzea
(Alecsandri, P., I, 94).

Lunca rîde și-nverzește
(Alecsandri, P., 1,235).

a învia

Banii învie morţii
(Zanne, P., V, 60)

Aleargă să vadă pe acela, carele mort a fost și a înviat
(P. Ispirescu, L. 141).

a învineţi

Gerul i-a învineţit buzele.

Le-a spus că acuma e prea tîrziu, că femeia a început să învinețească
(Rebreanu, N., 56).

a obosi

M-au obosit căile alergate
(G. Coșbuc, P., I, 260).

Cînd îi obosesc ochii, se apucă de altceva
(Z. Stancu, D., 90)

Scanned with OKEN Scanner

a orbi

Doamnele care ar voi să mă o r b e a s c ă m-ar nenoroci foarte mult
(Alecsandri, O. P., 132).

Dă-mi-i mie ochii negri .../ Căci de noaptea lor cea dulce/Vecinic n-o să mă mai saturi/. Aș o r b i privind într-înșii
(M. Eminescu, O. I, 155).

a osteni

Atîta nestatornicie și răsturnare de simțiri omenești îi o s t e n e a mintea
(Vlahuță, O. A., III. 16).

Și voinicii o s t e n e a u,/Că povară grea duceau
(Jarnik—Bîrseanu, D., 309).

a răci

A m r ă c i t copilul scoțîndu-l afară pe ploaie.

Lasă-l, că e destul de bine îmbrăcat și nu r ă c e ș t e el
(C. Petrescu, C. V., 236).

a sărăci

Pe el nu-l puteau s ă r ă c i mai tare, căci nu mai avea chiar nimic
(Reteganul, P., V, 16).

Toți s ă r ă c e a u, numai el se îmbogățea
(Vlahuță, O. A., 215).

a seca

Vin la Milcov cu grăbire,/ Să-l s e c ă m dintr-o sorbire. ...
(Alecsandri, O., 143).

Și apele cu spaimă fug în pămînt și s e a c ă
(M. Eminescu, O., I, 95).

a spori

Îngrășămintele chimice s p o r e s c recolta.

Producția a s p o r i t cu cîteva procente.

Scanned with OKEN Scanner

Polisemia verbelor bazată pe îmbinarea sensului factitiv cu cel eventiv există și în alte limbi europene. De exemplu, în engleză: *to supple*=1) „a subția"; 2) „a se subția"; *tosodden*=1) „a uda" 2) „a se uda"; în franceză: *bleuir*: 1) „a albăstri"; 2) „a deveni albastru"; *jaunir*=1) „a îngălbeni"; 2) „a deveni galben"; în germană: *trocknen*=1) „a usca"; 2) „a se usca"; *schmelzen* = 1) „a topi"; 2) „a se topi" etc. Prin urmare, se poate vorbi de un anumit tip de polisemie generalizat, care apropie din punct de vedere tipologic limba română de engleză și franceză. În germană, deși există verbe de același tip, sensurile factitiv și eventiv coincid ca formă de exprimare numai la unele paradigme verbale. La formele compuse, de exemplu, ele se diferențiază prin aceea că factitivele se conjugă cu auxiliarul *haben*, iar eventivele cu *sein*.

Prin acest tip de polisemie verbală, limba română se opune limbilor slave, și limbii ruse, în special, care vădesc o „intoleranță" constantă față de îmbinarea în structura semantică a aceluiași lexem verbal a valorilor factitivă și eventivă. Unui verb românesc cu dublu sens în limba rusă îi corespund fie două lexeme verbale diferite fie două forme speciale. Opoziția *factitiv-eventiv* se exprimă prin următoarele procedee:

a) alternanțele vocalelor tematice *-i-/-e-*:

a întineri (fact.) =*molodit'*: *a întineri* (ev.) =*molodet'*
a slăbi (fact.) =*(o) slabit'*: *a slăbi* (ev). =*(o) slabet'*
a sărăci (fact.) =*(o) bednit'*: *a sărăci* (ev.) =*(o) bednet'*

b) alternanța vocalei tematice *-i-* cu sufixul *-nu-*:

a orbi (fact.) =*oslepit'*: *a orbi* (ev.) =*oslepnut'*
a asurzi (fact.) =*oglušit'*: *a asurzi* (ev.) =*ogloxnut'*
a învia (fact.) =*voskresit'*: *a învia* (ev.) =*voskresnut'*

c) opunerea formei active și a celei reflexive a verbului:

a obosi (fact.) =*utomit'*: *a obosi* (ev.) =*utomit'sja*
a spori (fact.) =*uveličit'*: *a spori* (ev.) =*uveličit'sja*

d) opunerea unor lexeme verbale cu teme diferite:

a adormi (fact.) =*usypit'*: *a adormi* (ev.) =*usnut'*
a obosi (fact.) =*utomit'*: *a obosi* (ev.) =*ustat'*

Scanned with OKEN Scanner

În limba română procedeul semantico-sintactic de exprimare a valorii factitive și eventive concurează cu procedeul reflexivizării. La multe verbe valoarea eventivă poate fi exprimată atît printr-un verb intranzitiv, cît și prin forma reflexivă a verbului:

a îngălbeni (fact.): (ev.) *a îngălbeni a se îngălbeni,*
a înnegri (fact.): (ev.) *a înnegri/a se înnegri.*
a învineți (fact.): (ev.) *a învineți/a se învineți*

Atunci cînd ambele forme sînt posibile, între ele pot să apară unele diferențieri de ordin stilistic. La unele verbe forma preferată în limba literară este cea nereflexivă, iar cea reflexivă are o nuanță arhaică sau este specifică limbajului popular:

a despera

Așa virtuoșii murind nu desper,/ Speranța a-lor frunte-nsenină
(M. Eminescu, O., I, 12)

a se despera (înv).

Dacă la vîrsta ta te desperezi, apoi noi cei care sîntem mai bătrîni ... ce să facem?
(Kogălniceanu, S., 215)

a îmbătrîni

Noi trăim cu părerea că numai omul îmbătrînește, se scutură și cade
(Delavrancea, A., 35).

a se îmbătrîni (pop.)

De cînd m-am îmbătrînit/ Fetele m-au părăsit
(Alecsandri, P. P., 305).

a înnebuni

Înnebunești de urît
(I. Creangă, P., 325).

a se înnebuni (înv.)

A multora minți cu frumusețea ei se înnebunise
(D. Cantemir Ist., 106).,

a putrezi

Pe morminte căzuseră florile și putrezeau
(Sadoveanu, O., VII, 167).

a se putrezi (pop.)

Hainele de pe dînsa se hărtăniseră, se muceziseră și se putreziseră
(P. Ispirescu, L., 144).

Scanned with OKEN Scanner

a răci	*a se răci* (înv.)
N-a uitat să-şi acopere picioarele, ca să nu r ă c e a s c ă (I. L. Caragiale, O., III, 245).	Am fost mai tot deauna acasă, pentru că m ă r ă c i s e m (Kogălniceanu, S., 100).

În alte cazuri, situaţia se prezintă altfel: în limba literară se preferă forma reflexivă a verbului eventiv, iar forma activă se întîlneşte mai frecvent în limbajul popular sau este folosită numai ocazional în unele texte literare. De exemplu:

a se întuneca	*a întuneca* (înv.)
Soarele s e-n t u n e c a ... (Alecsandri, P. P., 27).	Soarele şi luna î n t u n e c ă (Varlaam, C., 119).
a se împuţi	*a împuţi* (rar, pop.)
Peştele de la cap s e-m p u t e (Zicătoare)	Brînza a î m p u ţ i t (DLRLC)
a se odihni	*a odihni* (rar)
N e-a m o d i h n i t cîteva ore (Galaction, O., I, 89).	Către nici un ţărm al vieţii n-am să ajung s ă o d i h n e s c (Macedonski, O., I, 118).
a se rumeni	*a rumeni* (rar)
Fata închise ochii şi obrajii i s e r u m e n i r ă (Sadoveanu, O., VII, 35).	Ce nume s-a rostit/ De buzele acele ce-n somn a u r u m e n i t (Macedonski, O., I, 246)

Întrebuinţarea facultativă a pronumelui reflexiv la un număr însemnat de verbe eventive contribuie la lărgirea sferei verbelor ce îmbină în structura lor valorile factitivă şi eventivă. Coexistenţa sensului factitiv cu sensul eventiv la unul şi acelaşi verb alcătuieşte un tip regulat de polisemie a verbului românesc, determinînd specificul structurii semantice a acestei părţi de vorbire.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL IV

VERBELE DE STARE

1. Caracteristicile generale ale verbelor de stare

Categoria **verbelor de stare** (fr. **les verbes d'état**) se opune categoriei acțiunii, situîndu-se la una din extremitățile cîmpului procesualității, acolo unde categoria de proces se întrepătrunde cu calitatea. Raportate la planul ontologic, verbele de stare exprimă procese, ce corespund unor perioade de echilibru și stabilitate relativă în evoluția lumii. Verbele *a exista*, *a dormi*, *a ședea*, *a sta* etc. desemnează procese lipsite de dinamism și tensiune, identice cu sine pe toată desfășurarea lor, lipsite de finalitate, căci de pe urma lor nu rezultă nimic. Stările reprezintă o lume a non-activității, o lume lipsită de creativitate. Procesele denotate prin intermediul verbelor din acest grup semantic, nu indică „acte", ci anumite caracteristici sau moduri de a fi ale subiectelor înscrise pe coordonata timpului. Numai categoria temporalității, specifică verbului în general, creează iluzia unor evenimente, includzîndu-le în categoria procesualității.

Din punct de vedere sintactic, verbele de stare sînt *subiective*. Ele au un subiect gramatical care este purtătorul stării denotate prin verb. Verbele de stare sînt *intranzitive*, căci procesele descrise prin intermediul lor nu pot afecta o altă substanță, nu generează o altă mișcare, nu determină și nu cauzează alte stări.

Stările sînt procese d u r a t i v e, căci nu au o limită internă. Singura limitare este cea temporală. De aceea, ele pot avea un început sau un sfîrșit (*a exista de ieri pînă azi*), dar sfîrșitul procesului nu se asociază niciodată cu un rezultat. Verbele de stare sînt i m p e r f e c t i v e, datorită specificului sensului lor general.

Scanned with OKEN Scanner

Orice stare este produsul unei acţiuni sau deveniri. În planul limbii, interacţiunea dintre stare, acţiune şi devenire se reflectă prin intermediul raporturilor paradigmatice ce se stabilesc între verbele de acţiune, verbele de devenire şi cele de stare. Teoretic, se poate afirma că orice verb de stare poate fi pus în legătură cu un verb de acţiune sau devenire: *a aşeza/a sta, a (se) îmbolnăvi/a boli, a înfometa/a flămînzi, a opri/a staţiona* etc.

Interacţiunea dintre cele trei categorii semantice de verbe se manifestă atît în paradigmele lexicale, lexical-gramaticale sau derivative, cît şi la nivelul structurii semantice a lexemelor verbale. Acţiunea, devenirea şi starea pot constitui componente ale sensului unui verb polisemantic, care se evidenţiază numai în funcţie de context. Asupra acestui lucru atrăgea atenţia F. Brunot: „Ajoutez qu'un même verbe signifie tantôt, l'état, tantôt l'action, suivant la forme ou on l'emploie. Comparez: *il fortifie sa position* et *sa position est singulierèment fortifiée.* Il arrive même que la forme ne change pas, et que cependant il s'agit dans un cas d'actions, dans l'autre d'états. Comparez: *les lettres sont distribuées a 8 heures du matin* (action); *il est 8 heures et demie, les lettres sont distribuées* (état)"[1]

Întrepătrunderea diverselor valori şi inexistenţa unor limite marcate între categoria stării şi cea a acţiunii sau a devenirii i-au determinat pe unii lingvişti să afirme că folosirea termenilor *verb de stare, verb de acţiune* este pur convenţională, delimitarea lor fiind imposibilă pe baze obiectiv-lingvistice[2]. După părerea noastră, scepticismul acesta este îndreptăţit numai parţial deoarece şi în exprimarea stării există o anumită specializare a mijloacelor lingvistice, chiar dacă categoria în discuţie nu este o noţiune pur gramaticală.

În limba română, ca şi în alte limbi indo-europene, există o formă verbală specializată pentru redarea stărilor ce rezultă de pe urma unei acţiuni. Avem în vedere forma analitică a verbului alcătuită din *a fi+participiu*: *a fi obosit, a fi plecat, a fi terminat* etc.

---

[1] F. Brunot, *op. cit.*, p. 203.

[2] L. V. Ščerba, *op. cit.*, p. 76; M. K. Kruşelnickaja, *Očerki po sopostavitel'noj grammatike nemeckogo i russkogo jazykov*, Moscova, 1961, p. 86.

Scanned with OKEN Scanner

Participiul, ca entitate sincretică, care reunește în semnificația sa procesualitatea și calitatea, fiind o formă intermediară între verb și adjectiv, este folosit cu precădere pentru a reda diverse caracteristici ale subiectului rezultate în urma unor acțiuni sau deveniri ce s-au desfășurat anterior: „Streșinile ieșite **erau suspendate** de stîlpi albi (M. Eminescu, P. L., 43); „**Eram** așa de **obosit** de primăveri., de trandafiri, de tinerețe și de rîs" (Blaga, P., II, 57);

Capacitatea de a exprima stări o au predicatele formate atît cu participiile derivate de la verbe tranzitive (*a fi bătut, a fi verificat* etc.), cît și cu participiile verbelor intranzitive (*a fi ieșit, a fi intrat, a fi sosit, a fi plecat* etc.). Unii cercetători afirmă că „participiile verbelor intranzitive, desemnînd acțiuni care s-au desfășurat în afara obiectelor, acțiuni care nu se răsfrîng asupra obiectelor, nu pot fi atribuite drept calități ale subiectului. Cînd spunem *musafir sosit, femeie fugită* etc. nu ne gîndim la o calitate pe care o are ființa respectivă, ci la o acțiune pe care a săvîrșit-o aceasta".[3]

Argumentele din pasajul citat pledează în favoarea recunoașterii caracterului procesual al predicatului exprimat prin *a fi+participiu*, care nu poate și nu trebuie să fie confundat cu un predicat nominal de calificare de tipul *Ion este elev*. Nu putem însă fi de acord cu afirmația că participiile verbelor intranzitive exprimă acțiuni și nu calități. Nu trebuie să uităm că o calitate poate să fie rezultatul unei acțiuni. Tocmai în aceasta constă specificul stării, care este o caracteristică concepută procesual. Participiile sînt de regulă forme ce pot fi denumite *verbum staticum*. Numai în condiții speciale de context, participiile se „revitalizează" căpătînd posibilitatea de a exprima și acțiuni. Dar sfera verbului *passivum actionis* este limitată în limba română (cf. *În acest moment biletele* **sînt verificate** *de controlor*), întrucît se preferă folosirea construcției pasive cu un verb reflexiv, care înlătură ambiguitatea sensului.

O altă formă de exprimare a predicatului analitic de stare în limba română o reprezintă construcțiile cu verbele

---

[3] Florente Ghinescu, *Forme verbale compuse cu „a fi"*, LL, 1967, nr. 14, p. 139.

Scanned with OKEN Scanner

a fi, a sta, a se afla+gerunziu[4]:

„S t ă z î m b i n d de-o amintire, pe genunchi s c r i i n d o carte"

(M. Eminescu, O., I, 149);

„Dar ce zic? Timpul ne desparte/Tu e ș t i s o s i n d, eu în plecare"

(Alecsandri, P. II, 258).[4]

Predicatele de stare, atît cele analitice, cît și cele sintetice, fac legătura între categoria procesualității și categoria determinării. Funcția de calificare a predicatului de stare constă în faptul că el exprimă o caracteristică a subiectului concepută procesual, ca un eveniment desfășurat în timp. De aceea, predicatele de stare intră în relații sinonimice cu predicate determinative sau calificative exprimate prin *a fi+adjectiv (substantiv)*: *El este întristat=El este trist*; *Omul a fost omorît = Omul este mort*; *Clădirea este înălțată la doi metri= Clădirea este înaltă de doi metri* etc.

G. Ivănescu clasifică predicatele în *predicate de acțiune* și *predicate de stare*, arătînd că acestea din urmă pot fi exprimate nu numai prin mijloace analitice (*a fi profesor, a fi bun, a fi iubit, a fi lăudat*), ci și printr-un singur verb de stare (*a boli, a domni*)[5].

Echivalența verbelor de stare cu predicatele de stare analitice, exprimate prin *a fi+nume predicativ*, poate servi în analiza semantică ca punct de plecare pentru elaborarea unor procedee operaționale de delimitare a categoriei verbelor de stare. Vom considera verb de stare acel lexem verbal care poate fi înlocuit printr-un predicat analitic compus dintr-un verb copulativ sau semicopulativ și un adjectiv/participiu/substantiv: *a boli=a fi bolnav, a se zgîrci= a fi zgîrcit, a absenta=a*

---

[4] Frieda Edelstein, *Perifraze verbale formate cu „a fi" și gerunziul verbelor*, CL, 1966, nr. 2, p. 253–262.

[5] G. Ivănescu, *Nume și verb*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 425.

Scanned with OKEN Scanner

fi absent, a se asemăna=a fi asemănător, a atîrna=a fi atîrnat, a haiduci=a fi haiduc, a duce viață de haiduc etc.[6]

În funcție de natura stării exprimate, verbele de stare pot fi împărțite în cîteva grupuri ce alcătuiesc microsisteme în cadrul cîmpului semnificațiilor verbale:

1) – verbe existențiale: *a fi, a exista, a dăinui, a persista* etc.
2) – verbe poziționale: *a se afla, a se găsi, a sta, a ședea* etc.
3) – verbe de comportament: *a se maimuțări, a se zgîrci, a se lenevi* etc.
4) – verbe de relație: *a costa, a cîntări, a însemna, a valora* etc.

1. Verbele existențiale

Grupul verbelor existențiale, care în gramaticile mai vechi se numeau verbe ale „firii" sînt reunite pe baza însușirii lor comune de a exprima ideea existenței subiectului. Microsistemul cuprinde următoarele lexeme: *a se afla, a dăinui, a dura, a exista, a fi, a ființa, a figura, a se găsi, a se perpetua, a persista, a trăi, a ține, a viețui.* Verbele acestea se află în relații sinonimice, deosebindu-se prin cîteva trăsături semantice:

I Existență +persistență în timp: *a dăinui, a dura, a persista*;
II Existența +localizare: *a se afla, a se găsi*;
III Existență +prezență: *a figura, a fi prezent*;
IV Existență +viețuire: *a trăi, a viețui.*

Ideea abstractă a ființării în timp, fără alte determinări și precizări suplimentare se exprimă prin verbele *a fi* și *a exista*, care funcționează ca predicate ale unor judecăți existențiale:

---

[6] O parte din verbele de stare sînt incluse de unii cercetători în aria semantică a verbului *a fi* (cf. Iulian Pașaliu, *Les activités d'identification. Recherche sur la zone sémantique du verbe „a fi" (être) dans le roumain contemporain*, RRL, XVI, 1971, nr. 6, p. 469–491).

Scanned with OKEN Scanner

Există *animale mamifere*; **sînt** *mulți oameni harnici*; **Sînt** *flori care-și înclină boiul și mor topite de visare, / Mai* **sînt** *și ochi ce plîng în noapte și-adorm cînd soarele răsare!*

(D. Anghel, P., 20);

Foarte apropiat ca sens de verbele abstracte ale existenței este și cuvîntul *a ființa*, care are în limba română o nuanță livrescă:

În cadrul redacției noastre, ființează o secție de traducători

(DLRLC).

Verbele a *se găsi*, *a se afla*, în comparație cu *a fi* sau *a exista*, conțin o precizare în plus, privitoare la existența obiectului într-un anumit cadru topologic. Datorită acestei particularități, ele funcționează ca verbe semicopulative, cerînd o complinire printr-un element predicativ cu valoare locală: *a se afla aici*, *a se găsi departe*, *a se afla pretutindeni*, *a se găsi într-un anumit loc* etc.

Existența, ca o desfășurare în timp nelimitată sau de lungă durată, se exprimă prin sinonimele *a dăinui*, *a dura*, *a se perpetua*, *a persista*, *a ține*:

Moara cea veche ... și acum **dăinuiește**

(Sadoveanu, O., I, 405);

O asemenea ordine **se perpetuase,** *mai cu seamă la vecinii noștri unguri și poloni*

(Hașdeu, I. V., 145);

Unele lipsuri mai **persistă** *în munca noastră* etc.

Verbele *a trăi*, *a viețui* adaugă ideii existențiale trăsătura semantică „a fi în viață", „a duce o anumită existență":

Nici **trăiește,** *nici nu moare,/Ci se uscă pe piciore*

(Jarnik—Bîrseanu, D., 89);

Este sigur că a lui soție,/Cît **va viețui,** */Are să respecte a sa datorie*

(Bolintineanu, O., 50).

Verbul *a figura* și locuțiunea *a fi prezent* redă ideea existenței ca o prezență sau, o participare pasivă:

Această problemă **figurează** *pe ordinea zilei*

(DLRLC);

Scanned with OKEN Scanner

În același loc nu poți **fi prezent** *și* **absent** *în același timp.*

2. Verbele poziționale

În orice limbă există un anumit număr de lexeme verbale care servesc la descrierea pozițiilor corpurilor în spațiu. Microsistemul verbelor de stare poziționale prezintă o serie de particularități interesante în fiecare limbă. De aceea, alături de verbele de mișcare, ele au constituit obiectul unor studii de lexicologie contrastivă[7].

Ca elemente coordonatoare ale microsistemului verbelor poziționale pot fi considerate cîteva dintre trăsăturile semantice distinctive care au în vedere modalitățile concrete de dispunere a corpurilor în spațiu: P_1=poziție verticală; P_2=poziție orizontală; P_3=poziție șezînd.

Gradul de relevanță a acestor trei seme în sistemul lexical al diverselor limbi este diferit. În limbile germană și rusă fiecăreia din cele trei poziții îi corespunde un verb special, care intră în opoziții constante. În limba română, în schimb, gradul de pertinență a celor trei seme este mult mai atenuat, datorită faptului că unul și același verb poate fi utilizat pentru a descrie toate cele trei poziții: *a sta* (în picioare), *a sta* (culcat), *a sta* (pe scaun).

Modul de organizare a microsistemului verbelor poziționale în limbile germană, rusă și română poate fi ilustrat cu ajutorul următoarei scheme:

Poziția	Limba germană	Limba rusă	Limba română
P_1	stehen	stojat'	a sta
P_2	liegen	ležat'	
P_3	sitzen	sidet'	a ședea

[7] V. G. Gak, *Besedy o francuzskom slove*, Moscova, 1966, p. 166–184; A. Hîrlăoanu, *Descrierea microsistemului verbelor poziționale ruseşti în lumina corespondentelor lor românești*, „Romanoslavica", XV, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

Poziția corpurilor în spațiu, de regulă, este o consecință a unei acțiuni de deplasare. De aceea, verbele poziționale se găsesc în raporturi intime cu verbele de mișcare, alcătuind paradigme lexicale sau lexical-gramaticale: *a așeza/a sta, a așeza/a ședea, a culca/a sta (culcat), a rezema/a fi rezemat, a atîrna* (fact.)/*a atîrna* (poziţional) etc.

Mișcarea și repausul, deplasarea și poziția fixă, deși pe plan ontologic sînt fenomene distincte, în procesul oglindirii lor în limbă se interferează foarte frecvent, prin faptul că unul și același verb, fără a-și modifica forma sau într-o formă specifică servește atît la descrierea deplasării, cît și la indicarea poziției fixe. Structurile polisemantice alcătuite dintr-un sens poziţional și un sens care indică acțiuni de deplasare sînt răspîndite în toate limbile indo-europene.[8] Fenomenul este deosebit de pregnant în limba română, unde polisemia suplinește în mare măsură lipsa unui sistem mai diversificat de lexeme verbale cu valoare poziţională. Se poate afirma că orice verb de mișcare, în anumite condiții de context, poate să exprime un sens poziţional. Rolul hotărîtor în modificarea sensului îl are subiectul. Atunci cînd subiectul verbului este o ființă sau un lucru mobil, lexemul verbal realizează un sens ce aparține sferei mișcării. Dacă subiectul este exprimat printr-un substantiv neînsuflețit, indicînd un obiect imobil, verbul își pierde semul „deplasare" și capătă un sens din categoria valorilor poziționale. De exemplu:

Mișcare		*Poziție în spațiu*	
a atîrna	=*am atîrnat paltonul*;	*a atîrna*	= *paltonul atîrnă în cuier*;
a ieși	=*elevul iese din clasă*;	*a ieși*	=*cuiul iese din perete*;
a intra	=*omul a intrat în casă*;	*a intra*	=*șoseaua intră în oraș*;
a înconjura	=*am înconjurat casa*;	*a înconjura*	= *munții înconjoară satul.*

[8] Kuznecova O. D., *O glagolax, izmenjajuščix značenie v svjazi s peremenoj sub'ekta dejstvija,* în volumul „Sovremennaja russkaja leksikologija", Moscova, 1966, p. 56—63.

Scanned with OKEN Scanner

Comutarea acțiunii de deplasare cu o valoare pozițională în unele situații este determinată și de forma gramaticală a verbului. Astfel, participiile românești derivate de la verbe de mișcare, precedate de obicei de semicopulativele *a fi*, *a sta*, *a se găsi* indică poziții rezultate de pe urma unor acțiuni: *a fi rezemat*, *a sta culcat*, *a sta atîrnat*, *a se găsi întins* etc. De exemplu: Baba stă întinsă pe laviță și înțepenită ca moartă (Eminescu P. L., 17); El era lungit pe o cîmpie cosită (Eminescu, P. L., 37).

3. Verbele de comportament sau ale modului de existență

În sfera stării se conturează un grup semantic de verbe care pe lîngă alte valori, pot indica maniera de a fi a subiectului, modul lui de existență: *a burlăci* „a fi burlac", a duce viață de burlac", *a se fățărnici* „ a fi fățarnic", *a se zgîrci* „a fi zgîrcit, a da dovadă de zgîrcenie" etc. Verbele cu acest sens, care pot fi denumite *verba fiendi*, derivă de la teme adjectivale sau substantivale. În limba română ele nu constituie un model productiv de derivare, în comparație cu alte limbi. De exemplu, în limba rusă un număr mare de adjective și substantive care denumesc calități umane sau profesii și ocupații pot fi convertite în verbe, indicînd un mod de a se comporta sau de a fi al subiectului: *skromnyj* „modest" — *skromničat'* „a face pe modestul", *umnyj* „deștept" — *umničat'* „a face pe deșteptul", *sekretar'* „secretar" — *sekretarničat'* „a fi secretar" etc. În limba română acest model de derivare a fost cîndva mai productiv, în comparație cu situația actuală. Verbele cu funcția de calificare incluse în dicționarele limbii române contemporane poartă în majoritatea cazurilor indicații stilistice: *învechit*, *rar*, *regional*, *familiar* etc. Pe baza DLRLC am întocmit următoarea listă a verbelor care indică modul de a fi al subiectului, ocupația sau profesiunea exercitată;

a boieri (rar)=„a trăi, a se comporta ca un boier";
a burlăci=„a fi burlac, a duce viață de burlac";
a ciobăni=„a fi cioban, a face slujba de cioban": *Am învățat să cînt din fluier ..., să giuri c-am* **ciobănit** *de cînd îs pe lume* (Alecsandri, T. 613).

Scanned with OKEN Scanner

a cîrciumări (înv. pop.)=*Ziua* **cîrciumăreşte...**, *iar noaptea/Măcelăreşte*

(Teodorescu, P., P. 538);

a clăcăşi (înv.)=„a fi clăcaş“: *Pămîntul se cuvine a se da clăcaşilor care* **au clăcăşit** *pe moşia statului*

(I. Ionescu, M., 668);

a dăscăli (rar)=„a fi dascăl, a exercita profesiunea de dascăl“: *Tata* **dăscăleşte** *aici de cincisprezece ani*

(C. Petrescu, I., II, 169);

a domni=„a fi domn“: *Un sultan dintre aceia ce* **domnesc** *peste vro limbă*

(Eminescu, O., I, 142);

a egumeni (rar)=*La Snagov... el* **egumenise** *ani întregi*

(Odobescu, S. A., 300)

a feciori (pop.) = „a fi fecior, a-şi petrece tinereţea“: *Ne cunoaştem demult căci* **am feciorit** *împreună.* **Am feciorit** *în Săcele*

(DA);

a flăcăi (pop.) =„a-şi petrece timpul ca flăcău“: *Feciorul acela nu se va însura de grabă, ci va sta mult timp holteiu* (**va flăcăi** *mai mult*), *stînd fecior tomnatec sau chiar burlac*

(Pamfile, I., II, 340);

a se fandosi (fam.)=„a face mofturi“: *Apoi de, boierule, noi ce să spunem? că nu ştim nici un basm“. — De! nu vă mai* **fandosiţi** *acum. Spuneţi şi voi, ia, ce veţi pricepe“*

(Ispirescu, L., 67);

a (se) făţărnici (înv.)=„a fi făţarnic“: *Nu te mai* **făţărnici,** *tigoare veninoasă ce eşti!*

(Negruzzi, P. P., 507);

făţări (înv.)=„a se preface“: *Cei necuraţi* **făţăresc** *a fi curaţi*

(DA);

Scanned with OKEN Scanner

a (se) fuduli = „a fi fudul, a se făli“: *Nu* te *mai* **fuduli** *atîta!*

a haiduci (înv.)=„a duce viață de haiduc“: **Am haiducit** *atîția ani pentru că am omorît un grec*

(I. Ionescu, M., 11);

a hoți=„a duce viață de hoț“: *Am furat și* **am hoțit**

(Pann, P. V., I, 76);

a isprăvnici (arh.)=„a fi ispravnic, a exercita funcția de ispravnic“;

a împărți=„a fi împărat, a domni“: *În țara orbilor, chiorii* **împărățesc**

(Zanne, P., II, 657);

a lenevi=„a fi leneș, a sta fără treabă“: *Ți-oi spune că cel ce* **lenevește** *e frate cu cel ce strică*

(Sadoveanu, P. M., 16);

a morări (rar)=„a practica meseria de morar, a fi morar“;

a ostăși (înv.)=„a fi în serviciul militar, a duce o viață de ostaș“; *Lumea pierduse pînă și aducerea aminte a unui popor ce* **ostășise** *atîtea veacuri*

(Bălcescu, O., I, 11);

a plugări=„a se ocupa de plugărit“: *Toată ziua* **plugăresc,** *Brazdă neagră prăvălesc*

(Marian, S., 78);

a pustnici (înv.)=„a trăi ca pustnic“: *Acest adăpost liniștit în care* **pustnicesc** *șapte călugări*

(Vlahuță, R. P., 76);

a trîndăvi =„a trăi în trîndăvie“: *N-aș vrea* **să trîndăvesc** *sau să am o slujbă care să nu prezinte nici un fel de interes*

(L. Demetrius, C., 47);

a trîntori=„a trăi ca un trîntor“;

a se trufi (rar)=„ a fi plin de trufie“: *Nimene să nu* **trufească** *sau să se laude întru zilele ceale bune ale sale*

(Țichindeal, F., 188)

a tîlhări (rar)=„a duce viață de tîlhar“; *Scoase toate avuțiile de cînd* **t î l h ă r e a**

(Ispirescu, L., 144);

a ucenici (rar)=„a fi ucenic, a lucra ca ucenic“: *Iată și băiatul cu care* **u c e n i c i s e** *că vine și se așează lîngă dînsul*

(Ispirescu, L., 140);

a văduvi=„a trăi în văduvie“: *A lăsat ... la ceasul morții ei și cu jurămînt ca împăratul, soțul ei, să nu* **v ă d u v e a s c ă**

(Ispirescu, L., 306);

a voinici (pop.)=„a se purta ca un voinic, a face fapte vitejești“: *Armele mele cu care* **a m v o i n i c i t** *să le puneți într-o pereche de desagi pe cal*

(Sbierea,P. 32);

a vornici (înv.)=„a fi vornic, a exercita funcția de vornic“: *Se pogorî pe Prut în direcțiunea Țării de jos, în care* **v o r n i c i s e**

(Sbierea, I. V., 252)

Chiar și la o analiză sumară a exemplelor, se poate vedea că verbele de comportament în limba română nu reprezintă un model activ de derivare. În afara faptului că majoritatea formațiilor de acest tip se găsesc la periferia limbii române, se observă de asemenea caracterul ocazional al unora din sensurile lor. La o serie de verbe sensul „a se comporta ca domnul indicat în temă“ se combină cu alte sensuri. Unul și același verb poate avea un sens factitiv sau eventiv și un sens de caracterizare: *a văduvi pe cineva* „a lăsa văduv“ — *a văduvi* „a rămîne văduv“ — *a văduvi* „a fi, a trăi văduv“. Caracterizarea modului de a fi al subiectului se realizează în limba română mai frecvent prin intermediul predicatelor analitice. În loc de *a burlăci* se preferă forma *a fi burlac*, în loc de *a fățărnici* se spune *a fi fățarnic* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Preferința pentru predicatul nominal în exprimarea stărilor reflectă o tendință mai generală spre nominalizarea frazei specifică tuturor limbilor romanice[9] . În limba română această tendință a fost remarcată de S. Pușcariu, care spunea că atunci „cînd avem, pentru aceeași noțiune, expresii verbale și nominale, preferăm uneori să le întrebuințăm pe cele din urmă ca predicat. În loc să zic: *lipsesc două scînduri*, pot zice: *două scînduri lipsă*; cînd profesorul intră în clasă, substantivul *liniște*! rostit cu intonația imperativelor, înlocuiește pe „tăceți!"[10] .

4. Verbele de relație

F. Brunot, în cartea sa *La pensée et la langue*, analizînd sensul verbelor-predicate în propoziții de tipul *L'appartement* **comprend** *quatre pièces*; *L'appareil* **consiste** *en un tube*; *La poudre noire* **se compose** *de soufre, de salpêtre et de charbon*, remarca faptul că ele nu exprimă nici acțiuni, nici stări[21] . Funcția acestor verbe se reduce la exprimarea unor raporturi între fenomene și obiecte. Prepozițiile care conțin în structura lor astfel de verbe sînt expresii lingvistice ale unor forme specifice de gîndire, denumite în logică *judecăți de relație*[11]. Aceste judecăți, spre deosebire de *judecățile existențiale (există animale mamifere)*, cele determinative (*balena este un mamifer*), nu se reduc la structura clasică a judecății $S-P$. În logica modernă, judecățile de relație se notează cu ajutorul formulei xRy sau $R\ (x, y)$, în care x și y sînt argumentele funcției, iar R este relația respectivă. De exemplu, *Ion este mai mare decît Petru* va fi analizată astfel: *Ion*$=x$; *Petru*$=y$; $R=a$ *fi mai mare*. Judecățile de relație pot fi binome $R(x, y)$: *Timișoara este mai mare decît Lugojul* sau polinoame $R(x, y, z \ldots k)$: *Lugojul este așezat între Timișoara și Caransebeș*, unde $x=$*Lugoj*; $y=$*Timișoara*; $z=$*Caransebeș*; $R=a$ *fi așezat*.

---

[9] Alf Lombard, *Les constructions nominales dans le français moderne*, Uppsala et Stockholm, 1930.

[10] Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. 1, București ,1940, p. 131—132.

[11] Georg Klaus, *Vvedenie v formal'nuju logiku*, traducere din limba germană, Moscova, 1960, p. 313—332.

Scanned with OKEN Scanner

Important de observat este următorul aspect: relația este un raport dintre două sau mai multe argumente. Relația descrisă prin intermediul predicatului, este un act mental prin care se stabilește egalitatea termenilor (Doi ori doi **fac patru**) superioritatea numerică sau calitativă (*Ion* **este mai isteț** *decît Petru; Timișoara* **este mai mare** *decît Lugojul*), incluziunea sau apartenența (*Morfologia* **este o parte** *din gramatică*; *Ion* **posedă** *o colecție de timbre* etc.).

Din punct de vedere lingvistic, predicatul judecăților de relație poate fi exprimat printr-un predicat nominal sau un predicat verbal. Predicatul analitic de relație este alcătuit dintr-un verb copulativ (*a fi*) sau semicopulativ (*a se numi, a se chema, a constitui, a reprezenta*) însoțite de un adjectiv sau substantiv: *Ion* **este mai mare** *decît Maria Ion* **este fratele** *Mariei*; *Fata* **se numea Maria**; *„Luceafărul"* **constituie** *culmea poeziei românești.*

Predicatul sintetic de relație este compus dintr-un verb predicativ, care exprimă raportul respectiv, fără a necesita o complinire printr-un element nominal: *Ion* **posedă** *o colecție de timbre*; *Maria* **seamănă** *cu Ion*; *prezentul* **se deosebește** *de trecut*; *albul și negrul* **contrastează**; *în socialism puterea politică* **aparține** *clasei muncitoare* etc. Atît verbul copulativ *a fi* sau semicopulativele *a se numi, a se chema, a constitui, a reprezenta*, cît și verbele predicative de tipul: *a avea, a dispune, a contrasta, a poseda* alcătuiesc clasa funcțional-semantică *a verbelor de relație.*

Verbele de relație posedă cîteva însușiri specifice de ordin semantic și sintactic, care permit delimitarea lor de alte categorii de verbe. Principala trăsătură a verbelor de relație o constituie echivalența lor cu un predicat de relație analitic, exprimat prin a *fi*+adjectiv (substantiv): *Ion* **posedă** *o colecție de timbre=Ion* **este posesorul** *unei colecții de timbre*; *stilul prozei* **diferă** *de stilul poeziei=stilul prozei și stilul poeziei* **sînt diferite**; *depozițiile martorilor* **se contrazic**=*depozițiile martorilor* **sînt contradictorii.**

O altă particularitate a verbului de relație, care izvorăște din natura acestui raport, constă în faptul că în propoziție

Scanned with OKEN Scanner

el leagă de obicei doi sau mai mulţi termeni ce reprezintă argumentele relaţiei (elementele *x*, *y*, *z*). Argumentele relaţiei exprimate prin substantive sau pronume pot avea următoarele funcţii sintactice în cadrul propoziţiei:

1) *x*=subiect, *y*=complement direct: *Luceafărul (x) simbolizează (R) iubirea platonică (y)*;
2) *x*=subiect, *y*=complement indirect: *Ion (x) seamănă cu (R) Petru (y)*;
3) *x*=subiect; *y*=complement circumstanţial cantitativ: *un bilet (x) costă (R) 10 lei (y)*;
4) *x*=subiect, *y*=element predicativ suplimentar: *(prietenul meu (x) se numeşte (R) Ion (y)*;
5) *x*=subiect, *y*=complement sociativ: *forma (x) armonizează (R) cu conţinutul (y)* ;
6) *x* şi *y*=sînt elemente ale mulţimii exprimată printr-un substantiv (pronume) la plural avînd funcţia de subiect: *depoziţiile (x, y) se contrazic (R)*;
7) *x* şi *y*=sînt subiecte multiple (coordonate): *negrul (x)* şi *albul (y) contrastează (R)*.

Deşi cel de al doilea termen al relaţiei poate apărea pe plan sintactic ca element subordonat (complement direct, indirect, complement circumstanţial etc.), din punct de vedere logic, el nu poate fi considerat un simplu determinant al verbului. Independenţa logico-semantică a celui de al doilea component nominal al relaţiei se poate constata prin intermediul următoarelor operaţiuni de transformare:

a) transformarea de comutare a locului termenilor, posibilă în cazul relaţiilor simetrice (comutative): *Ion seamănă cu Maria=Maria seamănă cu Ion*; *trecutul se deosebeşte de prezent=prezentul se deosebeşte de trecut*; *verdeaţa brazilor contrasta cu albul zăpezilor=albul zăpezilor contrasta cu verdeaţa brazilor* etc.

b) transformarea de coordonare a termenilor relaţiei: *Ion seamănă cu Maria=Maria şi Ion seamănă (între ei)*; *prezentul se deosebeşte de trecut=trecutul şi prezentul se deosebesc*; *verdeaţa brazilor contrastează cu albul zăpezilor=verdeaţa brazilor şi albul zăpezilor contrastează.*

Scanned with OKEN Scanner

Caracterul abstract al sensului majorității verbelor de relație și obligativitatea celui de al doilea component sintactic apropie foarte mult verbele de relație de verbele nepredicative (copulative .și semicopulative). De aceea, nu este întîmplător faptul că în lucrările recente consacrate predicativității verbului în categoria nepredicativelor alături de copulativele recunoscute mai demult (*a fi*, *a se numi*, *a se chema*, *a însemna*[12]), sînt introduse verbe noi (*a constitui*, *a reprezenta* etc.[13]). Probabil, că în viitor grupul verbelor copulative sau semicopulative va putea fi lărgit, căci majoritatea verbelor de relație prezintă particularitatea de a cere o complinire printr-un nume. Credem însă că între verbele copulative propriu-zise (*a fi*, *a deveni*) și verbele de relație există cîteva deosebiri. Avem în vedere, în primul rînd, faptul că majoritatea verbelor de relație nu sînt asemantice. Necesitatea apariției celui de al doilea element nominal pe lîngă verbe ca *a egala*, *a se opune*, *a se deosebi*, *a se asemăna*, etc. nu este dictată de caracterul incomplet al sensului lor, care este clar și în afara contextului. Vidul care se formează în jurul acestor verbe este de natură constructiv-sintactică. Tot așa cum un verb tranzitiv de acțiune presupune un obiect, verbele de relație, pentru a putea îndeplini funcția de predicat relațional, cer prezența a două elemente sintactice obligatorii care denumesc argumentele reunite prin relația exprimată prin intermediul verbelor respective.

Clasificarea verbelor de relație se poate face în funcție de natura raporturilor logice pe care le exprimă:

I. **Verbe care indică relația de posesiune.** În limba română raportul predicativ de posesiune poate fi exprimat analitic, cu ajutorul construcției formate din verbul *a fi* + *pronume posesiv sau substantiv la genitiv* (*cartea este a mea*; *cărțile sînt ale elevilor*) sau sintetic, cu ajutorul verbelor de relație de tipul: *a avea*, *a poseda*, *a dispune*, *a stăpîni*, *a aparține* etc. Dintre acestea, mai frecvent folosit este verbul *a avea*. Fiind un verb tranzitiv, el ordonează relația R (x, y) în așa fel ca elementul x (posesorul) să coincidă cu subiectul grama-

---

[12] *Gramatica limbii române*, Ed. Academiei R.S.R, vol. 1, p. 100; G. Beldescu, *Predicatul*, L.R. 1955, nr. 1, p. 69.

[13] D. Crașoveanu, *Observații asupra unor verbe nepredicative*, L,R, 1973, nr, 5, p. 489.

Scanned with OKEN Scanner

tical al propoziției, iar *y* (obiectul posedat) să apară sub forma sintactică a complementului direct:

Baba **a v e a** *o găină, și moșneagul un cucoș.*

(Creangă);

Fiindcă Filibaș nu **a v e a** *prea multă mobilă, încăpea destul de bine toată familia*

(L. Rebreanu).

Cu aceeași orientare — de la posesor spre obiectul posedat — relația de posesiune este redată în limba română și prin intermediul verbelor **a p o s e d a:**

Mavru **p o s e d a** *o colecțiune de antichități importante*

(Ghica, S. A. 144);

a d e ț i n e:

E ușor să crezi, cînd ești departe, că numai tu **d e ț i i** *adevărul*

(C. Petrescu I, II, 18);

a d i s p u n e:

Unitatea noastră **d i s p u n e** *de mijloacele materiale necesare începerii lucrării*

(„Scînteia", 8001);

a s t ă p î n i:

Sus senin și jos verdeață/Ce cuminte-i să trăiești/Cînd ți-e dat **s ă s t ă p î n e ș t i**/*Numai o viață*

(Coșbuc, P. I. 263).

Pe plan sintactic. relația de posesiune poate fi exprimată și prin alt tip de structură, avînd ca punct de plecare obiectul posedat. În limba română acest lucru se realizează cu ajutorul verbului **a a p a r ț i n e** (*pămîntul* **a p a r ț i n e** *celor ce-l muncesc; în societatea noastră puterea politică* **a p a r ț i n e** *clasei muncitoare*). Cu ajutorul opoziției dintre verbele *a avea (a poseda, a deține)/a aparține* limba română realizează *operația de comutare a locului* membrilor cuprinși în relația de posesiune (*În societatea noastră clasa muncitoare* **d e ț i n e** *puterea politică — În societatea noastră puterea politică* **a p a r ț i n e** *clasei muncitoare.*).

II. **Verbe care exprimă e c h i v a l e n ț a/n o n e c h i v a l e n ț a** dintre două sau mai multe obiecte, avînd în vedere:

Scanned with OKEN Scanner

a) asemănarea, asocierea sau acordul dintre diferite aspecte calitative ale obiectelor comparate: *a semăna, a (se) armoniza, a se asemăna, a aduce (cu), a se potrivi, a se asorta, a se îmbina, a concorda, a corespunde, a coincide* etc. De ex.: *Pălăria aceasta* **se asortează** *bine cu haina ; Era îmbrăcată... într-o rochie roşie,* **armonizînd** *de minune cu pielea mată de culoarea coajei de castană*

(Bart, E., 147);

Atît de fragedă **te-asameni***/Cu floarea albă de cireş*

(Eminescu, O,. I. 117).

b) deosebirea, dezacordul sau opoziţia dintre diferite însuşiri ale obiectelor comparate: *a diferi, a se deosebi, a se distinge, a se contrazice, a contraveni, a contrasta, a se opune, a distona, a discorda, a (se) exclude* etc. De ex.: *Roadele date de instituţiuni identice în condiţii diferite trebuie* **să difere**

(Gherea, St. CR. I. 328);

Ceea ce, în adevăr, trebuie să cerem e ca cele întîmplate să fie posibile şi să nu **contrazică** *caracterului personajelor şi să fie necesare pentru dramă*

(Gherea, ST. CR., II. 255);

Tabloul zugrăvit **concordă** *cu tonul şi logica internă a poeziei* („Contemporanul", 1200); *Două figuri egale şi simetrice* **coincid** *prin suprapunere; Dar uscăciunea neagră şi sălbatecă a părului* **contrastează** *plăcut cu faţa fină a băietanului*

(Eminescu, P. L. 27).

c) dominarea, superioritatea calitativă sau cantitativă a unui obiect asupra altui obiect : *a domina, a predomina, a depăşi, a întrece, a precumpăni, a prepondera, a prevala, a prima, a excela,* etc. De ex.: *După cum reiese din ziare, discuţiile* **nu depăşeau** *mult adîncimea celor din tren*

(Camil Petrescu, U. N., 143);

Neîndoielnic că arta **întrece** *natura*

(Gherea, ST. CR. II, 51).

Verbele din acest grup sînt izofuncţionale cu predicatele relaţionale analitice formate din *a fi+adjectiv la gradul comparativ (Cheltuielile* **depăşesc** *veniturile=Cheltuielile* **sînt mai mari** *decît veniturile).*

Scanned with OKEN Scanner

d) incluziunea, cuprinderea de către un obiect a unui alt obiect sau a unui grup de obiecte: *a (se) alcătui, a (se) compune, a cuprinde, a conține, a consista, a îngloba, a include, a încadra, a încape, a număra, a însuma, a totaliza* etc. De ex.: **Volumul conține** *nuvele și schițe*; *Orice operă* **însumează** *o serie de particularități artistice*; *Pentru ridicarea nivelului de trai al celor ce muncesc se construiesc cartiere și blocuri* **totalizînd** *mii de apartamente*; *Nimeni nu e în măsură să spună că instituțiile de învățămînt artistic superior* **includ** *toate rezervele de talent ale acestui popor* (Contemporanul); *Tot farmecul* **consista** *în misterul cu care îmbrăcau fățarnic micile lor păsuri lumești*

(Eminescu, P. L., 75);

În ansamblu, fuziunile marilor societăți industriale **au însumat** *cîteva miliarde de lire sterline*

(„Scînteia," 8009);

O parte din verbele care exprimă relația de incluziune pot fi folosite în formă activă sau reflexivă. Utilizate în formă activă, ele ordonează relația *R (x, y)*, astfel ca *x* să se identifice cu subiectul propoziției, iar elementul *y* să coincidă cu partea subordonată a propoziției. Forma reflexivă a verbului, păstrînd aceeași valoare, inversează ordinea elementelor relației (*două camere și un hol* **compuneau** *tot apartamentul. tot apartamentul* **se compunea** *din două camere și un hol*). Această transformație poate fi efectuată nu numai prin mecanismul opoziției *verb activ/verb reflexiv* (pasiv). Limba română posedă verbe care pot fi folosite în aceeași formă, indiferent dacă punctul de plecare îl constituie întregul *(x)* sau părțile sale componente *(y)*. Un exemplu de acest fel ni-l oferă verbul *a încăpea*, care poate fi numit „verb simetric" (*camera este mare,* **vă încape** *pe toți — voi toți* **încăpeți** *în cameră*).

e) evaluarea calitativă sau cantitativă a unui obiect prin intermediul altuia: *a costa, a valora, a prețui, a măsura, a cîntări, a număra* etc. De ex.: *Lucru la timp dăruit* **prețuiește** *îndoit; cartea* **costă** *trei lei; Pune oarecare fan-*

faronadă în graba de a servi pe oricine, poate ... pentru a arăta, vanitos, cît îi **măsoară** *puterile*

(C. Petrescu, C. V., 62);

Peştele **cîntăreşte** *trei kilograme.*

După cum se poate vedea din exemplele de mai sus, al doilea termen al relaţiei poate fi exprimat nu numai printr-un substantiv, însoţit de determinanţi cantitativi (*trei lei*), ci şi cu ajutorul adverbelor cantitative (*mult, puţin* etc.).

III. **Verbe care exprimă raporturi cauzale** între două obiecte sau fenomene: *a cere, a condiţiona, a necesita, a determina, a hotărî, a cauza, a reclama, a decide, a implica* etc. De ex.: *baza economică* **determină** *suprastructura; problema* **necesită** *o analiză specială; arta* **cere** *sacrificii; Lectura* **implică** *efortul răsplătit, actul selectiv, oprirea şi reîntoarcerea, meditaţia asupra paginii*

(„Scînteia", 8009);

Nici o chestiune în hotărîrea ei nu **reclamă** *mai mult patriotism, înţelepciune, dreptate şi abnegaţie totodată decît marea reformă ce sîntem chemaţi de a face*

(Kogălniceanu, S. A. 113).

IV. **Verbe care exprimă raporturi de reprezentare, simbolizare** a unui obiect prin intermediul altui obiect, concretizate ca o legătură dintre:

a) obiect şi semnificaţia sa, simbol şi obiectul simbolizat: *a exprima, a întruchipa, a oglindi, a reda, a atesta, a prezenta, a reprezenta, a denota, a simboliza, a însemna* etc. De ex.: *Poezia populară se mai deosebeşte şi prin o cunoştinţă psihologică, care* **denotă** *spiritul observator al poporului*

(Russo, S. 191);

Mişcarea pentru pace **exprimă** *interesele fundamentale ale popoarelor; Proiectul* **indică** *atenţia autorului; În vechea capitală o măreaţă mănăstire ... stă trecutul* **atestînd**

(Alexandrescu, M. 101);

Unde vei găsi cuvîntul ce **exprimă** *adevărul?*

(Eminescu, O., I, 227).

Scanned with OKEN Scanner

b) nume și obiectul denumit : *a se numi, a se denumi, a se porecli, a se intitula* etc. De ex. : *Poezia* **s e i n t i t u l a** *„Sfîrșit de vară“.*

Verbele din subcategoria *b)* capătă o valoare relațională numai atunci cînd sînt folosite în formă reflexivă, fără a avea un complement de agent. Dacă se folosesc la forma activă *(localnicii* **n u m e a u** *acest lac „Ochiul boului“)* sau reflexiv-pasivă, însoțită de un complement cu valoare de agent (situație care apare extrem de rar în limba română), verbele *a (se) numi, a (se) denumi* etc. exprimă o acțiune prin care obiectului i se atribuie un nume și nu o relație.

O analiză mai amănunțită a raporturilor exprimate cu ajutorul verbelor de relație, ar putea duce la o clasificare mai completă a acestor categorii semantice de verbe. O asemenea încercare ar putea să prezinte interes nu numai pentru lingviști, ci și pentru logicieni.

Avînd în vedere că valoarea relațională a verbului în limba română nu este marcată formal, delimitarea verbelor de relație de alte grupuri semantice ale verbului nu poate fi efectuată decît cu ajutorul analizei logico-semantice. Studierea lor este îngreunată și prin aceea că, la multe dintre ele, valoarea relațională nu constituie sensul de bază al verbului. Ea se realizează numai în anumite condiții de ordin sintactic. Cu toate acestea, verbele de relație (sau cele folosite cu sens relațional) au unele particularități morfologice și sintactice care le deosebesc de restul verbelor.

1) Sub aspect sintactic, ele se încadrează în clasa verbelor **b i v a l e n t e**, care cer prezența obligatorie a cel puțin două elemente nominale, puse într-un anumit raport prin intermediul verbului. Excepție fac cazurile în care al doilea termen al relației este implicat în sfera subiectului exprimat printr-un substantiv (pronume) la plural (*depozițiile martorilor se contrazic*).

2) Verbele de relație se comportă într-un mod deosebit față de unele categorii gramaticale specifice verbului. În acele limbi care posedă categoria morfologică a aspectului, cum este cazul limbii ruse, verbele de relație sînt, prin excelență, imperfective. Din acest motiv, autorii unor lucrări despre

Scanned with OKEN Scanner

verb includ cuvintele de tipul *a cîntări* (rus. *vesit'*), *a avea* (rus. *imet'*), *a însemna* (rus. *značit'*), *a costa* (rus. *stoit'*) etc. în cadrul unei categorii speciale a modului acţiunii (rus. *sposob dejstvija*, germ. *Aktionsart)*[14].

3) O altă particularitate a verbelor de relaţie o constituie caracterul incomplet al paradigmei lor de conjugare. Un număr însemnat din verbele cu sens relaţional nu se folosesc decît la formele persoanei a III-a la singular sau plural: *a predomina, a precumpăni. a prevala, a consta, a necesita, a concorda, a costa, a denota* etc. Atunci cînd valoarea relaţională reprezintă numai unul din sensurile verbului polisemantic, ea apare în mod evident tot la persoana a III-a. Formele persoanei I sau a II-a indică, de regulă, nu o relaţie, ci o acţiune. De exemplu: *cîteva case* **compuneau** *tot satul*=relaţie; **am compus** *cîteva probleme de matematică*=acţiune; *te rog* **să cîntăreşti** *acest peşte*=acţiune; *peştele* **cîntăreşte** *3 kg*=relaţie etc.

4) În cazul verbelor polisemantice pentru care valoarea relaţională este doar unul din componentele structurii lor interne, sensul respectiv se realizează numai în anumite condiţii contextuale. Factorul sintactic, care contribuie la modificarea (comutarea) sensului verbului este legat de natura subiectului. Atunci cînd sînt folosite cu un subiect din rîndul animatelor, verbele din această categorie exprimă, de cele mai multe ori, o acţiune. Cînd subiectul este exprimat printr-un substantiv neanimat, predicatul propoziţiei îşi pierde caracterul dinamic, iar tensiunea verbală scade. În aceste condiţii, verbul devine numai semnul unui anumit raport dintre două obiecte. Printre verbele care îşi modifică sensul în raport cu natura subiectului se pot cita tranzitivele exprimînd acţiuni de reprezentare, de simbolizare sau de denumire. De exemplu:

---

[14] A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *Russkij glagol*, Leningrad, 1967 p. 27.

Scanned with OKEN Scanner

acțiune

Diferite specii [de sturzi] ... sînt foarte mîncăcioase; însuși Orațiu ne-o **atestă**

(Odobescu, S. III, 27).

În luceafăr poetul a vrut să **simbolizeze** *iubirea platonică*

(Gherea, *St, Cr.*, I, 161).

Județul nostru nu poate fi mai bine **reprezentat** *decît de un bărbat independent*

(Caragiale, O, T., 116).

relație

În vechea capitală o măreață mănăstire stă ... trecutul **atestînd**

(Alexandrescu, M. 101).

Plopul ridicat peste lanuri,/ Ca un semn/,... **Simbolizează** *elanuri*

(Beniuc, V. 99).

Mîna dreaptă a împins înainte mult, pe masă, o călimară care **reprezenta** *un tun*

(Sahia, N., 72).

Dicționarele explicative ale limbii române nu au un principiu unic în tratarea verbelor care își modifică sensul în funcție de subiect. Astfel, DLRLC numai în anumite cazuri izolate separă sensul activ al verbului de cel relațional (de ex.: *a cîntări*=1) „a determina greutatea unui corp cu ajutorul cîntarului" — *Am cîntărit lemnele*; 2) Intr. „a avea o anumită greutate" — *Peștele cîntărea* 3 kg.;

a arăta=1) „a expune intenționat privirilor" — *Mi-a arătat ieri un răvaș de la dînsa.*

(Negruzzi, S. I. 65, 2);

2) „a servi ca indiciu, ca dovadă" — *Fața lui roșie ca morcovul ...* **arăta** *că pentru el viața n-avusese zile negre*

(Negruzzi, S. I. 58).

De cele mai multe ori, modificările de sens legate de realizarea opoziției *acțiune/relație* nu sînt sesizate și notate de către autorii dicționarului amintit, deși deosebirea de valori exprimată de același verb în exemplele incluse în dicționar este evidentă.

Diferențierea valorilor *acțiune/stare*, la unul și același verb, nu este întotdeauna de natură pur contextuală. Schimbarea sensului poate fi însoțită și de modificarea formei gramaticale a verbului. Un procedeu frecvent folosit în acest scop în limba

Scanned with OKEN Scanner

română îl constituie opunerea formei active și celei reflexive a verbului. Prin forma sa activă verbul exprimă, de obicei, o acțiune. Morfemul reflexiv modifică sensul verbului, trecîndu-l în categoria verbelor de relație. Prin urmare, despre valoarea relațională se poate vorbi ca despre o valoare distinctă, alături de alte valori lexicale pe care le îndeplinește pronumele reflexiv în limba română, atunci cînd aceasta se adaugă verbelor tranzitive de acțiune.

Printre verbele de acest fel, se numără și tranzitivele care arată o acțiune ce are ca scop punerea într-un anumit raport a două sau mai multe obiecte (*a acorda, a deosebi, a distinge, a potrivi, a asocia* etc). În forma reflexivă, ele devin numai semnul raportului existent între obiecte și fenomene, indicînd asemănarea sau deosebirea dintre acestea:

acțiune

Ivan nu mai **deosebea** *visul de viață*

(G. M. Zamfirescu, M. D., I, 160)

Marii ardeleni ... **opun** *străinismului ivit sub forma grecească, scrierile lor*

(Russo, S. 68).

Gardul, în copilărie/Veșnic **l-am asemănat**/ *C-un nebun care-a plecat/ Razna pe cîmpie*

(Coșbuc, P. I., 261)

Cu cerul mă **potrivește**/ *Cu luna, cu stelele/, Cu dragi rîndunelele*

(Jarnik—Bîrseanu, D., 38).

relație

Femeile de la munte poartă ștergare de mătase, lucrate de dînsele, ce **se deosebesc** *prin dibăcia țesuturilor*

(Alecsandri, P. P., 139).

În triunghiuri egale, la laturi egale, **se opun** *unghiuri egale.*

Pasărea numită de latini „turdus“ ... **se aseamănă** *cu mierla*

(Odobescu, S. III, 26).

Această libertate de alegere în elementele de cultură îl făceau să citească numai ceea ce **se potrivea** *cu predispunerea sa sufletească*

(Eminescu, N., 36).

Capacitatea unui lexem verbal de a exprima diverse valori, de a indica acțiuni, stări și relații reflectă complexitatea structurii semantice a unor verbe, multitudinea de sensuri și funcții pe care le pot avea verbele în cadrul propozițiilor.

Scanned with OKEN Scanner

Verbele de relaţie, deşi au o structură semică mai simplă decît verbele de acţiune, îndeplinesc funcţii foarte importante în limbă, exprimînd o vastă gamă de raporturi pe care oamenii le stabilesc între obiectele şi fenomenele lumii înconjurătoare. Verbele de stare, privite în totalitatea lor, formează un cîmp aparte în sistemul valorilor verbale, prin particularităţile sensurilor şi prin funcţiile specifice pe care le au în cadrul propoziţiilor şi judecăţilor. Pătrunderea omului în esenţa lucrurilor şi a relaţiilor dintre ele se reflectă în îmbogăţirea acestei categorii funcţional-semantice a verbului prin intermediul formării de cuvinte noi sau prin procedeele derivării semantice.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL V

POLISEMIA VERBELOR

1. Polisemia lexicală, categorie universală a limbilor naturale

Polisemia este capacitatea unuia şi aceluiaşi semn lingvistic de a reda mai multe sensuri. De exemplu, cuvîntul *pămînt* în limba română are următoarele sensuri : 1. „Planeta pe care locuim" (*cosmonauţii s-au întors pe Pămînt*) ; 2. „scoarţa globului terestru, solic (*minerii lucrează sub pămînt*) ; 3. „întindere de uscat, continent" (*în depărtare marinarii au zărit o fîşie de pămînt*) ; 4. „teren cultivabil" (*ţăranii luptau pentru pămînt*) ; 5. „teritoriu, regiune, ţară" (*obiceiul pămîntului*) etc.

Polisemantismul este o însuşire a semnelor limbii naturale prin care ele se deosebesc de semele unui cod artificial construitdupă principiul : un singur semn — un singur sens.

Tendinţa semnificantului lingvistic de a exprima mai multe înţelesuri, ca şi tendinţa contrarie prin care unul şi acelaşi sens este redat prin mai multe cuvinte (sinonimia) este o lege a dezvoltării limbii, denumită în mod sugestiv de către S. Karcevski *dualism asimetric al semnului lingvistic*[1]. Polisemia lexicală este o categorie semasiologică proprie tuturor limbilor naturale. Ea se explică prin multiple cauze de ordin lingvistic, ontologic şi gnoseologic. După o părere larg răspîndită în lingvistică, fenomenul polisemiei reflectă principiul economiei limbii. Polisemia permite ca printr-un număr relativ redus de cuvinte să exprimăm o infinitate de sensuri. După cum remarcă semasiologul german H. Kronasser, „polisemia este o consecinţă a necesităţii de a stăpîni o infinitate de fenomene printr-un număr finit de simboluri"[2]. Dacă pentru orice sens, denotînd obiecte, fenomene, procese sau calităţi,

[1] S. Karcevski, *Du dualisme asymétrique du signe linguistique,* în „Travaux du Cercle Linguistique de Prague", 1929, nr. 1, p. 88—93.

[2] K. Kronasser, *Handbuch der Semasiologie,* Heidelberg 1952, p. 84.

Scanned with OKEN Scanner

limba ar folosi cuvinte speciale, atunci dimensiunile vocabularului ar căpăta o întindere atît de mare, încît folosirea lor ar fi cerut din partea memoriei umane eforturi considerabile. „Pe plan sincronic — scrie St. Ullmann — importanța fenomenului este mare: ea afectează toată economia limbajului. Dacă am avea termeni separați pentru fiecare noțiune, necesitățile de memorizare ar deveni insuportabile. Polisemia ne permite să exploatăm în mod rațional potențialul cuvintelor atașîndu-le mai multe sensuri“ [3]).

Fenomenul polisimiei are și explicații extralingvistice legate de specificul organizării lumii înconjurătoare, de particularitățile procesului de cunoaștere și reflectare.

Cauzele ontologice ale polisemiei derivă din faptul că în realitatea înconjurătoare elementele componente (substanțele, fenomenele, procesele, calitățile etc.) se întrepătrund, formînd continuum-ul lumii. Caracterul nediscret, inexistența unor limite tranșante dintre obiectele realității, creează premisele folosirii aceluiași cuvînt pentru denumirea unor obiecte diferite, dar care posedă însușiri comune. Astfel, cuvîntul *cerc* denumește în limba română nu numai suprafața limitată de o circumferință (*a tăia un cerc din hîrtie*), ci și linia curbă care delimitează suprafața respectivă (*a desena pe hîrtie un cerc*). Relația metonimică care stă la baza polisemiei cuvîntului *cerc* este o reflectare a raportului intim existent între cele două fenomene ale realității. Polisemia nu este altceva decît oglindirea tuturor tipurilor de analogii și contigențe dintre obiectele lumii observate de comunitatea lingvistică respectivă.

Polisemia lexicală își are izvorul și cauza în particularitățile cunoașterii umane, care urmează un drum ascendent și mereu reversibil. Cunoaștem noul prin intermediul unei experiențe deja dobîndite, ne depărtăm de la concret pentru a cuprinde lumea abstractului, colorîndu-l prin intermediul sensibilității senzoriale. Aceasta explică de ce oamenii folosesc pentru lucruri și noțiuni noi denumiri vechi, existente de mult în limbă. Asupra acestei particularități a procesului de cunoaștere —și nominație atrăgea atenția A. A. Poteb-

---

[3] St. Ullmann, *Précis de sémantique française*, ed. a IV-a, Berne, 1969, p. 199.

Scanned with OKEN Scanner

nea : „Arăt copilului care începe să vorbească abajurul rotund de sticlă mată al unei lămpi și întreb : „ce este asta ?“. Copilul, deși a văzut obiectul respectiv de mai multe ori, pînă acum nu i-a acordat o atenție deosebită. El încă nu îl cunoaște, deoarece urmele unor impresii vagi încă nu reprezintă cunoaștere. Eu nu-mi propun ca el doar să completeze impresiile vechi cu altele noi, ci să reunească, să sintetizeze impresiile deja existente, să le raporteze la cunoștințele sale anterioare. La întrebarea mea copilul răspunde : „pepene“. Aici a avut loc o cunoaștere prin intermediul nominației, o comparație dintre obiectul nou și un obiect cunoscut anterior. Semnificația răspunsului este următoarea : „ceea ce văd seamănă cu un pepene“[4].

Polisemia reflectă tendința permanentă a omului spre expresivitate. Transferul cuvîntului de la un denotat la altul, efectuat pe baza metaforei, metonimiei sau a unui alt trop, exprimă necesitatea subiectului vorbitor de a colora noțiunea atribuindu-i elementele unei reprezentări vii. Cînd în lumea sportivă a căpătat răspîndire un stil specific de înot, caracterizat prin aruncarea simultană a ambelor brațe în față, el a fost denumit *stilfluture*. Prin aceasta noțiunea respectivă a căpătat o imagine plastică, fiind însoțită de reprezentarea atît de familiară a deplasării unui fluture. Fenomenul polisemiei lexicale se întîlnește în toate limbile[5]. Ca și alte categorii semasiologice (sinonimia, antonimia), ea reflectă caracterul sistematic al limbii, determinînd în același timp specificul național al vocabularului. Caracterul sistematic al polisemiei se manifestă în existența unor legități care stau la baza îmbinării sensurilor în structura unui cuvînt polisemantic. Anumite tipuri de sensuri sau tipuri de metafore și metonimii se întîlnesc la grupuri și serii întregi de cuvinte. Dacă o anumită relație dintre sensul de bază al cuvîntului și sensul derivat se repetă la un număr mai mare de lexeme, putem vorbi de o *polisemie iterativă*. Totalitatea polisemiilor iterative și constante creează sistemul polisemiei dintr-o anumită limbă. De aceea studiul tipurilor de poli-

[4] A. A. Potebnea, *Iz zapisok po russkoj grammatike,* vol. I—II, Moscova, 1958, p. 17.

[5] St. Ullmann, *Semantičeskie universalii* (traducere din limba engleză) „Novoe v lingvistike“, vypusk V, Moscova, 1967, p. 250—299.

Scanned with OKEN Scanner

semie iterativă reprezintă una din sarcinile cele mai importante ale semanticii structurale[6].

Regularităţile polisemiei, caracterul ei de sistem se manifestă şi în relaţiile ce se stabilesc în limbă între polisemie şi alte categorii semasiologice şi gramaticale.

Se observă că sinonimele manifestă o tendinţă de uniformizare a structurilor lor semantice. Două sau mai multe cuvinte care coincid în sensurile lor de bază pot avea numeroase asemănări şi în sistemul sensurilor figurate. De exemplu, sinonimele româneşti *drum* şi *cale* au structuri semantice în multe privinţe asemănătoare:

Drum	*Cale*
1. Fîşie îngustă de teren bătătorit pe care se poate merge (*un drum de acces nou*);	1. Fîşie special amenajată pentru circulaţie (*s-a făcut o cale de acces nouă*)
2. Loc de trecere, traseu (*a-şi face un drum printre mărăcini*);	2. Trecere, traseu (*a-şi face cale printre mărăcini, brazi etc.*);
3. Călătorie (*a face un drum obositor*);	3. Călătorie (*a face cale întoarsă*);
4. Direcţia de parcurs, traseu (*a trasa un drum nou*):	4. Direcţie, traseu (*căile aeriene*);
5. Direcţie de dezvoltare (*lumea urmează un drum ascendent*);	5. Direcţie de dezvoltare (*a sta în calea progresului*);
6. Mod de existenţă, mijlocul de a obţine ceva (*a apuca pe un drum greşit în viaţă*).	6. Mod de a fi în viaţă (*căile necinstite nu duc la nimic bun*).

Simetria şi repetabilitatea structurilor semantice este evidentă şi la antonime, care se opun de regulă nu numai prin sensurile lor de bază, ci şi prin sensurile lor derivate (figurate). De exemplu:

Cald	*Rece*
1. Care se găseşte la temperatură relativ înaltă (*ceai cald*);	1. Lipsit de căldură, care are o temperatură mai scăzută (ceai rece)

[6] J. D. Apresjan, *O reguljarnoj mnogoznačnosti*. „Izvestija Akademii Nauk SSSR. Serija literatury i jazyka", 1971, nr. 6, p. 509—530.

Scanned with OKEN Scanner

2. Care păstrează bine căldura (*cameră caldă*);

3. Afectuos, bun (*inimă caldă, primire caldă*);

4. Plăcut la înfățișare, care bucură ochiul (*culori calde*);

5. Situat în părțile sudice ale globului (*țări, mări calde*)

2. Care nu ține căldură, se încălzește greu (*cameră, locuință rece*);

3. Lipsit de căldură sufletească, neprietenos (*om rece, primire rece*);

4. Lipsit de bogăție cromatică, neplăcut (*culori reci*);

5. Situat în părțile nordice, reci (*ținuturi reci*).

Caracterul simetric al structurilor antonimelor polisemantice se manifestă în coincidența distribuțiilor acestor cuvinte: *zi caldă — zi rece, privire caldă— privire rece, mîncare caldă — mîncare rece, climă caldă—climă rece* etc.

Fenomenul regularității în repetarea structuriilor polisemantice se constată și la grupuri mai mari de cuvinte, mergînd pînă la clasele lexico-gramaticale ale părților de vorbire. În interiorul substantivelor se poate identifica un număr de tipuri ale microstructurilor polisemantice care au un caracter regulat și constant. Astfel, în toate limbile există un grup numeros de cuvinte ce denumesc animale. Ele formează microsistemul „zoosemiei" avînd particularitatea de a dezvolta un sens figurat, care se aplică la oameni pentru a caracteriza trăsăturile lor de caracter: *bou*=1. animalul respectiv; 2. despre un om prost; *măgar*=1. animalul din familia calului (*Equus asinus*), 2. calificativ dat unui om prost, încăpățînat și obraznic etc.

Un alt microsistem al polisemiei îl formează cuvintele ce denumesc părțile corpului, care printr-un transfer metaforic pot fi utilizate pentru a denota forme de relief sau mecanisme asemănătoare ca formă sau funcție cu diversele părți ale corpului omului. De exemplu: *piciorul omului — piciorul muntelui, gîtul omului — gîtul sticlei, dinte* (la om)— *dinte* (la greblă, la furcă, la mecanisme) etc.

În cadrul adjectivelor, în afara polisemiei rezultate în urma conversiunii lor în substantive (*alb—albul*), se observă tendința unor adjective relative, derivate de la substantive,

Scanned with OKEN Scanner

de a exprima o valoare calificativă: *rocă cristalină — voce cristalină*, *construcție metalică — voce metalică, localitate urbană — ton urban* etc.

În sfera semantică a numeralelor românești se reproduc cu regularitate două sensuri: 1. denumirea numărului abstract; 2. denumirea semnului grafic care redă cifra respectivă: *cinci* = 1. număr avînd în numărătoare locul între patru și șase; 2. cifra prin care se notează numărul cinci, avînd forma *5* sau *V* etc.

Unele tipuri de polisemie sînt răspîndite în toate limbile sau se întîlnesc într-un număr mare de idiomuri vorbite pe glob. Dar existența unor „universalii" în domeniul polisemiei nu neagă specificul național al acestei categorii. Cel ce consultă dicționarele bilingve va constata că două cuvinte echivalente în sensurile lor principale diferă prin sensurile lor derivate. De aceea, foarte frecvent sensurile cuvîntului polisemantic sînt traduse în altă limbă prin cuvinte diferite.

În lumina acestor constatări, se poate afirma că polisemia, deși prezentă în toate limbile, este „o variabilă dependentă de mulți factori"[7]. Gradul de dezvoltare a polisemiei, tipurile de sensuri figurate depind de o serie de factori lingvistici (numărul cuvintelor existente în vocabular, posibilitățile de derivare ale limbii) și de cauze extralingvistice (gradul de evoluție culturală a poporului, modul său de viață etc.). De exemplu, pletora semantică a cuvintelor limbii franceze, după părerea mu[illegible]or lingviști, nu este altceva decît o compensație a sărăciei mijloacelor de derivare morfematică din această limbă[8].

Se presupune că ar exista o legătură între polisemie și gradul de dezvoltare a limbii. I. Coteanu consideră că fenomenul polisemiei este specific limbilor sau formelor funcționale ale limbajului (cf. limbajul popular) care dispun de un număr relativ redus de cuvinte în vocabularul lor[9].

---

[7] St. Ullmann, *Semantičeskie universalii*, p. 267.

[8] St. Ullmann, *Descriptive semantics and linguistic typology*, „Word", vol. 9, nr. 3, 1953, p. 225—240.

[9] I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1973, p. 91.

Anumite tipuri de derivare semantică pot fi determinate de cauze extralingvistice. Spre exemplu, în limba română, în perioadele mai vechi se observa fenomenul extinderii polisemice a termenilor pastorali, agricoli și religioși: *a închega* (despre lapte), *a închega* (despre colectiv), *a mulge (vaca)*, *a mulge pe cineva* (a trage foloase), *a tămîia* (în biserică), *a tămîia pe cineva* etc.[10].

L. Șăineanu considera că studierea expresiilor metaforice dintr-o limbă scoate în relief fizionomia poporului [11]. L. Blaga în a sa *Trilogie a culturii*[12] descoperea în evoluția unor cuvinte moștenite din latină *(pavimentum>pămînt, veteranus>bătrîn, hostis>oaste)* argumente în sprijinul tezei privind procesul de retragere a pre-românilor din „istorie" într-o viață de tip „organic".

2. Specificul polisemiei verbale

Verbul ocupă unul dintre primele locuri printre părțile de vorbire cu o polisemie dezvoltată, rivalizînd cu substantivul. Din primele 200 de verbe care încep cu litera *A*, cuprinse în *Dicționarul limbii române moderne* (DLRM), aproape 50% au două sau mai multe sensuri. Dacă luăm în considerare faptul că o bună parte din verbele monosemantice date în acest dicționar aparțin limbajului popular sau regional (*a amuși, a alivăni, a mierzi* etc.) sau sînt cuvinte neologice (*a abroga, a acredita, a ambreia* etc.), vom constata că verbele aparținînd fondului activ al limbii au de regulă mai multe sensuri. La alte litere numărul verbelor polisemantice este și mai mare. DLRM înregistrează la litera *L* un număr de 78 de verbe. Dintre ele numai 35 sînt verbe monosemantice, restul de 43 verbe au două sau mai multe sensuri. Chiar după date preliminare, se poate presupune că majoritatea lexemelor verbale din limba română au structuri polisemantice. Unele din verbele

---

[10] Mircea Radu, *Legi și cauze în evoluția semantică*, LL, nr. 18, 1968, p. 118.

[11] L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române*, 1887, p. 134

[12] L. Blaga, *Trilogia culturii*, București, 1944, p. 297–300.

Scanned with OKEN Scanner

mai frecvent folosite în limba română au un număr impresionant de sensuri, plasîndu-se printre lexemele cu cea mai mare pletoră semantică. Verbul *a lua* are 23 de sensuri, *a fi* — 20, *a lega* —15, *a avea* — 14 etc.

Predispoziţia verbului pentru polisemie derivă din natura semantică şi ontologică a acestei părţi de vorbire, din funcţiile sale specifice în cadrul propoziţiei, din multitudinea formelor sale gramaticale. Contururile semantice ale verbului sînt mai difuze şi labile, datorită faptului că procesele au un grad de diferenţiere mai scăzut în comparaţie cu obiectele[13]. La verbe este greu de precizat dacă în diverse contexte ele îşi păstrează identitatea semantică sau îşi modifică sensul. Astfel, este greu să afirmăm cu certitudine dacă verbul *a coase* în contextele a *coase un nasture* şi a *coase un costum* realizează unul şi acelaşi sens sau sensuri diferite. După DLRM, în ambele cazuri am avea acelaşi sens. În realitate, acţiunile respective nu coincid nici ca mod de efectuare, nici prin rezultatul lor.

Verbul *a tăia* în construcţiile : *a tăia un copac din pădure, a tăia pîinea cu cuţitul, a tăia un buştean cu fierăstrăul, a tăia unghiile cu foarfeca,* pentru majoritatea vorbitorilor limbii române, va însemna, probabil unul şi acelaşi lucru, deşi, în realitate, în toate cele patru contexte avem acţiuni ce diferă prin instrumentul de efectuare (*topor, cuţit, fierăstrău, foarfecă*), prin obiectele supuse acţiunii (*copac, pîine, buştean, unghii*). Vorbitorii limbii ruse vor folosi pentru fiecare din cele patru variante ale acţiunii de „a tăia" verbe diferite : *rubit', rezat', pilit', strič,* fără a considera că ele exprimă unul şi acelaşi lucru.

Sensul lexical al cuvintelor este în mare măsură determinat de context. Există chiar o părere largă răspîndită în lingvistică că în afara contextului cuvintele n-ar avea nici un sens[14]. A. A. Potebnea şi J. Vendryes considerau că orice întrebuinţare nouă creează un cuvînt nou. Fără îndoială, contextul joacă un rol decisiv în dinamica modificărilor de sens. Nu trebuie însă pierdut din vedere faptul că majo-

---

[13] A. A. Ufimceva, *Slovo v leksiko-semantičeskoj sisteme jazyka,* Moscova, 1968, p. 89.

[14] Teza lui L. Wittgenstein „Sensul este întrebuinţare" („Die Bedeutung ist der Gebrauch") este acceptată de către V. A. Zvegincev în cartea sa *Semasiologija,* Moscova, 1957, p. 125—126.

Scanned with OKEN Scanner

ritatea contextelor nu creează sensuri noi, ci numai reproduc semnificaţii deja existente. În aceste situaţii, contextul explicitează doar sensul, delimitînd valorile cuvîntului polisemantic. Valenţele contextuale, distribuţia (colocaţia) sînt forme de explicitare ale polisemiei [15].

Dintre toate părţile de vorbire, verbul este cel mai dependent contextual, căci el intră în raporturi intime cu alţi termeni ai propoziţiei. În funcţie de gradul de independenţă faţă de context, sensurile verbului pot fi împărţite în două tipuri: 1. *sensuri independente de context* şi 2. *sensuri contextual-determinate*.

Sensurile independente de context sînt valorile fundamentale ale verbului, ele se asociază complexului sonor şi atunci cînd este rostit în afară de context. Astfel, verbul *a lua* are în limba română peste 20 de sensuri, dar numai unul dintre ele „a prinde, a apuca cu mîna" prezintă asociaţii stabile cu complexul sonor respectiv. Sensurile independente de context sînt în acelaşi timp şi sensurile lui de bază care domină structura semantică a cuvîntului. Din cele 12 sensuri ale verbului *a vedea* incluse în DLRM, pe primul loc figurează sensul „a percepe cu ajutorul văzului". El reprezintă dominanta semantică a tuturor semnificaţiilor ce se ataşează acestui lexem. Sensul respectiv se realizează în majoritatea contextelor: *a vedea o pasăre, a vedea cu ochii, a vedea cu binoclul, a vedea bine, nu se vede nimic* etc. Sensul de bază este cuprins în întregime sau numai parţial în sensurile derivate ale cuvîntului: *a vedea*=„a fi de faţă" înseamnă de fapt „a constata văzînd cu ochii". Sensurile libere de context nu au de obicei nici îngrădiri şi restricţii de ordin paradigmatic, sensul respectiv realizîndu-se la toate formele gramaticale ale verbului: *eu văd, el vede, vedeţi, să vedeţi, se vede, a fost văzut* etc.

Sensurile contextual-determinate se realizează numai într-o anumită configuraţie sintactică sau sînt condiţionate de anumite forme paradigmatice ale verbului. Printre factorii constructivi-sintactici care influenţează sensul verbului un loc important revine tipului de recţiune, absenţei sau prezenţei complementului, naturii subiectului, prezenţei sau absenţei diverşilor determinanţi circumstanţiali etc. De exemplu, sensurile derivate ale verbului *a vedea*: a) „a fi de faţă"; b) „a

---

[15] D. Chiţoran, *Colocaţie şi sens*, SCL, **XVI**, 1965, nr. 5, p. 655–667

se convinge de ceva cercetînd, examinînd"; c) „a întîlni"; d) „a avea grijă" sînt toate determinate contextual, deoarece realizarea lor este condiţionată de o anumită ocurenţă a verbului. Sensul a) „a fi de faţă" se realizează numai atunci cînd verbul este însoţit de cuvîntul *multe* sau *cîte* (*am văzut multe în viaţă, cîte mi-au fost date să văd* etc.). Sensul b) „a se convinge de ceva cercetînd, examinînd" se realizează de regulă atunci cînd verbul este urmat de o propoziţie completivă (*a vedea cum se descurcă, a vedea ce se întîmplă*) sau cînd verbul *a vedea* este precedat de un alt verb (*mă duc să văd, vino să vezi*). Sensul c) „a întîlni pe cineva" apare clar atunci cînd complementul direct este o persoană umană (*l-am văzut pe Ion*) sau atunci cînd verbul este folosit la forma reflexivă cu valoare reciprocă (*noi ne vedem în fiecare zi*). Determinarea contextuală este şi mai evidentă la sensul d) „a avea grijă de cineva, ceva" care apare numai atunci cînd verbul este însoţit de un complement precedat de prepoziţia *de*: *a vedea de copii, a vedea de gospodărie* etc.

Un alt tip de condiţionare contextuală este *determinarea paradigmatică a sensului*. Ea se manifestă în faptul că un anumit sens se realizează numai la o singură sau numai la cîteva forme gramaticale ale cuvîntului. Îngrădirile paradigmatice ale verbului sînt legate de obicei de o formă a persoanei, de o formă a diatezei, a timpului sau modului. Astfel, sensul verbului *a vedea* „a fi sau a ajunge într-o anumită situaţie" apare la forma reflexivă: *mă văd copleşit, mă văd silit*. Restricţii paradigmatice au şi următoarele sensuri ale verbului *a vedea*: e) „a părea, a fi evident" (numai la ref. impersonal): *se vede că el nu ştie nimic*; f) „fii cu băgare de seamă" (numai la imperativ): *vezi să nu cazi*.

În domeniul polisemiei verbale se deslușesc cîteva tipuri de structuri regulate care definesc specificul acestei părţi de vorbire. Tot aşa cum fiecare verb monosemantic poate fi încadrat în una din cele trei categorii fundamentale ale procesualităţii: *acţiuni, deveniri, stări*, sensurile concrete ale verbului polisemantic aparţin şi ele uneia sau alteia dintre cele trei categorii semantice.

De aceea, în spatele unei varietăţi de sensuri concrete care alcătuiesc structura polisemelor verbale româneşti se desprind cîteva tipuri constante de polisemie bazată pe îmbinarea

Scanned with OKEN Scanner

următoarelor valori: 1. *acțiuni — stări*; 2. *acțiuni — deveniri*; 3. *deveniri — stări*; 4. *acțiuni — deveniri — stări.*

Unele din aceste structuri au fost discutate în capitolele precedente ale lucrării (cf. *Opoziția factitiv-eventiv în structura semantică a verbului*, p. 102—115). În cele ce urmează, vom încerca să desprindem și alte legități ale polisemiei verbului românesc, care definesc structura acestei părți de vorbire.

În permanenta pendulare a proceselor descrise prin intermediul verbului între categoria acțiunii, stării sau devenirii, care lărgește diapazonul semantic al verbului, sînt angajați o serie de factori constructiv-sintactici sau morfologico-paradigmatici: 1. caracterul tranzitiv-intranzitiv al verbului; 2. forma activă sau reflexivă a verbului; 3. natura ontico-semantică a subiectului (ființă, obiect etc.); 4. forma activă sau pasivă a verbului; 5. prezența sau absența complementului de agent; 6. caracterul personal sau impersonal al verbului; 7. formele temporale.

3. Tipurile polisemiei verbale

Majoritatea sensurilor derivate ale verbelor din limba română sînt determinate contextual. Vom analiza cîteva tipuri ale polisemiei verbale grupate în funcție de factorii constructivi care determină restructurarea semnificației verbului, comutarea unui semem (variantă a sensului poliseme-mului) prin altul.

a) **Factorul tranzitivității** constituie o coordonată sintactică majoră care determină structura semnificațiilor verbului. Este suficient să răsfoim cîteva pagini ale oricărui dicționar explicativ pentru a constata că majoritatea sensurilor verbelor sînt însoțite de indicația privind tranzitivitatea și intranzitivitatea verbului: *arde* = 1. *Intranz.* (Despre foc) „A fi aprins"; 2. *Tranz.* „A da foc, a băga în foc" etc. Prezența complementului cu valoare de obiect al acțiunii este o formă de explicitare sintactică a caracterului activ și emergent al procesului. Imposibilitatea verbului

de a avea un complement cu valoare de obiect semnalează că s-a produs o înlocuire a valorii de acțiune cu un sens de stare sau devenire: *a orbi* (pe cineva) — *a orbi* „a deveni orb", *a mirosi (o floare)* — *floarea miroase.*

Un caz de polisemie constantă a verbului rezultă din folosirea *absolută* a verbelor tranzitive. Este vorba de acele verbe tranzitive care în anumite condiții se folosesc fără complement direct. În astfel de situații, verbul capătă o nuanță nouă, indicînd fie capacitatea subiectului de a face acțiunea respectivă, fie predispoziția la acțiunea denotată prin verb: *băiatul citește o carte* — *băiatul citește deja* („știe să citească"); *el scrie o compunere* — *el scrie* („se îndeletnicește cu scrisul, este scriitor"); *Ion bea un pahar de vin* — *Ion bea* („este bețiv"); *Petre fumează o țigară* — *Petre fumează* („este fumător") etc.

O altă structură polisemantică, influențată de prezența sau absența complementului de obiect, o întîlnim la verbele care arată acțiuni de deplasare. Cînd sînt însoțite de un complement direct, ele exprimă un sens cauzativ, iar în construcții intranzitive sînt egale cu valoarea diatezei medii, indicînd o autodeplasare sau aflarea subiectului într-o stare de mișcare: *a alerga pe cineva* „a fugări" — *a alerga* (intr.), *a goni* (pe cineva) „a alunga" — *a goni* (intr.) *a coborî* (pe cineva) — *a coborî* (intr.), *a opri* (o mașină) — *a opri* (intr.) etc.

Anularea tranzitivității este întotdeauna o condiție de realizare a transpoziției unui verb de acțiune factitiv într-un verb eventiv: *a albi pînzele* — *pînzele au albit, a obosi pe cineva* — *el a obosit, a slăbi forțele cuiva* — *forțele au slăbit* etc. Factorul tranzitivității joacă un rol important în trecerea unui verb activ de acțiune în categoria stării: *a fierbe apa* — *apa fierbe, a mirosi o floare* — *floarea miroase* etc.

b) **Factorul reflexivizării** determină o gamă variată de modificări în structura semantică a verbului. Morfemul reflexiv în limba română are un pronunțat caracter lexical. Cu excepția cazurilor în care morfemul reflexiv îndeplinește o funcție pur gramaticală (diateza reflexivă propriu-zisă și diateza pasivă), adăugarea morfemului reflexiv duce la modificarea sensului lexical, de unde rezultă următoarele tipuri de polisemantism:

1. Verbul activ (tranzitiv) indică o acțiune de modificare, avînd un caracter factitiv-cauzativ, iar forma refle-

Scanned with OKEN Scanner

xivă exprimă o devenire (are sens reflexiv-eventiv) : *a bucura* (pe cineva) — *a se bucura, a întrista* (pe cineva) — *a se întrista, a modifica* (ceva) — *a se modifica* etc.

2. Verbul activ (tranzitiv) exprimă o acţiune mentală de stabilire a unor raporturi dintre obiecte şi fenomene, verbul reflexiv arată doar relaţia respectivă : *a deosebi roşul de negru — roşul şi negrul se deosebesc, a opune termenii relaţiei — termenii relaţiei se opun, a asemăna două fiinţe — două fiinţe se aseamănă* etc.

3. Verbul tranzitiv activ arată o acţiune de dispunere a obiectelor în spaţiu, acţiuni de deplasare, iar verbul reflexiv are o valoare poziţională (este un verb de stare) ;

a dispune băncile într-o ordine — băncile se dispun în două rînduri ;

a extinde terenul arabil — terenul arabil se extinde pe o rază mare ;

a înghesui cărţile în raft — cărţile se înghesuie într-un raft (sînt înghesuite) ;

a înşira lucrurile pe masă — lucrurile se înşiră pe masă (stau înşirate) ;

a răsfira crengile copacului — crengile se resfiră în toate părţile ;

a prelungi un drum — drumul se prelungeşte pînă în sat ;

a rîndui casele în linie — casele se rînduiesc de-a lungul drumului ;

a situa pe cineva în frunte— el se situează în fruntea coloanei ;

a suprapune două figuri — cele două figuri se suprapun (sînt suprapuse).

4. Verbul la forma activă arată o acţiune de percepere a obiectelor, forma reflexivă indică modul în care obiectele se impun simţurilor noastre :

a vedea un copac — copacul se vede („este vizibil") ;
a auzi un zgomot — zgomotul se aude ;
a simţi miros greu — mirosul se simte ;
a zări o casă în depărtare — casa se zăreşte în depărtare etc.

Scanned with OKEN Scanner

5. Verbul la forma activă are un sens cauzativ, arătînd punerea în mișcare a obiectului, forma reflexivă arată o automișcare (stare de agitație, mișcare) :

a clătina un copac — copacul se clatină ;
a deplasa un obiect — ghețarul se deplasează ;
a mișca o piatră — piatra se mișcă ;
a învîrti o roată — roata se învîrte etc.

6. Un alt grup de sensuri ale verbului sînt determinate de forma pasivă. Ne referim în special la pasivele românești construite cu *a fi+participiul verbului,* care manifestă o tendință spre lexicalizare devenind forme analitice ale predicatului de stare. Funcția aceasta o au nu numai participiile adjectivizate care împreună cu verbul *a fi* alcătuiesc un predicat nominal (*el este obosit, el este chibzuit, el este supărat*). Deplasarea spre sfera stărilor se observă aproape la toate formele analitice ale pasivului românesc. Astfel, chiar verbele de deplasare ale căror participii se adjectivează mai greu, atunci cînd sînt folosite la pasiv, pot indica și o poziție a corpului rezultată în urma deplasării :

a arunca pietre — pietrele sînt aruncate pe jos ;
a așeza cărțile în raft — cărțile sînt așezate în raft ;
a azvîrli lucrurile pe jos — lucrurile sînt azvîrlite pe jos ;
a culca copilul în pat — copilul este culcat în pat ;
a împrăștia lucrurile prin cameră — lucrurile sînt împrăștiate peste tot etc.

Faptul că verbele respective indică nu o acțiune, ci o stare este subliniat de absența complementului de agent. Valoarea lor de stare poate fi probată și prin înlocuirea verbului *a fi* cu verbul pozițional *a sta* : *cărțile sînt așezate în raft — cărțile stau așezate în raft.*

c) **Tipul subiectului** este un factor de extremă importanță în determinarea contextuală a sensurilor verbale. Subiectele pot fi împărțite în două categorii, în funcție de gradul lor de participare la desfășurarea procesului denotat de verb : 1. subiecte capabile să inițieze și să ducă pînă la

---

[16] Wilhelm Schmidt, *Lexikalische und aktuelle Bedeutung,* Berlin, 1967, p. 55—58.

Scanned with OKEN Scanner

capăt o acțiune; 2. subiecte nonactante. În prima categorie intră, în primul rînd, substantivele care denumesc ființe. Subiectele nonactante sînt, de regulă, substantive neanimate. Pe lîngă subiectele din prima categorie pot fi folosite verbe de acțiune. Atunci cînd locul subiectului animat este luat de un substantiv neanimat, verbul respectiv își pierde de obicei valoarea de acțiune, și capătă un sens de stare. Natura subiectului determină următoarele tipuri de polisemie în limba română:

1. Verbele de mișcare cu un subiect animat indică acțiuni de deplasare; atunci cînd subiectul este un lucru imobil, verbele capătă un sens pozițional:

a ieși: *omul a ieșit din casă — cornișa iese în afară*;
a intra; *elevul intră în clasă — poteca intră în pădure*;
a trece: *omul trece pe stradă — șoseaua trece pe lîngă casă*;
a traversa: *am traversat strada — munții traversează toată țara* etc.

2. Verbele din grupul „a acoperi", „a cuprinde", cînd sînt folosite cu un subiect însuflețit și un complement instrumental, arată acțiuni. Cînd complementul instrumental ocupă locul subiectului, verbele respective capătă o valoare poziționalã:

a acoperi fața cu o batistă — batista acoperă fața;
a împrejmui curtea cu un gard — gardul împrejmuiește curtea;
a înconjura un teren cu sîrmă — sîrma ghimpată înconjura terenul;
a încinge mijlocul cu un brîu — brîul încingea mijlocul etc.

3. Verbele din grupul „a închide", „a stăvili", cînd sînt folosite cu un subiect neînsuflețit, indică așezarea obiectului sau destinația lui:

a astupa sticla cu un dop — dopul astupă sticla;
a bara drumul cu o bîrnă — bîrna barează drumul;
a bloca strada cu o căruță — căruța blochează strada;
a baricada ușa cu un dulap — dulapul baricadează ușa;
a stăvili apa cu un zăpor — zăporul stăvilește apele;
a sprijinit tavanul cu un stîlp — stîlpul sprijină tavanul etc.

Scanned with OKEN Scanner

4. Trecerea obiectului în poziţia de subiect modifică sensul verbelor din grupul „a determina, a număra", acordîndule o valoare relaţională :

a număra turma de oi — turma de oi numără 100 capete ;
a preţui obiectele de artă — obiectele de artă preţuiesc mult etc.
a cîntări peştele — peştele cîntăreşte 3 kg ;
a echivala două documente — diploma de liceu echivalează cu diploma de bacalaureat etc.

5. Omisiunea subiectului (impersonalizarea verbului) sau înlocuirea subiectului din grupul substantivelor de gen personal printr-un substantiv din sfera grupului „părţi ale corpului" determină trecerea verbului de acţiune în categoria verbelor de stare „sentiendi" :

a înţepa pe cineva cu un ac — mă înţeapă la inimă,;
a arde rana cu fier roşu — obrazul mă arde ;
a chinui un om — mă chinuie măseaua ;
a furnica (despre oameni) — *mă furnică pe la spate* ;
a înjunghia un animal — mă înjunghie la spate ;
a pişca pe cineva de mînă — mă pişcă la limbă ;
a mînca o friptură — mă mănîncă palma.

6. Verbele din grupul „a lucra", cînd sînt folosite cu un substantiv indicînd mecanisme sau instituţii, exprimă sensul „a fi în stare de funcţionare" :

omul lucrează la fabrică — fabrica nu lucrează astăzi ;
copilul merge pe stradă — ceasul merge ;
oamenii acţionează în mod diferit — mecanismele acţionează.

7. Verbele din grupul „a indica, a arăta", cînd sînt folosite pe lîngă un subiect neînsufleţit, capătă o valoare relaţională, funcţia lor fiind apropiată de cea a verbelor semicopulative :

a arăta cuiva ceva — mama arată foarte bine ;
a însemna ceva pe hîrtie — acest cuvînt nu înseamnă nimic ;
a semnala cuiva unele neajunsuri — tusea semnalează răceala ;
a semnifica idei prin cuvinte — cuvintele semnifică idei etc.

Scanned with OKEN Scanner

Observaţiile asupra polisemiei verbale ne arată că în structura unui verb polisemantic din limba română se îmbină cel mai frecvent un sens denotînd o acţiune şi un sens care indică o stare. Se poate chiar afirma că orice verb de acţiune, în anumite condiţii de context, poate fi folosit pentru a indica o stare. Comutarea sensului activ-tranzitiv cu un sens de stare se realizează prin procedeul reflexivizării (*a situa — a se situa*), prin punerea verbului la forma pasivă (*a arunca — a fi aruncat*), prin convertirea lui într-un verb intranzitiv (*a fierbe apa — apa fierbe*) sau prin folosirea lui pe lîngă un subiect neînsufleţit (*am ieşit din casă — cornişa iese în afară*).

Un alt tip de polisemantism îl reprezintă verbele care îmbină în sfera lor un sens factitiv şi un sens eventiv. Valoarea factitivă a verbului se realizează în construcţiile $N_n^1+V_t+N_a^2$: *viaţa îi schimbă pe oameni* ; *soarele a îngălbenit hîrtia.* Sensul eventiv se realizează prin trecerea obiectului în poziţia de subiect : $N_n^2+V_i$=*hîrtia a îngălbenit.* Această permutare poate fi însoţită şi de reflexivitatea verbului: *oamenii se schimbă*; *hîrtia s-a îngălbenit.*

Mai puţin frecvent este polisemantismul bazat pe coexistenţa unui sens eventiv cu un sens din categoria stării. Structuri de acest tip pot fi întîlnite la verbele reflexive eventive, care în anumite condiţii de context, indică persistenţa subiectului într-o anumită stare sau modul său de a fi : *a se bucura*= „a deveni bucuros“: (*Părinţii, cum au văzut-o, s-au bucurat cu mare bucurie*)

(Creangă, P. 86) ;

a se bucura=„a fi bucuros“ (*mă bucur că toate lucrurile merg bine*) ; *a se lenevi* = „a fi leneş“ (*el se leneveşte* = *leneveşte*) etc.

Există în limba română un grup nu prea numeros de verbe care îmbină în structura lor semantică un sens tranzitiv factitiv, un sens eventiv şi unul de stare, fără ca verbul respectiv să-şi modifice forma gramaticală. Avem în vedere verbele derivate de la adjective cromatice, care, atunci cînd sînt întrebuinţate ca verbe tranzitive, arată acţiuni cauzative, iar cînd sînt folosite intranzitiv capătă un sens de devenire („a căpăta culoarea indicată în tema verbului“) sau exprimă o stare („a se distinge prin culoarea denumită în tema verbului“). De exemplu :

Scanned with OKEN Scanner

a albi:

1. acțiune = *Jos, fete* **albesc** *și bat rufe*
(Șt. O.Iosif T., 135);
2. devenire = *Pînzele să nu* **albească**, */Ci mai rău să înnegrească*
(Teodorescu, P. P., 559).
3. stare = *Pe tăpșanurile cu iarbă uscată* **albea** *omătul nou*
(Sadoveanu, F. J., 442).

a albăstri:

1. acțiune = **Am albăstrit** *prea tare lîna*
(DLRLC)
2. devenire = *Laptele* **se albăstrește** *cînd îl subțiem cu apă*
(DLRLC).
3. stare = *În fund* **albăstresc**, *în curmeziș, coamele munților, crestate pe alocuri ca niște metereze uriașe*
(Rebreanu, P. S., 139).

a înnegri:

1. acțiune = *Amurgul* **înnegrise** *zarea,/S-auzea-n departe tremurat cîntarea/Buciumului jalnic*
(Coșbuc, P. I, 249).
2. devenire = *Busuiocul* **a-nnegrit**,/*Rozmarinu-a-ngălbenit*
(Alecsandri, P. P., 284).
3. stare = *Pe-o culme ușoară* **înnegrea** *un pîlc de mărăcini*
(Sadoveanu, O. A., III, 54).

a roși;

1. acțiune = *Făcînd din pieptul vostru un zid . . .,/* **Roșind** *cu-a vostru sînge fierbinte, . . . Siretul, Prutul*
(Alecsandri, P., III, 217).
2. devenire = *Soarele, în abur, ca un foc* **roșește**
(Bolintineanu, P., 10).
3. stare = *Și pretutindeni pe ogoare-nguste,* **Roșesc** *ca macii, roși batiste, fuste,/Și albesc ca neaua pînzele de ii*
(D. Botez, F. S. 79).

Scanned with OKEN Scanner

Capacitatea lexemului verbal de a îmbina în sfera sa mai multe sensuri mărește în mod considerabil valențele semantice și sintactice ale acestei părți de vorbire. Caracterul dinamic al structurii verbului se dezvăluie atît în planul funcționării sincronice cît și în procesul istoric al evoluției limbii. Dintre toate părțile de vorbire, verbul manifestă cea mai mare „maleabilitate" față de context, putînd fi utilizat în diverse construcții sintactice. Dar modificările de context se repercutează asupra sensului lexemului verbal, determinînd anumite prefaceri calitative ale structurii sale interne. Varietatea tipurilor de sensuri cuprinse în sfera verbelor polisemantice și caracterul instabil al structurii lor nu exclud anumite legități în alcătuirea polisemiei verbale. Cîteva din constantele structurii verbelor polisemantice românești am căutat să le surprindem în acest ultim capitol al lucrării noastre.

Scanned with OKEN Scanner

CONCLUZII

În urma analizei sferei semantice a verbului românesc, pe care am întreprins-o în lucrarea de faţă, se impun cîteva concluzii :

1. Verbul alcătuieşte un cîmp aparte în planul conţinutului limbii, datorită specificului categoriilor sale semantice. Această parte de vorbire este un corelat lingvistic al proceselor lumii obiective. Categoria de „proces" este dominanta semantică, prezentă în sfera fiecărui verb concret, indiferent dacă acesta exprimă o acţiune dinamică (*a lovi, a tăia, a zdrobi* etc.), o transformare lentă (*a îmbătrîni, a se vesteji* etc.) sau un mod de a fi al subiectului (*a exista, a lenevi, a boli* etc.). Caracterul procesual al evenimentelor denotate de verbe se dezvăluie şi se concretizează în limbă prin intermediul categoriilor gramaticale şi lexico-gramaticale al căror conţinut este orientat spre realitatea extralingvistică. Printre categoriile de acest tip se numără timpul, aspectul sau modul acţiunii (Aktionsart), tranzitivitatea şi diateza. În sfera semnificaţiilor verbale se pot distinge şi alte categorii semantice cu caracter abstract, care nu au însă un statut gramatical. Un exemplu de acest fel ni-l oferă categoria *acţiunii, devenirii* şi *stării*. Ca reflectări ale unor forme calitativ diferite ale proceselor, ele nu sînt numai categorii ale onticului, ci şi categorii lingvistice. Prezenţa lor în limbă se relevă la nivelul lexicului, derivării, morfologiei şi sintaxei. Analiza conţinutului acestor categorii semantice şi interacţiunii dintre ele în planul formelor lingvistice ne arată că ele joacă un rol important în structura semantică a verbului, determinînd specificul acestei părţi de vorbire.

2. Clasa semantică cea mai importantă a lexemelor verbale o reprezintă *verbele de acţiune*. Ele diferă de grupul

Scanned with OKEN Scanner

verbelor de devenire și *stare* printr-o serie de însușiri de ordin semantic, morfologic și funcțional-sintactic. Acțiunile, ca forme ale unor procese active și creatoare, se desfășoară în timp și spațiu, caracterizîndu-se totodată prin diverse însușiri de ordin calitativ și cantitativ, legate de finalitatea procesului, de instrumentul cu care se efectuează, de intensitatea procesului etc. Pentru a reda cît mai adecvat acțiunile reale, verbul trebuie să conțină în sensul său anumite trăsături semantice (seme), care se referă la diverse aspecte ale acțiunilor denumite. Trăsăturile semantice prezente în sfera verbului pot fi împărțite în patru categorii : *seme temporale, seme spațiale, seme calitative* și *seme cantitative*. Anumite tipuri de seme se repetă cu regularitate în sfera semantică a unui număr mare de verbe, prezența lor fiind marcată prin structura morfologică a verbului (prin terminații, prefixe, sufixe, rădăcini etc.). Aceste seme alcătuiesc de regulă conținutul unor categorii gramaticale sau lexico-gramaticale.

3. O categorie lexico-gramaticală a verbelor de acțiune care are în vedere aspectele calitative ale proceselor este *tranzitivitatea*. Din punct de vedere ontico-semantic, tranzitivitatea este expresia caracterului *orientat* și *finalizator* al acțiunii. Caracterul orientat al acțiunii își găsește exprimarea în categoria *verbelor tranzitive* (verbe care guvernează un complement direct), precum și într-o serie de alte forme gramaticale sau construcții sintactice. Una din modalitățile de exprimare a orientării acțiunii verbului în raport cu termenii propoziției o reprezintă formele de *diateză*. Intrepretarea diatezelor verbale ca forme morfologice de exprimare a tranzitivității, duce după sine la revizuirea unor concepții privitoare la natura acestei categorii, atît de controversată în gramatica limbii române. Categoria diatezei este specifică numai verbelor tranzitive, căci numai verbele din acest grup posedă capacitatea de a indica orientarea acțiunii spre obiect (complement direct) sau spre subiect (valoarea diatezei reflexive și pasive). Verbul activ tranzitiv, trecînd la diateza reflexivă sau pasivă (cf. *mama îmbracă copilul — copilul se îmbracă singur* ; *muncitorii construiesc o casă — casa se construiește/este construită de muncitori*) nu-și pierde trăsătura sa semantică, tranzitivitatea, ci numai modifică orientarea acțiunii verbului în raport cu termenii gramaticali ai propoziției. Dacă prin

Scanned with OKEN Scanner

ataşarea morfemului reflexiv tranzitivitatea este anulată, înseamnă că asistăm la restructurarea sferei semantice a verbului, iar sensul nou pe care îl capătă verbul nu se mai încadrează în diateză. Acest lucru se întîmplă cu verbele reflexive eventive (*a se înroşi, a se încălzi*), cu verbele reflexive impersonale (*se spune, se înserează, se înnoptează*), cu reflexivele dinamice (*a se grăbi, a se teme, a se ruga*) sau reflexivele reciproce (*a se certa, a se înţelege, a se căsători*). După o părere ce capătă tot mai mulţi adepţi în lingvistica românească, aceste categorii ale reflexivului trebuie excluse din sfera diatezelor, deoarece ele nu pot fi subsumate definiţiei care se dă acestei categorii gramaticale a verbului.

4. Laturile calitativ-cantitative ale acţiunilor, combinate cu unele determinări temporale, sînt reflectate prin intermediul categoriei gramaticale a *aspectului* sau categoriei semantice a *modului acţiunii* (*Aktionsart*). În limba română nu se poate vorbi de categoria gramaticală a aspectului, organizată în acelaşi fel ca şi aspectul din gramatica limbii ruse sau a altor limbi slave. Deşi anumite laturi ale desfăşurării acţiunii (iterativitate, caracter durativ, caracter rezultativ etc.) pot fi redate în limba română cu ajutorul formelor gramaticale ale timpurilor, totuşi nu poate fi vorba de o categorie morfologică a aspectului în cadrul flexiunii verbale româneşti. În limba română se constată doar prezenţa categoriei semantice a modului acţiunii (germ. Aktionsart), care include o serie de valori referitoare la felul în care se desfăşoară acţiunea (iterativitate, caracter durativ, inceptiv, rezultativ, momentan etc.), redate prin modalităţile morfologice, lexicale şi descriptiv-sintactice. Valorile modului acţiunii şi mijloacele lor de exprimare deocamdată reprezintă un capitol puţin studiat din semantica verbului românesc.

5. Determinările spaţiale ale acţiunii nu constituie în limba română conţinutul unei anumite categorii gramaticale sau lexico-gramaticale. Semele locale sînt redate fie prin sensul lexical al cuvîntului, fie prin intermediul unor prefixe (*a a-duce, a in-corpora, a des-prinde, a ex-trage* etc.). Precizările spaţiale ale acţiunii sînt prezente mai frecvent în sfera semantică a *verbelor de mişcare* (*verba movendi*). Analiza comparativă a acestui grup de verbe din limba română

Scanned with OKEN Scanner

și limba rusă ne arată că verbul românesc manifestă o anumită „intoleranță" față de structurile semice bazate pe îmbinarea trăsăturilor semantice referitoare la determinările spațiale ale acțiunii cu cele calitative (mod de desfășurare a deplasării). De aceea, unui verb rus cu o structură semică mixtă îi corespunde în limba română fie un verb cu un sens „spațial" (cf. *prijti — a veni, ujti — a pleca*), fie un verb de mișcare care exprimă modul de deplasare, fără a indica și precizările locale ale acțiunii respective (cf. *ptica vyletela iz kletki — pasărea a zburat din colivie*). În felul acesta, verbul românesc evită redundanța semantică, lăsînd anumite precizări ale acțiunii în seama contextului.

6. Verbele de acțiune se află în raporturi semantico-paradigmatice cu verbele de devenire și stare. Opozițiile semantice dintre ele sînt expresia unor raporturi care există între procesele reale. O acțiune îndreptată spre obiect poate cauza declanșarea unui proces de transformare internă a obiectului respectiv, iar acesta, la rîndul lui, generează o anumită stare a obiectului. Cele trei trepte ale procesualității ontice se reflectă în limbă în cadrul unor paradigme de tipul: *a așeza/a se așeza/a ședea*; *a adormi* (pe cineva)/*a adormi/a dormi*; *a îmbolnăvi* (pe cineva)/*a se îmbolnăvi/ a boli, a fi bolnav* etc. În redarea opozițiilor dintre cele trei categorii semantice mijloacele lexicale concurează cu procedeele morfologice, derivaționale și sintactice. Corelația dintre categoriile de acțiune, devenire și stare se poate descifra și la nivelul unor categorii semasiologice ale verbului. Astfel, polisemia verbului românesc este bazată pe îmbinarea în structura aceluiași lexem verbal a unui sens (semem) aparținînd categoriei acțiunii cu unul sau mai multe sensuri din categoria devenirii sau stării. De exemplu, în sfera verbului *a albi* putem distinge sememe care aparțin celor trei categorii semantice analizate în lucrarea de față: *a albi*=1. „a face alb" (*a albi pînza*); 2. „a deveni alb, a căpăta culoarea albă" (*pînza a albit*); 3. „a se vedea, a se distinge prin culoarea albă" (*crestele munților albesc în zare*).

7. Analiza semantică a verbului, care își propune să stabilească inventarul sensurilor și categoriilor relevante în sfera acestei părți de vorbire, presupune o proiecție în planul realității extralingvistice. Spectrul „procesualității"

Scanned with OKEN Scanner

verbului românesc, pe care l-am prezentat în această lucrare, ne-a condus mereu spre lumea denotatelor. Aceasta înseamnă că majoritatea categoriilor verbului reflectă anumite trăsături ale proceselor obiective, iar structura sferei semnificaţiilor acestei părţi de vorbire este analoagă (izomorfă) cu structura realităţii, chiar dacă acest izomorfism nu este perfect. De aici nu rezultă că în limbă nu pot exista anumite categorii lipsite de un substrat ontic, care exprimă diverse raporturi formale dintre cuvinte sau redau atitudini ale vorbitorului faţă de faptele relatate. Printre categoriile verbului, care nu vizează în chip nemijlocit realitatea extralingvistică, pot fi indicate *modul*, *persoana*, *numărul*. Ele nu se încadrează în modelul semanticii ontico-structurale a verbului pe care l-am adoptat în această lucrare.

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

1. APRESJAN J. D., *Sovremennye metody izučenija značenij i nekotorye problemy strukturnoj lingvistiki,* in *Problemy strukturnoj lingvistiki,* Moscova, 1963.
2. — *Eksperimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola,* Moscova, 1967.
3. — *O reguljarnoj mnogoznačnosti,* în „Izvestija Akademii Nauk SSSR. Serija literatury i jazyka", 1971, nr. 6, p. 509—530.
4. ASAN FINUȚA, *Raportul dintre diateze și tranzitivitate,* în „Studii și cercetări lingvistice", XI (1960), nr. 6, p. 341—348.
5. AVRAM MIOARA, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română,* în „Studii și cercetări lingvistice", IX (1958), nr. 3 p. 315—336.
6. BALLY CHARLES, *Traité de stylistique française,* Heidelberg — Paris, 1909.
7. — *Linguistique générale et linguistique française,* troisième édition, Berne, 1950.
8. BEAUZÉE NICOLAS, *Grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments nécessaire du langage,* vol. I—II, Paris, 1767.
9. BELDESCU G., *Predicatul,* în „Limba română", IV (1955), nr. 1.
10. BENDIX E. H., *Componential Analysis of General Vocabulary: the Semantic Structure of a Set of Verbs in English, Hindi and Japanese,* Bloomington, 1966.
11. BENVENISTE ÉMILE, *Problèmes de linguistique générale,* Paris 1966.
12. BERCEANU B. B., *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare),* București, 1971.
13. BEREA ELENA, *Observații asupra diatezei pasive în limba română,* în „Studii și cercetări lingvistice", XVII (1966), nr. 5, p. 567—578.
14. BLINKENBERG ANDRÉAS, *Le problème de la transivité en français moderne,* Copenhague, 1960.
15. BLOK H. P., *Localism and Deixis in Bantu Languages,* în „Lingua" vol. 5, 1956, p. 382—419.

Scanned with OKEN Scanner

THE SEMANTICS OF THE VERB (The category of action, becoming and being)

The present book is not meant to be a monograph. The author did not intend to treat all the semantic categories of the verb systematically and exhaustively. The description centers around the category of „process", which is analyzed in the forms and lexical — grammatical categories through which it manifests itself in the language. Three semantic categories of verbs have been chosen and more minutely analysed from among the vast field of the verbal senses: *the verbs of action, the verbs of becoming,* and *the verbs of being.*

The description of these microsystems is done with the help of an unformalized variant of the semic analysis (componential analysis). The research is based on the material offered by the Romanian language, However, in some of the chapters, examples have been given from other languages as well (Russian, French, German, Englich etc.); this was done in order to underline the peculiarities of the Romanian verb structure on in order to prove the universality of certain verbal categories.

Although the work does not deal with the whole system of categories and verbal senses, nevertheless it attempts to outline a moregeneral model (pattern) of the semantics of this part of speech, which is integrated in a structural paradigmatic vision on the plane of the contents.

The Introduction (pp.7—27) contains a short survey of the main directions of research in contemporary semantics and supports, through well-reasoned statements, the idea of a special chapter of semantics, namely one dealing with the

Scanned with OKEN Scanner

parts of speech. A model of verb semantics, named by the author an *ontico-structural model*, is utlined.

This model starts from the existence of a partial isomorphism between the structure of the contents plane of the language and the structure of the denoted reality. The author considers that the analysis of the semantic sphere of a word or of a grammatical category presupposes a projection upon the plane of ontology. This is evident especially within paradigmatic semantisc, which makes use of the componential analysis method. The breaking up of sense into relevant features is at the same time a means of revealing the pertinent features of the denoted object. The model has a structural character, as it aims at a description of the field configuration of the verbal senses; it delimits certain particular zones, dominated by certain concepts and categories, like „action", „becoming", „being", „transitivity", „movement" etc. In this sense the model includes the idea of *field*, introduced in linguistics by J. Trier. Each particular field within a part of speech has in its turn a structure of its own, which results from a system of semantic oppositions of a paradigmatic type.

Chapter I, entitled *The Verb — A Linguistic Correlate of Ontic Processuality* (pp. 27-45), analyzes the semantic, syntactic and functional characteristics of the verb, dwelling at large upon the category of „process"; the latter is considered as the semantic dominant of this part of speech. The procesual character of verbs is analyzed in its relationships with the grammatical and lexical-grammatical categories of tense, mood, aspect, transitivity, etc.

In chapter II (pp. 45-94), the largest of the work, the author gas described the semantic spectrum of the verbs of action, using the componential analysis. The semes contained in the sphere of the verb are divided into four types; *temporal semes, spatial semes, quantitative semes* and *qualitative semes*. From among them, the spatial semes (related to the verbs of movement) and the qualitative – quantitative ones (which macke up the contents of the category of *Aktionsart)* are more fully analyzed. Priority has been given to the semes whose presence in the semantic sphere of the verb is marked by the morphemic structure of the verb. Thus, the first semantic

Scanned with OKEN Scanner

grouping of the verbs of action done here is based on the analysis of the part played by the nominal element : *verba instrumentalia* (*lopată* „shovel, oar" — *a lopăta* „to row", *seceră* „sickle" — *a secera* „to cut down, to reap", etc.), *verba ornandi* (*aur* „gold" — *a auri* „to gild", *parfum* „parfume" — *a parfuma* „to parfume", etc.), *verba agendi* (*păstor* „shepherd" — *a păstori* „to shepherd", *morar* „miller" — *a morări* „to mill") etc. A special subchapter deals with the category of transitivity and its relations with the category of voice. By analyzing these telations, the author concludes that verbal voices are nothing but morphological forms of expressing verbal transitivity.

Chapter III, *Verbs of becoming* (pp. 96—115), establishes some specific features of the verbs belonging to this category and deals with the main pertinent semes within the sphere of becoming. A place apart is given here to the analysis of paradigmatic relations between the verbs of action (factitive verbs) and the verbs of becoming (eventive verbs). The author remarks that the oppositions *factitive* : *eventive* is achieved in Romanian by various means, of which the most widespread is the reflexive transformation of the verb (*a înroşi* „to redden, to make red" — *a se înroşi* „to become red, to blush", *a decolora* „to diseolor" — *a se decolora* "to fade, to lose colour" etc.). A peculiarity of the Romanian language is the frequency with the factitive and eventive values combine in the structure of the polysemantic verb (**a întineri** *pe cineva*:factitive verb ; *el a* **întinerit** : eventive verb — „to make somebody look younger" — „he has grown young again").

Chapter IV (pp.115—140) is dedicated to the analysis of the verbs of being. The author describes the microsystems of the *positional verbs* (*a sta* „to stand, to, sit, to lie", *a şedea* „to sit", *a atîrna* „to hang", etc.), of the *existential verbs* (*a fi* „to be", *a exista* „to existe", *a trăi* „to live", etc.), of the *verbs of behaviour* (*a lenevi* "to idle„, *a se fuduli* „to give oneself airs", *a se făţărnici* „to be hypocritical") and of the *relational verbs* (*a contrasta* „to contrast", *a armoniza* „to harmonize", *a se numi* „to be called", *a se asemăna* „to resemble", *a costa* „to cost", etc.). In order to describe the relational verbal group, the author uses a logical-functional analysis of the verbal

Scanned with OKEN Scanner

predicates; the relational verbs are classified depending on the nature of the relations expressed (equality, belonging etc.).

The Vth Chapter (pp.140—159) treats of verbal polysemy. The polysemantic verbis conceived as a structure made up of several senses (sememes), grouped in a hierarchical manner and reunited according to certain laws characteristic for whole groups of verbs. Attention has been paid to those Romanian polysemantic verbs which combine in their structure one sense taken from the category of action and one or more senses taken from the category of becoming and being. The types of polysemy specific for the Romanian verb are also described by taking into account the syntactic or morphological conditions which contribute to the modification of the sense. The purpose of this chapter is to demonstrate that the existence of the categories of action, becoming and being is manifest both at the level of certain lexical groups and grammatical forms, and at that of the structure of polysemantic verbs. One can state that the categories of action, becoming and being are semantic categories, which play a coordinative part in the Romanian verb system. The complex mechanism of interaction among the three semantic categories involves the vocabulary, the morphology, and the syntax, thus determining the semantic configuration of the verb.

Scanned with OKEN Scanner

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛА

Категория действия, становления и состояния

Данная работа не носит монографического характера. Автор не ставит своей целью дать полное и систематическое описание всех семантических категорий глагола. Основным объектом изучения является категория «процессуальности», рассматриваемая с точки зрения своих частных лексико-грамматических и семантических категорий, в которых она проявляется в языке. В работе рассматриваются три основные группы глаголов: *глаголы действия*, *глаголы становления* (перехода в соостояние) и *глаголы состояния*.

Описание этих трех глагольных категорий осуществляется при помощи методики компонентного анализа, в его упрощенном, неформализованном варианте. Анализ проводится на материале румынского глагола. В некоторых частях работы используются сопоставления с русским, французским, немецким, английским, венгерским и другими языками с целью выявления особенностей структуры румынского глагола или для того, чтобы подтвердить универсальный характер некоторых глагольных категорий. Работа в целом, хотя и не ставит своей задачей описание всей системы глагольных значенний, содержит общие контуры семантики этой части речи, отражая структурно-парадигматическую концепцию об организации плана содержания языка.

Введение (стр. 7—27) содержит краткий обзор различных направлений в области лингвистической семантики. Автор стремится обосновать необходимость выделения особого раздела внутри этой науки, посвященного рассмотрению *семантики частей речи*. Предлагаемая в

Scanned with OKEN Scanner

этой работе модель семантики глагола носит стуктурно-онтологический характер. Она исходит из признания частичного изоморфизма между структурой плана содержания языка и структурой отражаемой действительности. Автор считает, что анализ семантического содержания слова или грамматической категории в большинстве случаев представляет собой проекцию в план онтологии. Обращение к неязыковой действительности особенно наглядно ощущается в области парадигматической семантики, основанной на применении метода компонентного анализа. Разложение значения слова на составные элементы (семантические признаки или семы) предполагает выделение основных признаков и свойств называемых словом объектов действительности. Предлагаемая семантическая модель носит структурный характер, так как ее конечной целью является раскрытие структуры различных микрополей, релевантных в сфере глагола (поле действия, поле становления, поле состояния, поле транзитивности, поле движения и т.д.). Таким образом, в работе использована и методика полевого анализа, которая, начиная с Й. Трира, получает все большее применение в лингвистических исследованиях. Каждое частное поле обладает своей особой структурой, создаваемой системой отношений и оппозиций между компонентами поля. ..

Глава I-ая (стр. 27—45) под названием *Глагол—лингвистический коррелят онтологической процессуальности*, посвящена рассмотрению общих семантических и функциональных особенностей глагола по сравнению с другими частями речи. Основное внимание сосредотачивается на анализе категории «процессуальности» как основной семантической доминанте глагола. «Процессуальность» рассматривается в ее взаимоотношениях с такими грамматическими или лексико-граматическими категориями как время, наклонение, вид и способ действия, транзитивность и т.п.

Глава II-ая (стр.45—96) содержит анализ *глаголов действия*. Путем выделения основных релевантных сем производится своеобразный спектральный анализ содержания этой глагольной категории. Семантические

Scanned with OKEN Scanner

признаки (семы), из которых складывается лексическое и лексико-грамматическое значение глаголов разделены на четыре типа : *темпоральные семы*, *локальные семы*, *кантитативные семы и качественные семы*. Из них более детальному анализу подвергаются локальные и качественные семы, выявляемые при описании системы глаголов движения и системы значений, включаемых в категорию способа действия румынского глагола. Особое внимание было уделено тем признакам, релевантность которых обнаруживается путем анализа морфологической структуры глагола. Так, например, первая группировка глаголов действия осуществляется на основе анализа роли корня в отыменных образованиях типа verba instrumentalia (*lopata* «лопата» *a lopăta* «загребать лопатой», *seceră* «серп»— *a secera* «жать серпом и т.п.), verba ornandi (*aur* «золото» — a *auri* «позолотить», *parfum* «духи» — a *parfuma* надушить» и т. п.).

Глава III-ая (стр. 96—115) посвящена анализу группы *глаголов становления*. Кроме характеристики общих свойств этих глаголов и выделения их главных семантических компонентов, в ней содержится анализ парадигматических отношений между глаголами действия (фактитивными глаголами) и глаголами становления эвентивными глаголами). Указываэтся, что данная оппозиция выражается в румунском языке целым рядом средств из которых основную роль играет способ рефлексивизации глагола (*a înroşi* «сделать красным» — *a se înroşi* «стать красным, покраснеть», *a decolora* »обесцветить» — *a se decolora* «стать бесцветным, обесцветиться» и т. п.). Особеностью румынского глагола является склонность к сочетанию фактитивных и эвентивных значений в структуре многозначных глагольных лексем (ср. *a întineri pe cineva* «сделать кого-либо молодым»— *e la întinerit* «он стал молодым, помолодел»).

Глава IV — ая (стр. 115—140) занимается семантическим анализом поля *глаголов состояния*. Внутри этой группы глаголов выделяются микросистемы позиционных глаголов (*a sta* «стоять, сидеть», *a şedea* «сидеть», *a*

atîrna «висеть» и др.), глаголов существования (*a fi* «быть», *a exista* «существовать» *a trăi* «жить» и др., глаголов отношения *a armoniza* «гармонировать», *a contrasta* «контрастировать», *a corespunde* «соответствовать», *a costa* «стоить» и др.). При описании реляционных глаголов использован принцип функционально-логического анализа глагольных предикатов, которые классифицируются в зависимости от выражаемых ими отношений (равенство, принадлежности, детерминация и т. п.).

Глава V-ая, *Полисемия глаголов* (стр. 140—159), посвящена рассмотрению регулярных типов многозначности румынских глаголов. Полисемантических глагол представляет осбой структурное образование, состоящее из отдельных значений (семем), которые находятся в иерархических оцтношениях и обладают определенными закономерностями сочетания, свойственными целым группам слов. В работе были рассмотрены типы полисемии румынских глаголов, полученные в результате объединения значений, принадлежащих к категории действий, становлений и состояний. Эти типы многозначности описаны с учетом синтаксических и морфологических условий их реализации. В этой части работы проводится мысль о том, что перечисленные три семантические категории глагола обнаруживаются не только на уровне лексических группировок к грамматических форм глагола, но и на уровне структуры многозначных глагольных лексем. определяя специфику полисемии этой части речи румынского языка. Таким образом, можно утверждать, что категория действия, становления и состояния играют очень важную роль при определении семантической структуы глагола. В сложный механизм взаимодействия этих трех категорий включаются средства лексики, грамматики и словообразования.

inv. 182499

Scanned with OKEN Scanner

Redactor : ION ILIN
Tehnoredactor : ing. MIHAIL PUNGĂ

Bun de tipar : 5.09.1974. Coli de tipar : 11,50.
Apărut 1974. Tiraj 2 350+90 exemplare legate.
Întreprinderea Poligrafică „Banat" Timișoara, Calea Aradului nr. 1.
Republica Socialistă România.

Comanda nr. 103.

Scanned with OKEN Scanner